

WESSELÉNYI MIKLÓS

BALÍTÉLETEKRŐL

TARTALOM

ELŐÍTÉLETEK S AZOKNAK OKAI ÁLTALÁBAN
RÉGI ÉS ÚJ MELLETT S ELLEN URALKODÓ ELŐÍTÉLETEK
SZÜLETÉS S POLGÁRI HELYZET KÖRÜLI ELŐÍTÉLETEK
HON MELLETTI ELŐÍTÉLETEK
HON ELLENI ELŐÍTÉLETEK
HON ELLENI ELŐÍTÉLETEKRŐL KÜLÖNÖSEN
IV. ELLENVETÉS

ELŐÍTÉLETEK S AZOKNAK OKAI ÁLTALÁBAN

„Magna pars vitae praeterit male agentibus, major nihil agentibus, tota aliud agentibus.” Fájdalmas, de nagyon való dolgot mond evvel Seneca. Legkevésb ember tudja az életet jól használni s az időt munkásságra, még pedig hasznosan, fordítani. De nem is csuda, mert arra, hogy rosszat ne tegyünk, erkölcsi tiszta s helyes érzés, erős akarat, indulatunkkal megbirkózás s velők bírás szükséges. Hogy időnk s éltünk a semmit nem tevés léhaságában ne fecséreltessék, ébren kell arra lelki erőnköt tartani, s egy méltó cél felé törekedésre magunkat, gyakran kedvünk ellen is, hajtani. De, hogy munkásságunk s cselekvésünk mindig célirányosak legyenek, hogy magunkat olyannal ne fárasztjuk, ami szükségtelen, hogy olyan úton ne verítékezzünk, mely nem célra, sőt félre vezet, s hogy törekedésünk célja nem egyéb, hanem éppen az legyen, amit kötelességünk, erőnk s körülményeink szabnak előnkbe, hic labor hoc opus est. Erre nem egyéb, mint untalan fontoló, soha nem szunnyadó tapasztalás vezethet. Valódi színében kell minden tárgyat látni s oszlani az előítéleteknek: oly bajos feladása (problémája) ez az élet filozófiájának, melynek megfejtésére alig elég egy egész életkor törekedése. A jó nevelésnek még a gyenge kort kell erre készíteni, megkívánja ez az ifjú heves, a férfiú sikeres munkásságát s az ösztölt kor csendes fontolását. De már jókor kezdik a körülünk lévő személyek és dolgok fonák vagy félszeg képzetekkel tölteni el fejünket, ezekkel lépünk a világba, sok dologról tudunk, keveset ismérünk, mi magunkat legkevésbé. Ismeretünk nagy része egyoldalú, még több csak felesleges, s majd mind előítéletek miatt hibás. Azért éppen amilyen igaz Senecának fenn említett mondása az időre s foglalatosságunkra nézve, szintoly igazán lehet azt ismeretinkre fordítani s elmondani, „hogy a magunkban s körülünk lévő tárgyak nagy részét fonákul ismérjük, még többet éppen nem ismérünk, s majd mindent nem egészen olyaknak ismérünk, mint amilyenek, s nem úgy, mint ismérünk kellene.” Nagy baja ez az életnek, legtöbb gyötrelmei, keservei s unalmai ebből származnak. Innen forr ki azon sok megcsalt remény, elhibázott cél, innen a nevetségessé létel s egy haszon nélkül elcsigázott éltére való szomorú visszapillantás.

De vizsgáljuk meg e bajnak igazi fészket, valóságos okát. Mint vagyon az, hogy a legközönségesebb tárgyakban is oly bajos valóságot feltalálni, holott a bennünk lévő józan ész annak mindig csalhatatlan skálája? S hogy lehet, hogy gyakran annyi dologról, ami pedig bennünk s körülünk van, s amire számtalan tárgy untalan emlékeztet, még csak képzetünk sincs? Tisztán a szem azért nem lát, mivel benne vagy előtte homály vagyon, sötétben pedig s láthatlan úgy marad a tárgy, ha arra és szemünkbe világosság sugára nem hat. Így vagyon az ismeretinkkel is; az elő- és balítéletek még jókor ködbe borítják látásunkat, vagy későbbre hálózzák be, s oly lepelbe takarnak sok tárgyat, hogy azokat vagy éppen nem, vagy homályosan, vagy máskint látjuk, mint ahogy vannak. Igen sok tárgy ismeretlenül, sötétben s láthatlanul marad, mivel az eszmélés világa sohasem sugárzott azok felől lelki szemeinkbe. Az emberek nagy részének oly számos dologról nem azért nincs csak képze is, mintha azokat észével nem érhetné fel, hanem mivel azokról még soha nem is gondolkodott. A léleknek szünet nélküli munkásság eleme, a gondolkozás soha vesztég nincs, s meg nem áll, de ha helyes és méltó út nem szabatik elébe, oly aprólékokkal pepecsel, vagy annyit elkérődzik, hogy a legszükségesebb, s hozzá legközelebb[i] tárgyakról nem is eszmél, s ideje sem marad azok körül vizsgálgatni. Hajlandó majd minden lélek, ha nem mindig is, de gyakran az apróságokkal bíbelődő henye munkásságra, amelyből vagy más okos ébresztése, vagy önerejének tulajdon serkentése kell hogy méltóbb foglalatosságra ragadja ki. A világon való rosszul látásnak fő okai tehát a bal- és előítéletek, nem látásunknak pedig, hogy szemeink sem mások, sem magunk által sok tárgyra nézve nem nyitattak fel. Erre nézve nagyon sok képzetünket,

amiket beszívtunk, elhittünk s megtanultunk; el kell felejtenünk s megváltoztatnunk, egyebeket pedig, amikről még nem igen gondolkodtunk s melyekre soha sem tanítottak, meg kell tanulnunk.

A balisméreteket s előítéleteket nem nagyon könnyű elfelejteni s levetkezni. Nagy része azoknak még gyerekkorunkban öntetett belénk, s a még hajlékony érzéssel s ésszel együtt nőtt s erősödött s beléforrott, mint a gyenge korában kapott vágás a már vén fa héjába, sok pedig azok közül hízelkedik gyengeséginknek., kecssegeti indulatinkat s éppen ezért ragaszkodunk hozzájuk s nem jó szívvel áldozzuk azokat fel a gyakran éppen nem oly édes ízű valóságnak.

Mindennapi tapasztalás szerint, miért ragaszkodik az emberek nagy része inkább elő- és balítéleteihez, mint helyes, ért okoskodáson épült s akármilyen próbát kiálló tudásához? Miért ingerlékenyebb amazok megtámadtatására, mint midőn ezek szenvednek ellenvetést? Ennek egyik nevezetes oka az, hogy inkább azt féljük, ami gyengébb. Minden képzetünket s tudásunkat szeretjük, mert miénk. Tulajdonához ragaszkodni az ember természetében van. Úgy nézzük azon isméretinket, mint öngyermekinket, ha szinte nagy része bitang is. Birtokunkban lévő észfogatink s tárgyakról alkotott véleményink közül a bal s előítéleteket minél fogva bírjuk, arról igen gyenge vagy éppen semmi oklevelet sem tudunk mutatni. Egy része másokról maradt reánk, más részét leltük, foglaltuk, de bírásukat megszoktuk, megszerettük. Ha nem világos is előttünk, hogy azoknak nem vagyunk bonae fidei possessorai, de féljük a bizonytalan birtokot. Midőn azon isméretink támadtatnak meg, melyek tiszta megfontolás s józan ész szüleményi, nem remegünk, hogy tőlünk elpereljék, kezünk közt van azokról az örök erővel bíró okosság s ész gáncs alá nem jöhető oklevele, erősnek érezzük ezzel magunkat. Ki ne unná, midőn oly birtokának eredete jön kérdésbe, melyhez jussát bajosan tudná bebizonyítani? Ha lehet, elmellőz ily értekezést s bizonynyal akárki is inkább egyébről szól, mint erről értekezzék. Ha feleletért sürgetik, tétováz vagy bosszankodik s elijed, retteg, ha ítélőszék elébe megy a dolog

Így vagyunk előítéletinkkel s balvéleményinkkel: mieink, ezért szeretjük birtokukat. De ezen birtokunk s ahhozi igazunk vizsgálásába ereszkedni s még inkább azt másokkal vizsgáltatni nem igen szeretjük, s már éppen érzékeny haragra ingerel, ha a fontoló okosság meg nem vesztegethető bírósága elébe akarnak azokkal idézni. Ha bal- s előítéleteink csak magokra állanak, készebbek volnánk azoktól megválni, de többnyire, kisebb vagy nagyobb mértékben, egybe vannak szöve-növe más, gyakran igen kedves képzetinkkel, vélekedéseinkkel: sokszor azokra egész rendszereket (systemákat), munkásan készült s gonddal ékesített épületet raktunk. Sokaknak egész lefolyt éltök módját s cselekvésik nagy részét ezek igazgatták. De vannak nem kevesen, kik társasági s polgári helyzetöket is elő- s balítéletektől, vagy azokban épült véleményektől vezérelve választották. Természetes azért, hogy ennyi megvétéseket, ily sok hibás számítást mind kitörülve elismerni, felforgatva látni a múltakat, megzavarni a jelent, igen kedvetlen, s hogy sokan igen vakmerően ragaszkodnak inkább már megrögzött hibás vélekedésekhez - ha szinte kezdik is azok léhaságát átlátni - hogysem az azokon épült hibás cselekvésik oktalanságát gyónják meg, új életmódot s cselekvési rendet kezdenek s megváljanak sok szívesen szeretett s ápolott képzetiktől.

Egy más[ik] oka az előítéletekhez kapcsoló ragaszkodásnak az, hogy ezek közül soknak a magán lelkileg könnyebbíthetés óhajta kútfeje. Nem mindig sima az igazság útja; akadályok darabosítják a valóra eljuthatás ösvényét, csak küzdve érhetni el a kötelesség által kítűzött célt: ellenben előítéletek segedelmével át lehet simulni, ki lehet kerülni a sértő akadályokat. Ha valaminek szoros kinyomozása bajba kerül s unalmas, előítélettel talál rést kimenekedésre, ha indulatot, gyenge oldalt sért a való, előítélet önnön szájához alkalmazza a képzetet, s az ember jól találja magát ennek nyugalmas birtokában, nagy becsben tartja azt, mert többnyire

magán uralkodás s azok zablázása bajától menti meg s oldozza fel a vizsgálás s utánajárás terhitől. Mint védőjét, úgy nézi előítéletes elfogultságát, mivel elzárja tőle gyenge szemeit gyakran sértő s érzékeny bőrét égető sugárit a való tiszta napjának.

Az előítélet számtalan: minden kor s helyzet különféleképpen bír. S az a baj, hogy az életben amazoknak különböző időszakon s ponton átmenvén az ember, ritkán cseréli fel az újabb bal- s előítéleteket az előbbiekkel, hanem az újakat a régihez fűzi.

Az előítéletek csoportja temérdek; annyi szembetűnő, oly sok eltakart vagyon, s majd minden észfogás s kultárgy felől több s különböző, hogy azokat rendre előhordani s mindegyikről értekezni óriási munka lenne, egész könyvtárt tömne meg, amit erről írni kellene. Nekem korántsem célom itt minden előítéletet felkeresni s megtámadni. Erre sem időm, sem erőm. Csak néhányat szándékom felvilágosítani, s több oldalról megvizsgálni. Bizonyos az, hogy akárki is többet vagy kevesebbet már ezek közül is magában vagy talált, vagy fog találni, vagy találhatna. Igyekezzünk azért magunkat meglesni, rajtakapni, mert nagyon el van némelykor az előítélet bennünk rejtve, vagy igen helyes okoskodás leple rejti, fedezi. Mentsen Isten, hogy ezen említendő s felkurkászandókat magunkban mint megvoltagekat vagy meglévőket mind feltaláljuk: de szükséges azokat is ismernünk, melyektől mi mentek vagyunk, mert csak úgy óhatjuk magunkat tőlök, és szerezhetünk igazi emberisméretet, ami pedig az élet filozófiájának ábécéje.

Nem fogom az említendő előítéleteket bizonyos rendszeres sorban hordani fel. Származások egy, arcvonalaikban is sok hasonlít egymáshoz s fontosságokra nézve bajos köztök választani. Azért vaktában nyúlok az előttem isméretesek halma közé, s ímhol azt vonám, amely az emberek közt mindig annyi mozgást s ellenmozgást okozott.

RÉGI ÉS ÚJ MELLETT S ELLEN URALKODÓ ELŐÍTÉLETEK

Mily nagyon szeretjük a régit, mint ragaszkodunk a már megszokotthoz, mennyire képzeljük létünket egybeszőttnek azzal, amit régóta érzünk, gyakorlunk, látunk s tapasztalunk. Ellenben hogy vágyunk minden újra, szokatlanra, mennyi inger s kecs vagyon a változásban s újságban!

Oly ellenkező két érzet ez bennünk, hogy ugyanazon személyben együttlétöket s egybeférhetőségöket bajos megfogni. Egyik léte a másik születését rekeszti ki: ennek megjelenése halála amannak.

Réginek s megszokottnak kedves birtokában a változás ellenségesen háborít. A változásra törekedő vágnak a régi kedvetlenül áll útjába. A régi s megszokott csak úgy maradhat fenn, ha ahhoz változás nem járul. Újság csak úgy lehet, ha a régi megszűnik lenni. Hogy keresheti hát a régit oly annyira az ember, ki örökösen változásra vágyik, s miként törekedhetik ő, ki oly nagyon ragaszkodik a megszokotthoz: hiszen fel kell hagyni a réginek ezen egyik bálványát, ha újat kíván, s el kell távoztatni az újat, ezen másik bálványát, ha a régit meg akarja tartani? És mégis, e két ellenkező s egymást kölcsönösen megsemmisítő érzés együtt s egymás mellett van s uralkodik mindenkiben.

Ellenkező erők tartják fenn a természetet. A helytálló test örökösen tunya álomban heverne, ha mozgás életre nem híná. A mozgás örök forgása önmagát emésztene el, ha a helytálló test léthez nem láncolná.

Így az ember létét is éppen e két ellenkező törekedés tartja fenn. A megúnás, boldogságunk ezen zsibbasztó ellensége, az egyformaság száraz lehetivel halványítaná el minden tárgy legszebb színeit, ha a változás gazdag ecsetje azoknak újabb kecsket nem adna. Legédesb, legnemesb öröminink poharát ragadná el ajakinktól - alig engedve csak kóstolását is - mindig újabb s újabbakra vágyásunk. Miként szellő a virágok illatját, úgy kapná el tőlünk minden lépten csak ím most született öröminket-kéjeinket mások óhajtása s a változás kívánsága, ha a megszokás nem örökítené ezeknek mulékony birtokát s tartós fénné nem valószínű az újak villámsugárit, melyek különben egymást üzve szikráznák által létünk ürességét. Régi s új, mindkettő kedves érzéseket s boldogságot nyújt. Egyik szül örömeit, másik táplálja azokat. Az embernek nemcsak derült napjaiban, de szenvedésiben, balsorsában is segédkezeket nyújtanak e barátságos istenségek. A remény, mely minden jelen rossznak súlyát jöltevőleg könnyíti, változás-kívánság leánya: ennek mosolygása ád erőt túrni a kedvetlent, szenvedni a terhest. Azon balzsam, mely a sors legfájdalmasabb sebeit is gyógyítja, a megszokás. Ez a kínosan sértő legédesb fegyvereket is megtompítja. Mennyi helyzet van, mennyi szenvedés, melyek pokollá változtatnák az ember létét, ha rágó mérgöket megszokás nem szelidítené.

Az ember cselekvésére is sok képpen hasznos ezek hatása. *Változás* szeretete tart munkásságban és szül találmányokat. *A réginek szeretése* menti meg a már meglévőt, gonddal szerzettel hamar eltűnésétől.

De mi ajándéka van a jöltevő istenségnek, melyet a mértéket tartani oly ritkán tudó ember önkínjává vagy mások kára eszközévé át ne tudna változtatni? Így e két ellenkező törekedés, melynek mindegyike a maga helyén s határi közt az embert javítja, míveli, létét boldogabbá, szenvedéseit tűrhetőbbekké teszi, rontja, butítja, örömeit csonkítja, kettőzteti gyötrelmeit, ha helytelenül van alkalmazva. Azon erő, mely egy műalkotmányt támogat s védve tart fenn, ha oda tesszük, hol mozgásának kell történnie, megállítja azt s káros akadállyá válik: ellenben, az újuló mozgás rugója ront, tör, azon részeknek vetve, melyeknek változás nélkül kell maradniok. *A régi szeretete, a megszokotthoz ragaszkodás*, ott, hol javítani, újítani, előre

haladni, azaz *mozogni* kellene, kemény akadálya minden hasznos munkásságnak. Ellenben felbont, szétrontra semmisít az újítás vágya, ha azon tárgyakon uralkodik, melyeknek fennmaradása hasznos, szükséges. *Változás óhajta* utáltatja meg a régit; a *megunás*, mely a réginek betegsége, vetteti félre a *megszokottat*, az ellen előítéleteket alkot, s önkoholta fegyverével védi magát a megunt ellen, vagy megtámadja azt, hogy így rossznak határozván el, amit nem szeret, ne tartozzék azt követni s helyes színnel vethesse félre. Másfelől a *megszokotthoz ragaszkodás*, s a *régi szeretete* is, a cselekvés iránti lomhaság hatalmas segítségével előítéletekkel sáncolja magát körül oly újítások ellen, melyek henye nyugta s kedvelt nemtevése lágy fészkéből kikergetni fenyegetik.

Számosak mind a régi *mellett*, s az új *ellen*, mind az új *mellett* s a régi *ellen* meglévő előítéletek. *Kiterjedések s erősségek* attól függ, hogy minő nagy s mennyire közönséges a régihez ragaszkodás megkötő ígézése, vagy a változást s újítást szomjúzó vágy, melyet az emberek sajátsága, helyhezések, s gyakran a kor lelke határoz. *Következése* mind a kétrendbeli előítéleteknek egyenlően rossz, káros, gyakran szomorú. Hogy is szülhetne előítélet s annak rokona, a balvélemény, jót s hasznost? Az okosság örökbe fűrjék ezek magokat s annak bitangolják szent jussait, pedig egyedül csak ez juttathat valódi jó s boldogság tartós birtokához. Ha előítélet olykor rosszat meg is gátol, s ha némelykor van is jó következtetése, olyan az, mint a vétekből eredett jó: már származása maga nagyobb erkölcsi rossz, hogysen legjobbnak látszó szüleményét is meg ne undokítaná. Ily tetsző jó következtetés az okosságnak azt terhelő költségén történik, hasonló a jövedelmet felülmúló költséghez: ha pillanatra okoz is előmenetelt, de elemésztí a vagyont s rút megszorultság követi azt.

A régihez ragaszkodó előítéletek kizárják a derülő ész újult s újító sugárait: azért homályt szűnnek, sötétséget terjesztenek s peshedés, rothadás következtetéseik. Az újat pártoló előítélet pedig ellensége a csendességnek, örökké futó képet vadász: emésztő tűz ez s mindent felforgató szélvész. Új mellett, régi ellen feles előítélet lehet házi körben, társaságban s polgári létben. Házi körben sok ilyen előítélet nem kevés haszontalan s gyakorta káros költségeket okoz; vesztegetésnek s az abból folyó számtalan rossznak egyik kútfeje. Társasági életben majmolást szűl. Polgári létben pedig újítások vágya, mely nem az előhaladás szükségének józan érzetéből, hanem a meglévő s régi ellen forralt előítéletből származik, nyugtalanságot s zavart okoz. Nemzeti sajátság s a legjobb intézetek is, ha régiek, enyésznek miatta. Kész felbontani, lerontani minden meglévőt, s gyászos következtetéseit pusztulás s vér szokták bélyegezni. Mentse az ég hazánkat ily elfogultságok szűlte vágyásoknak erőre kapásától. Mi sem vagyunk ugyan mentek a régi elleni balvéleményektől, főképp házi s társasági köreinkben: de úgy hiszem, sokkal inkább bántanak minket a régihez ragaszkodó s minden újat s újítást visszataszító előítéletek. Azért itt csak ezekről szűlok.

Nem fejtegetem tovább, mely veszedelmesek legyenek: önnön s idegen, régi s új tapasztalások bizonyítják, hogy ezek munkás s nemes életet nemtelen tengéssé (*vegetatio*) változtatnak által, s a legsértőbb jármokat törhetetlenekké edzik. Javító újítás s haladó mozdulás ezeknél nagyobb akadályra nem talál. Az emberi társaságba s minden nemzet polgári életébe a tökéletesülésre hatás erője lehell elevenséget. Ezen erőnek életműve a mozgás. Ha ezt meggátolja a helytállás s megrekesztés súlya, melynek csak a felette sebes mozgást kell mérsékelnie, úgy elakad az erőmű, vagy a mozgató nagy erő az útjában álló akadállyal együtt az egészet szűttöri.

Nézzük most előbb, honnan ered gyakran a régi idő magasztalása, utóbb pedig lássunk holmi okoskodást, mellyel a régit, csak azért, hogy régi, pártoló, s az újat, csak mivel új, kárhoztató előítéletes hol lelki tunyaságát palástolni, hol rövidlátását szokta megnyugtadni.

A múltra visszaemlékezni, képzetünkben az enyészett időt életre hozni, s azt mintegy újra átélni, a képző tehetségnek szép s nemes tulajdona. Csak ezáltal vagyunk képesek valamit az időnek mindent elragadó körmei közül kimenteni, s birtoki igazunk mellett csak ezzel vívhatunk ama hatalmas rabló ellen, ezért oly nagybecsű s oly kedves előttünk a visszaemlékezés.

Reánk nézve a jelen s múlt időnek becsmértéke, a mostani s akkori kedves s kedvetlen érzéseknek visszaemlékezés által történő egybehasonlítása. Ha a múlt idő kedvetlenségeit éppen úgy éreznők, mint azokat jelenlétükben éreztük s az akkoriak érezték, s ha az eltölt boldogság mellett mindaz is elevenen tűnnék emlékünkből, ami azt akkor zavarta-keserítette, úgy korántsem látszanék a múlt idő oly jónak s a mostani oly rossznak. De az ember természetében fekszik, hogy a múlttól távozván, a kedvest s kedvetlent nem egyiránt kisebbedett mekkoraszágban látjuk; a kedves emlékezeteket ezen messzeség nem kisebbiti annyira, s elevenebbnek maradnak vonásai, mint a kedvetleneké. Jótét ez reánk nézve, kárpótlás a sokat vesztő, enyhülés a sokat szenvedő embernek. Reá oly sok kedvetlen van a jelenben mérve, hogy keserű lenne, ha még a múltat is, visszaemlékezés által, ismételve kellene újraszenvednie. Az elmúlt rossznak s fájdalomnak kedvetlen emléke vagy kedvessé s örömmé válik annak tudása által, hogy már elmúlt s átestünk rajta, vagy legalább enyhül, a kedves emlékeket pedig a visszaóhajtás és gyors múlásokérti bánkódásunk bájos színbe öltöztetik. Ezért az enyészett kedvetlenné, a mondottak szerint, változott vagy gyengült érzése nem igaz mérték a mostani kedvetlenségek bírálására, melyeket egészen, sőt olykor a szokatlanság által nagyítva érzünk, valamint a számunkra szűken mért jelen örömei majd mindig vesztenek, ha a múltakkal méretnek össze, melyek többnyire szépített színben állnak képzetünk előtt, s nagyobb alakban jelennek meg, a mellettök volt s őket kisebbitett kedvetlenségek emléke oszolván vagy gyengülvén. Ezek okozzák, hogy az ember szebbnek, jobbnak látja a múlt időt, mint a mostanit, s ezért volt s lesz örökké oly hajlandó a régi kort magasztalni s ócsárolni a mostanit. Önnön múlt idejének gyors s véletlen lefolyta az, mely után majd mindenki sóhajt; ez azon tenger, mely teste erejét, virító egészségét, szép ifjúságát s annak minden örömeit elnyelte vagy elnyeléssel fenyegeti. De nemcsak tulajdon eltöltött napjaikért, hanem a még sokkal előttök múltakért is szoktak sokan keseregni: mivel a régen s utóbb eltölteket mind öszve s a múlt címe alá foglalván, nem tesznek köztök olyan különbséget, aminőt azok s a jelen közt éreznek, melyet az általa eltemetett múltnak sírjából szemlélnék kikelni.

Sokan miért ragaszkodnak a régihez annyira, ezt adják okul: „Tisztelni a régít, mondják, kötelesség. Tartozunk megbecsülni, fenntartani, amit eleinktől mintegy hagyományban kaptunk.” Ezen állítás színét, s lehet forrását is, azon gyengéd érzéstől veszi, mellyel szüléink s elhunyt más kedveseink becses emlékét oly örömet tiszteljük s örökítjük, mindannak, ami övék s körülök volt gondos megtartása által. De ez csak az érzés gyengéd körében s csak a személyek iránti hív vonzódásra nézve illő, nem pedig társasági életünkben, hol polgári tartozás a jelen s jövő kor iránt szoros kötelességeket szab. Ezek tevéssé szorítók, s nem szabad azokat a múlt kor iránti tartozásnak, mely tisztelendő ugyan, de csak érzésben áll, feláldozni. Ha sok tárgy az idő s ész haladtával egyenlően ment volna elő, nem volna most avult s egészen változást kívánó, nem volnánk kénytelenek azt vagy kiadni kezünkéből, vagy a kor megtámadásai ellen oltalmazni. Amit a jelenből kedvelünk, s nem akarjuk, hogy attól majd nekünk vagy az utánunk jövőknek meg kelljen válni, léptessük azt mindig az örökké haladó idő nyomdokiba s ne ragaszkodjunk vak szeretettel a régihez vagy meglévőhöz, mert éppen ezen makacs vonzódás okozza, hogy a meglévő régivé s avulttá válik, s végre a hasztalanná lettet ápolójának karjai közül erővel is kiragadják s elvetik. A meglévőre, ha az újító előhaladás intésit követi, nincs az enyészett átka kimondva. Ami lassankint, de szüntelen újul, örök ifjúságban marad, azért ha kedves előttünk a meglévő, ne hagyjuk azt megvénülni, hanem

az ifjan előhaladó időhöz kapcsolván, tartsuk fenn ifjúságát, s ne bocsássuk maradékinkra mint viseltes régít (által) úgy, ahogy eleink a mostani régít s elavultat mireánk hagyták, hanem újítsuk azt örökké a kor szelleméhez képest, s ha ezt tesszük, nem lesz a maradék kénytelen úgy, mint mi most, elagott kedveltjét gyászolva sírhoz kísérni.

A réginek pártolói legtöbbször azzal szoktak diadal hangján állani elő, hogy „a régi a múlt bölcs kor szüleménye, az új pedig a mostani, tehát ifjú, azaz éretlen kor magzatja”.

Ezen állításnak fonákságát nagyon könnyű átlátni. Egyes emberről korra van hasonlatosság vonva, de el van felejtve, hogy a két hasonlított tárgy éppen abban különbözik, amiben össze van hasonlítva. Az öregember bölcsőbbnek képzeltek, mint az ifjú. De miért? Mivel többet látott, tapasztalt, tehát a több tapasztalás van a bölcsesség alapjául felvéve. De a korra nézve melyiknek lehetett több tapasztalása, vagyis bölcsesség merítésre több s bővebb forrása? Régi kornak-e, mely csak az előtte volt s idejebeli tapasztalásokból okoskodhatott, vagy pedig az újnak, mely előtt mindaz nyitva van, ami a régi kor előtt volt, s annnyival több, amennyi azóta történt s most történik? Ennélfogva a tapasztalásra nézve, mely itt úgy hozatik fel, mint az egybehasonlított bölcsesség nemzője, egészen különbözik az emberek s a nemzetek kora. Nem a régi idő a tapasztalásokban gazdag s tanulásban öszült bölcs öreg, sőt éppen [a] keveset látott s tapasztalt ifjú az. De a mostani azon ért idejű, melynek századok s ezredek példái s öntapasztalási szolgálnak tanúságul: ott kezdheti ez tudását, hol a régi kor végzé, s ennek minden ismeretei alapul szolgálnak neki, melyre építhet.

Látók, honnan erednek a régihez ragaszkodó előítéletek, látók, mily helytelenek s alaptalanok az okok, melyekkel azokat védeni szokták. Újra is megemlékezvén, mi károsak s a tökéletesülésre meghívott emberhez mennyire nem illők ezen elfogultságok s azoknak következményeik, gondoljuk meg azt is, hogy valóban kevés okunk van a régít magasztalni, sokkal kevesebb, mint a több más nemzeteknek, és hogy nekünk szükségesebb, mint majd minden más nemzetnek, a régítől sokban eltávozni. Ki a múlt időket s hazánk régi nemzeti s polgári éltét tisztán ismeri s nem tekint ábrándozó szemmel azokra, nem hiszem, hogy a mostani helyett a múlt korban s években szeretne élni. Hol azon időszak, mely a magyarnak fényes, vagy boldog, vagy gazdag, vagy mívelt kora lett volna? A két úgynevezett nagy király ideje sok szép, sok fényes vonásokkal díszes. De Nagy Lajosnak még az egész világra nézve is durva idejét akarnók-e mostanra visszakívánni, s felidézni sírjából az akkori durvaságot? Mátyás dicső idejét önkény homályosítja. Milyen keveset tett ő a magyar nemzetiségért, holott pedig oly sok vala hatalmában tennie! S mennyire erősíthette s tisztíthatta volna erős lelke s világos esze polgári alkotmányunkat! Ahelyett, jövővel nem gondolván, gyászos bizonytalanságra hagyta hazáját. Ezekre éppen oly fájdalmasan kell az igaz magyarnak emlékeznie, mint az általa önkényesen kiírt adókra, német parancsokra, magyar nyelvnek a latin mostohasága alá lett vetésére s törvény nélkül tett sok büntetésekre.

Ezen említett két időponton kívül pedig a török járom, idegen önkény, visszavonás, üldözés, belső háborúk, külső nyomás borzasztó képekkel töltik minden lapját történeteinknek. S ezek együtt s egymást felváltva tömérdek gyilkolást s rokonvér ontást okoztak, annyi törvény letiprást, siralmat, pusztulást szültek s oly vad durvaság s gyáva elkorcsosodás lett következményük, hogy az igaz magyar szívet elég keservvel, de kevés örömmel s büszkeséggel töltik el emlékeztetők. Azt hiszem, ha visszavarázsolhatnók is magunkat azon időkre - ezt a réginek leghevesb pártolói sem tennék - s az öskort lelkesedve magasztaló írók s lantosok - ha mikorunk szelíd s mívelt érzésekkel egyszerre a hajdani otromba erőszak s vak tudatlanság közepében lenné fel magokat, be hamar felébrednének édes andalgásaikból, s visszakívánnokoznának a mostani ócsárolt időbe.

Illő s hasznos is, hogy költőink minden szép vonást, hőstettet, s nemzeti nagyság villanatját, mely itt-ott viszontagságink sötét éjjelét átszikkasztja, hévvel fogják fel s dicsőítik. Szent tartozás ez, lelket emel s minden jól alkotott szívet erős hatással buzdít szépre s nagyra! Csak azt ne igyekezzenek az ilyenek hazafitásaikkal elhitetni, hogy a magyarnak csillaga már elhunyt, vagy, hogy dicsősége, boldogsága napjait, férfikorát már túlélte. Nem mondom én, hogy mostani korunk legboldogabb s napjaink igen ragyogók lennének. Sőt azt állítom, állapotunk rossz, helyzetünk más nemzetekhez képest elmaradott, s mindez főként önhibánk miatt. De azt is hiszem, hogy régebben még rosszabbul volt.

Ha elfogottság nélkül tekintünk vissza, mit irigyelhetünk eleinktől *utóbbi* századainkban? Mivel szégyenítnek meg minket, mostaniakat a voltak? Árulás, pártdüh, hízelkedő mászás mindennapiak valának, tudás kevés s mily kevesek körébe zárt; a még durva anyai nyelvet mennyire nyomta el a sokban homályt terjesztő diák nyelv! Vagy talán a múlt idő *utóbbi* szakaszát találjuk oly dicséretre méltónak? Ne felejtjük, hogy a korcsosodást, mely ellen most kinnal kell küzdenünk, éppen az hozta mireánk. Gondoljuk el, hogy akkori nagyjaink magyarul szólani előbb féltek, utóbb szégyelltek, míg később maradékaikkal együtt el is felejték. Ama korból omlott reánk az idegen s honküli nevelés szülte nemzeti elfajultság, az elasszonyodás, puhaság onnan vette mirigyese eredetét. Akkor kezdték a vagyonosbak hazájokon kívül lakni s ott költék annak ingyen szítt zsíráját. Akkoriak nyírték le bajuszokat, veték el honi öltözetüket s vetkezék le nemzeti szokásaikat. S mindezt csak azért, mivel gyanús vagy megvetett magyarságnak voltak jelei.

A magyar nemzet erős szülők kemény magzatja. Herculesként már bölcsőjében szörnyekkel küzdött. Mint gyermek reményt ígérő s bámulásra méltó erőjeleket mutatott. De csakhamar balsors durva s fortélyos mostohákat adott neki. Ezek s külső rongálás, belső betegség elfojtották kifejlődését, ezeknek súlya alatt sínylett, s gyakran aggott alakban jelent meg a még ifjúi erős korát is el nem ért. Nem élte még át fiatal éveit, nem érte el férfi esztendeit. Még ez mind előtte van. Józan eszétől s ettől vezérlendő erős akaratjától függ ezt nemsokára s teljes erőben érni el.

Hagyjunk fel ezért a réginek nevetséges magasztalásával, s az ahhozi káros ragaszkodással. Ne vessünk meg és el semmit azért, hogy régi, de hányjuk messze magunktól, ha rossz s már hasztalan, akármely régi is. Ne ragadjunk hévvel semmit is csak azért, mivel újság; de ha jónak ismerünk el valamit, fogadjuk buzgó részvétellel, bár ezelőtt híre-helye sem volt, vagy ha régibbjeink azt nem kedvelték is. Ne szeressünk semmit csak azért, mivel hajdani, hanem mert jó s hasznos, s amit ilyest találunk, tartsuk azt meg híven s oltalmazzuk, de attól se zárjuk el a haladó kor gátolhatatlan s mindenre beható munkálását, hogy azzal együtt haladván, ha most jó, később is az maradhasson.

SZÜLETÉS S POLGÁRI HELYZET KÖRÜLI ELŐÍTÉLETEK

A születési előítéletek barbarusi s gyakran vandalusi csoportjairól kinek ne volna képze, ki a születési gög s kastenbüszkeség nevetségeit gyakran látta. Ezt pedig mindenütt, de valójában édes hazánkban akárkinek is, fölösen lehetett tapasztalni alkalma. Némely arisztokrata felülről néz le mindenre, kinek kutyaőr nem javítja sorsát. Pedig soknak legkisebb érdeme sincs praerogatívái bírásában, melyeket Isten tudja hányadik szépapja érdemmel vagy anélkül kapott; akinek pedig igen hihetőleg már egy csöpp sem kereng véréből a mostaninak ereiben. Ha valaki verítékező munka, vére ontása, a halállal merész szembeállása, vagy a haza s emberiség javáért tett áldozatai, gyötrődései s álmatlan éjjeliért más sok embertársai felett méltóságot nyer s praerogatívákkal él, ez igazság, s igen természetes, hogy ilyennek kebelét nemes büszkeség melegíti, de csak magába zárva: mert ha felfuvalkodás s kérkedés kezd cégérezni, elvesz a valódi becs, s nevetség váltja fel. De ha olyan, kire méltóság s mások feletti, gyakran mások kárát okozó szabadság csak történetesen s vak sors játéka által szállott, ki azt nemhogy maga vítta volna meg, de sőt soha mit sem is tett megérdemlésére, hogy az ilyen fenn van azzal s büszkélkedik, ez már valóban éppen oly nevetséges, mint szinte megfoghatatlan.

Mert valaminek meg nem érdemlése lerontja azon erőadó önérzetet, mellyel bátran szemébe tekintünk akárkinek, s az érdemtelenül bírtak elvesztésétől méltán rettegő félelem alázatos meghunyászkodást szül. Kétségen kívül így volna az a privilegizált nemesi, papi, mágnási rendeknél is, ha az indolencia s megrögzött előítelet megengednék, hogy a tekintetes, tiszteletes, méltóságos elhomályosodott szemek felnyíljanak; de a már meglévőnek tartósságát simogató kedvességéhez mérvén, oly igen hajlandók azt örökké tartandónak ítélni, és sem tud, sem mer eszökbe is jutni, hogy ezen dicsőségnek vége is lehet. Innen van, hogy midőn a nemezis riadó szava megdördül s ostrommal kéri vissza az elnyomott nép századok óta bitangolt jussait, nem lehet nyomorultabb s gyávább alakban megjelenő teremtményeket képzelni, mint az ilyen ugorkafáról leesett úri rendet; mennyi nevetséges példáit adták ennek a francia emigránsok!

A praerogatívákra, kutyaőrre, diplomákra s több effélékre épült gögnél nem kevésbé nevetséges a régi famíliával, nagy származással, fényes ősökkel pöffedező büszkélkedés. Hogy egy hajdani grófnak, egykori nádornak vagy talán még valamely koronás felkentnek véréből szívárogon némi homöopatiái dilúciójú csöpp erünkben - mivel vagyunk azáltal jobbak? Az ád-e több erőt az úszó karjaiba, feszült inakkal átmetezni a habokat? Az tartja-e rezzenhetlenül az akadályokon átrepülő paripa hátán a férfias lovast, vagy az, és csak éppen az hevül-e fel a szép s jónak látásán, s forr nemes haragra a bűn s gyávaság ellen? De fájdalom! Még ezen, ki tudja hányadik dilúciójú drágalátos csöppecskének is nagyon bizonytalan létezése, mert az emberek szaporodásában per fas et nefas sokkal kevesebb a rendszer, mint a becsületes homöopata gondos munkálkodásiban s nagyon sokszor az úgynevezett anya - de itt mondhatjuk apa - tinktúrából semmi sem elegyedik a téjcukorba s egy idegen ingrediencia diluálódik minduntalan a jövő generációk hosszú során. Nagyon igazán mondja Rousseau, hogy kinek-kinek néhány ezer anyai őse lévén, ha kétségbe nem hozhatónak akarja állítani származását, mindazon sok derék menyecskék feddhetetlenségiről bizonyosságban kellene lennie, mert egy kis felhevült vér, egy lanyha nyári estve, beteges férj, izmos komornok s ki tudná mennyi előre nem látott véletlenségek lehetnek s vagynak, s vége az egész nagy származási-tőfa hitelességnek. A kínaiak igen okosan minden famíliai neveket s jogokat az anyáról származtatnak, mert anyai eredete akárkinek is minden kétségen kívül bizonyos.

Egy családi skandalumok nagy bűvárja azt regéli egy derék magyar nemzetségről, „hogyan e nemzetség két ágra szakadván, a lengyel földön s Magyarországon bírt jószágaikban *viszonti* örökösödési juss fenntartása mellett osztoztak meg. A magyarországi ág kihalt; a lengyel is már csak egy idős nőtelenből állott. Ez a nyert örökség hírére felkerekedik s két lóval, szekérrel útnak indul. A havasokon jövőn megbetegszik és meghal, ő, a legutolsó N.N.! Egyedüli cseléde s útitársa kocsisa volt: ez urát eltemeti s már csak magára hagyatva marad a havasok bércein. Az ember cigány volt, találós s ügyes, mint felekezetének nagy része. Most elárult állásában is következő, nem legbalgább okoskodással élt: Engem Magyarországon senki sem ismért, de uramat sem látták soha is; a szükséges levelek itt vannak, miért ne jelenhetnék meg ott én, mint N.N.? A derék gondolat tetté vált, csak addig hajtotta két lovát, míg kocsist fogadhatott s szerencsésen beérkezett, beült s bennmaradt a dús örökségben.” S ímhol az N.N. nemzetségnek törzsöke.

Ezen rege, bizonyos adatokból tudom, nem igaz. De ha igaz volna is, az időbbi generációk úgy mutatván, hogy nem rossz fajúak az N.N.-ek, azon ügyes mórét iránt szíves köszönettel tartozván egyebet nem mondhatni, hanem éljen örökre az életrevalóság!

A lovagnál a fajok sok különbségei s egyiknek a másik feletti elsőse kétségbe nem hozható. Ezt átgallatván, a németek közül sok tenyésztők s írók, az ő mindenben firkálni sokat, de tenni kevesebbet tudó módjuk szerint foliántokat írtak felőle, s arisztokratikai ábrándozásoktól teherbe esett képzetek ezen különböző jószágok fokait a fajokban *nemességnek* bémálta. A sokkal tisztábban látó s beszélő ángolnak nincsen ezen kitétele. Ő ezen jószágnak igazi fészket s okát a lovakban ki nem lehetvén kurkászni s magyarázni, azt csak *vérnek* nevezi, s jobb vagy rosszabb, több vagy kevesebb vérnek mondja.

Hogy az embereknél is a szülők s ősök mineműsége gyermekeikre s maradékaikra nézve nagy befolyású, az bizonyos; vagyon olykor egész nemzetségeknek különös sajátságok, mintegy fizikai s morális bélyegök. Egész nemzetek is bírnak sok egyneműséggel, ámbár ennek a faj különbségén kívül még sok egyéb s talán gyökeresebb okai vagynak, úm. éghajlat, életmód, ugyanazon nyelv, törvények s szokásokkal élés sat. De ez nem sok vizet ad a régi származással büszkélkedő arisztokraták malmára, mert familiáknak csak igen ritka s történetes esetek, egész nemzeteknél pedig csak a homöopátia mellett szól s a végetlen oszthatóságot bizonyítja az, hogy annyi számtalan korcsosodások s elegyítések mellett is kitör az eredeti esszenciának mineműsége s ereje. Ha az embereknél is a tenyésztetés oly gonddal menne, mint az állatoknál, ha nem vagyonvadászás vagy nemzetiségi egybekötések okoznák többnyire a házasságot, s nem fellobbant szeretet szalmatüze vagy unalomszülte reászánás kötné annak szövetségét, hanem a testi- s lelkileg valóban fajra termettek használtatnának csak nemünk szaporítására; ha embereknél is úgy, mint lovagnál, a korcsosodás meg nem történhetéséről a fők (kapucány) s elzárt tanárok (koppel) felelhetnének, melyek igaz, hogy minden káptalani okleveleknél csálthatatlanabb kezese a származás tisztaságának. Úgy valóban híres ősöktől származásnak volna igazi becse is, mert valódi belső értéke is lenne. Ama képtelen erejű, nem tudom *kicsodák* tisztán megtartott véréből származó fent lehetne azzal, mert az ötet gúnyoló gyáváknak csordáját kazalra tudná rakni. Ama merész, bátorságáról és hidegvéréről isméretes faj kétségbe nem hozható ivadékának lenne mivel büszkélkedjék, mert örökül kapott kemény idegeiért érben vére nem ütne rezzentebbul egy puszkapor halmon gyertyánál pipálva, mint egy más[ik] elkorcsosultnak egy kis égiháborúkor. Úgy nem kellene annyiszor csudálkoznunk, hogy oly híres, hatalmas ősöknek mily gyávák mostani maradéki, s nem bámulnók, hogy azon nagyeszű és tudományú, de gyengécske testű apának s nagyapának minő négy tagbaszakadt, de butácska unokája van, ami nem annyira a természet, mint másvalaki gonosz játékának következése.

Az emberek nagy ménésében a kimustrálás, fajra nem alkalmasságért paripává tétel, hámba s taligába fogás; de főképp a fék s tanarokban őrzés igen hasznos intézeti nem lehetségesek. Azért efféle származás csak igen oly korcsos, mint másik: nincs telivér s nem lehet hitelességgel bíró méneskönyv.

Mindazáltal jól elgondolva a dolgot, méltán csudálhatni, hogy az ember, ki még a majorság- [É]s sertéstenyésztésben is már mély tudományt fejtett ki, s előrelátó nagy figyelemmel dolgozik, önfaja javításáról vagy aljasodásának elkerüléséről alig gondolkodik, sőt, hogy mindent elkövet, minek a legnagyobb elmecevészést kell maga után vonnia. Legöröklőbb s ocsmányabb betegségek s félszepségek nem akadályok, hogy gazdag vagy hatalmas úrhoz a legszebb s virítóbb leányok is minden erőltetés nélkül, oktalan szülők nagy öröme nőül menjenek. Egy ép férfi elveszi ama nagyúrnak béna s buta egyetlenségét, hogy pénze s protekciója legyen, s lelketlenül törzsöke lesz egy lelki vagy testiképpen sok ivadékon által sínlődő famíliának. Hát az éretlen korban nemzők és szülők, mennyi személyek s egész nemzetségek gyávaságának okai! Igaz, hogy a társasági élet sok egybeköttetése, s az ember szabad akarata s cselekvő jussai miatt nem könnyű ezen segíteni. Nem lehet a helyes teóriákat oly rendszeresen cselekvésre húzni, mint állatoknál, főképp a fajok tisztántartására nagyböcsű fék s elzárt kertnek bajos pótolékját találni; a kimustrálás felette szükséges intézete sem kivihető. Spártának nagyon okos törvénye vad s erkölcs elleni. De lehetne a szülőknek s magoknak a házasulandóknak, sőt szoros kötelességek volna választásaikban semmire inkább nem ügyelni, mint az igazi fajratermettségre. Nagy vétek aljas haszonkeresés- vagy hígeszűségből egy lelki vagy testiképpen nem éppel kötött szövetség által sínlődő s mindinkább mecsevészendő teremtéseknek lételt adni. Éppen oly vétek s haza elleni bűn, önmagát elrontván a társaságnak ép s hasznos polgárok helyett, annak csak kárára s terhére élendő nyomorú s gyáva teremtések nemzeni.

Egy arisztokráciai országban nemzetségi s születési előítéletekkel a levegő is úgyszólván annyira terhesítve (inpregnálva) van, hogy attól egészen senki sem ment. Talán nemigen van valaki, nagy nemzetségből született, ki a mágnsági elsőségnek már anyatejével magába szívott előítéleteit ne csak lassankint vetkezze le, vagy még olykor, magán erőt véve ne kellessék letennie. Mennyire legyen ez megrögzött, abból láthatni, hogy nálunk s másutt is nagy születésű, ha oktalan göggel nem bír, már igen emberséget tudónak tartják. [É]s ha általlátván, hogy csak valódi érdem különböztet, azonkívül mindeneket magához hasonlónak tart, s azokkal úgy bánik, ezen tartozás szülte magaviseletét mint szép leereszkedést csudálják. Ebben is, mint mindenben, még nagyon alsó polcon állásnak jele, midőn a nemrosszaság már dicséretet érdemlőnek tartatik: ritka ott az igenleges érdem (positivum meritium), hol a nemlegesnek (negativum) nagy becse van. Gyáva sereg az, melyben ki el nem fut, már hőszi nevet kap.

Nálunk a születési s származási előítéletek közt egy a legbotránkoztatóbb s veszedelmesebb, mely az úgynevezett pór nép ellen a mágnságok s nemesek részéről van; ennek következtetésben sokan göggel, sőt megvetéssel néznek a parasztságra. Némelyek helyzetét igen jónak s egészen igazságosnak vélik, vannak, kik ezen tárgyban semmi változást sem akarnak, s azt vagy szükségtelennek, vagy veszedelmesnek, vagy kivihetlennak állítják.

Hogy ezen előítéleteknek a nemesség oka vagy a parasztság, s hogy milyen arányban vannak egymáshoz - ezen kérdés volt egyszer számos társaság jelenlétében több barátim közt az értekezés tárgya, kik bizonyosan egyenlően éreznek, de a dolgot különböző szempontból nézik. A. erdélyi, B. magyarországi volt. Mindketten megegyeztek abban, hogy a parasztságot megvetni s azzal rosszul bánni keresztyéni s polgári bűn; egyértelemmel vallották, hogy minden előítélet, mely ily megvetést vagy rosszulbánást akár szül, akár attól származik,

nemcsak oktan, de hazánknak eddig is nagy kárára volt s még végveszélyét is okozhatja. Hanem A. mindennek okát a nemesség és mágnásságban állítá lenni, a parasztság sorsát felette fekete színekkel festé, s óhajtá, hogy az uralkodás ebbe belétekintsen s orvoslást tegyen. B., némely okát azon előítéleteknek [é]s [a] rossz bánásmódnak magában a parasztságban találta, sorsát éppen nem oly keservesnek vélte, s azt erősíté, hogy a nemességhezi helyzete éppen nem oly borzasztó, sőt sok tekintetben helyes, némelyben szép s reája hasznos. Elismeré, hogy sokban szükséges a módosítás, de fájlalá, hogy a tárgynak igen szövevényes s polgári alkotmányunkkal egybeszőtt állása, valamint a személyes haszonérdeklések szülte nagy oppositio kevés reményt nyújtanak, hogy azon kívánatos javítások megtörténhessenek. A., nemes hevétől lelkesítve, mely gyakran korlátot nem ismér s ötet némelykor igazságtalanná is teszi, így szólott: „A nemesség az ország nagy részében többnyire bárdolatlan, vastag tudatlanságban, galád korhelységben s lusta henyeségben öli el idejét addig, míg a minden terheket hordó parasztság véres verítékivel műveli a földet, mely neki szigorú élelmén kívül csak egy hideg sírt ad bizonyos enyh helyül, s míg vérével ótalmazza azon hazát, melyben ő nem is polgári tag, s melyben csak terhes kötelességekkel, de igen kevés szabadsággal bír. Szinte kilenc millió embernek kell munka alatt görzsedni, erejét felülmúló adót fizetni, s a katonafogás vad szokása félelmei közt rettegnie, azért, hogy nyolcszázezer tőkéletes bátorságban henýelhessen. Ezen kicsiny szám ítél, határoz, végez a tízezres többségnek éltéröl-sorsáról, anélkül, hogy ennek a vak engedelmességnél abba egyéb befolyása lenne. Az önkény vas vesszeje suhog felette, melytől a törvény gyenge pajzsa csak akkor védi, midőn ezen vékony pókhálót a hatalom darázsa át nem rontja.

Vessünk egy tekintet[et] hazánkban a parasztság életére, s azon esetekből, melyeket tudok, s imitt-amott magam is láttam, engedjétek, barátim, hogy fessek néktek egy képet. Az egybetódult mezei munkakor, a héten által változó mostohaságát az időnek csak neki kell szenvedni: mert mintha a szép idő is a nemesség birtoka lenne, a hét egypár szép napját ura barázdájában kell töltenie s kegyesen meg van neki engedve, hogy a többinek esője között a maga szénáját gyűjtse, búzáját arassa. A hazai bambusszal - a mogyoró bottal - áll utána a vad durvaságáról híres, sőt dicsért udvari tiszt vagy hajdú; - a henyeségtől elfáradott földesúr, unalmát ölni kimegy hosszú pipájával a dolgozókhöz: »Nincs elég rend kaszálva! Igen kevés keresztet arattak!« Haragra lobban, bortól hevült vére s pattog ostora az érette verítékező hátán azon embertársainak, kiknek jó része nálánál minden tekintetben többet ér, s kétségen kívül mindegyik a társaságnak nálánál hasznosabb tagja. Az erős s kényszerített munkában elfáradott dolgos a mindent felejtető álom csendében testének új erőt, lelkének enyhítő nyugalmat nem nyer; az uraság birkáji s ménesi által megszorított határban künn kell éjjel marháját őriznie, hogy másnap erejük legyen az úri szolgálatra. Az őszi szél hideg süvöltésiben sanyarún kididergett hosszú éjjel után, általázva arra virrad fel, hogy a sérthetetlen allodiatura sarjújából behajtották marháját; földesúr elébe hurcoltatik, aki egy indigestio következtében nyugtalan töltött éjjele után, igen komor kedvvel költ fel dunyháji közül: »Húzd le az akasztófárávaló parasztját!« - így végzi sok cikornyás teremteték s ocsmány káromlásokkal bő intésit. Hidegvérrel, pipadohány mellett vágatja 25-ig, párnát hozatván azalatt magának, hogy a tisztiház előtt lévő fapadon ülve gyengéd úri teste ne fájjon.

Elmarad a paraszt, az időt úgyszólván lopva, termesztett gabonája művelésével vagy betakarításával; de letöltötte szolgálatját, s most már fordíthat vagy két napot öngazdaságára. Ekkor jön a vármegye hajdúja s hajtja útsinálni, melytől vámot csak ő fizet, vagy amely tőle távol esvén neki soha hasznára nem lesz, azért, hogy a mágnás s nemes oknélküli útjait gyorsabban tehesse, s a közelebbi városba egy-két órával hamarabb érkezhessék dorbézolni vagy otthon félbenhagyott unalmát újramezdeni. Hajtja a vármegye házában dolgozni, melynek ő csak tömlőcéből részesülhet, hogy a nemes vármegye fénye nevedjék s a Tekintetes

magistrátus nagyobb kényelemmel (commoditással) lakhassék. Végtere a kínos hét eltölt, a déleesti harang szombaton nyugalmat hirdetve kondul meg, ő is letörli homlokáról izzadtágát s legalább egy nap élni akar.

Csak a sérthetetlen jussok s szabadság lehelete fejti ki a lelkes s szelíd örömeiket: mentül inkább nyög a rabszolga pogány birtokosa hatalma alatt, annál lármásabb, annál dorbézlóbb ritkán felderülő öröme. A paraszt is borral ébreszti elcsigázott testét, lelkét: mit is tehetne egyebet? Elnyomott állapotjában hogy művelődhetett volna lelke? Eltompított érzése nem ízelhet más örömeiket. Az ital veszekedővé teszi, verekedés támad, az uraság hajdúját, ki őt oly gyakran rongálta, dühös kézzel ragadja meg s bosszúját tölti rajta. Ekkor a Vármegye fogja nyakon, tömlöcbe vetik a legkitanultabb gonosztevők közé, s a csak mint hibás odazárt szerencsétlen, ezen bűnök iskolájából vétkekre elkészülve jó ki.

Nemcsak a szolgálat terhe alatt nyög, nemcsak a bot kínozza a szegény földművelőt, nincs házi csend[j]e, nincs személye s létele bizonyos bátorságban: fajtalan földesura megszeplősíti leányát, elcsábítja feleségét, fiát - ha útjában áll vagy magára haragítja - katonának fogatja; a bús anyának könnyei hijában hullanak. A gazdát a vármegye tisztjével cimborálva elűzi telkéről, kihajtja falujából, oda kell atyai lakhelyét, kedvesei sírját hagyni, s a munkás, addig magát jól bíró gazda vándorbotot veszen: pellitur paternus in sinu ferens deos et uxor et vir, sordidosque natos. Ha pedig az üldözést s önkény súlyát tovább nem tűrhetvén végtere panaszra fakad a paraszt, kihez folyamodik? Csak úgy a nemeshez, az ő kínzója felekezetéhez. Egy varjú ritkán vájja ki a másiknak szemét. Mivel a földesúrnak jobb asztala, jobb bora, több pénze s tekintete van, mint az ellene panaszló parasztnak, neki van többnyire igazsága.

De izzadj, tűrj, sóhajts, fáradozz, általam tisztelt mívese anyaföldünknek! Sanyarú a te eledeled, de nem keseríti az átok; kemény a te nyoszolyád, de a nagyravágyás kísértete nem lebeg felette; csendes lélekkel fogod be szemedet. Töröld le könnyeidet, a nemzet nemesb részének jobb érzésében derül hajnal; az idő érik s eljő a kor, midőn törvény néked is emberi létedhez s érdemedhez méltó sorsot ad!

Ha pedig az átkozott előítélet s még átkozottabb kapzsiság s undok haszonlesés be találná hazámfiat fülét az emberiség s ön, valódi hasznok szava előtt zárni, úgy a bölcsőbb s kegyesebb kormány nyúljon erős kézzel a helytelenség s huzavonák önkényhajtotta kereke forgásába; ha jószántunkból nem akarunk igazságosak lenni, kényszerítsen reá, s ha magunk nem akarjuk a felettünk torlódó felleget szétoszlatni - ami pedig most még hatalmunkban van -, úgy üzze ő széjjel s változtassa derült nappá a fullasztó ködös levegőt. Dicsőíteni fogja érte - igaz, hogy minket kárhoztatva - a külföld, s mi is, vagy legalább maradékaink - ha tette előbb sértő, s erőszakosságáért mindég hibás leend is, de következeit áldani fogjuk azon tettnek, mert egy romlással fenyegető s kétes kimenetelű megrázkódástól tesz mentté, s a sérelem fájdalman sokkal túl fog maradni annak a nemzetre ható haszna. József, hogy a jobbagyságot maga fejétől eltörlé, zúgott az ország; egy részét bántotta a jobbagység megszűnése, mást az, hogy azt maga fejétől cselekedé, de később öntették vallá azt az ország törvényhozó teste, s aki most nyíltszemmel tekinti a dolgot, át kell látnia, hogy József azon lépéssel jóltevőnké lett, s egy új Dózsa-háború szörnyeit távoztatta el.”

Én barátomnak fekete képére, melynek ő felette nagyított vonásait inkább a lehetőség, mint a meglévő köréből vette, borzadtam. Azon lehetőség feltétele, hogy hazámfiat illő és szükséges koncessziókra hajlani készek ne lennének, még inkább undorított; de belsőmben meg lévén győződve annak alaptalanságáról, nem hozott aggodásba az iránt, hogy a kormány legyen kénytelen azt vinni végbe, amit keresztyénség, józan okosság, önbecsületünk s hasznunkra, nekünk tesz kötelességünk törvényes úton megtenni.

Mindamellett is, ámbár nem volt szándékom az A. barátom sok részben helytelen s általában igen heves beszédére felelni, de ezen utolsó véleménye - mely az uralkodástól oly cselekvésmódot látszék kívánni, ami annak törvényességével össze nem fér, s mely önkényes tett egyrésztüli gyakorlásának következtései mind a fejedelem, mind a nemzetre nézve temérdekek lehetnének - egészen megrázott. Képtelen voltam neki nyílt szívvel megmondani, hogy hazafinak, azaz törvényes alkotmánnyal bíró ország oly tagjának, ki hazájához s fejedelméhez hív, olyatén óhajtatást táplálni s kifejezni, mely törvényes kormánytól törvényteleniséget kíván - vétkes dolog.

B. látván, hogy A. nem gúnyviszketegből, nem is nyugtalanságra zsibongó törekedésből szólott, hanem igazi nemes szándék s nagy veszély elkerülésének óhajtatása ragadta el annyira, hogy ily részrehajló indulatossággal szóljon, nem jött indulatba a hallottakra, szelíden, de feddőlegesen emlékeztetéssel felelt:

„Barátom! Rajzod borzasztó, talán sértőnek s rágalmazónak is méltán mondhatnám. Gondold meg, hogy ezen tisztelt körben nem mindenek tudják látás s tapasztalásból a föld népének állapotját. Beszédedet hallván s szavadnak méltán hívén, könnyen azt gondolhatnák, hogy amit felhevült képzeted oly kiáltó színekkel festett, az mindenütt s mindennap valóban úgy is van. Vannak itt melegkeblű, de a tapasztalás iskoláján át nem ment ifjak: ezeknek az emberiség szent nevére dobogó szívökben ily állítások sokak iránt gyűlölséget s polgári alkotmányunkhoz - mely (mondásid szerint) az általad előhordott undokságokat tűri - hidegséget s annak megvetését szülhetné: ennél pedig gonoszabb mótely nem lehet. Amit ily nyilván, ennyi ember hallatára mondasz, Te, kinek szavára - hízelkedés nélkül mondom - sokan hajtanak, nem marad az csak ezen falak közt: mindenfelé szárnyal az ilyen szó, fülébe megy a föld népének is, s lehetnek, kik a nagyítottat még inkább nagyítva fogják eleikbe terjeszteni, s olyanok szavára hivatkozván, mint mi vagyunk ezen társaságban, készíteni-ingerelni fogják a föld népét s talán sikerrel az ő s a mi romlásunkra. Azt is fontold meg, hogy itt idegenek is hallák beszédedet: mit fognak ezek mondani, mit az általok értesítendő külföld? Valóban még Törökország háta megett s pogány durvaságban lévőnek képzelhetné országunkat.

Tudom én, hogy mindezen kedvetlen benyomásokat s részint következtetéseket Te szintoly ártalmatlanoknak tartod, mint én; azért engedd itt nevedben kinyilatkoztatnom, hogy Te is nem azt értetted, mintha valóban a parasztok sorsa betű szerint olyan volna, milyennek leírtad, s mintha közönségesen s mindenütt rosszul, s még talán éppen oly rosszul bánnának velök, ahogy Te mondad. Azon vallomást is a Te nevedben merem tenni - mert tudom, kezet fogsz abban velem -, hogy beszédeddel sem polgári alkotmányunkat sértve gyalázni célod nem volt; mert igen jól tudod, hogy az, ami ellen mennydörögtél, nem polgári alkotmányunknak létesítő része, s további fennmaradásunkkal egybe nem férő maradvány; elidegeníteni sincs szándékod senkit polgári alkotmányunktól, melyhez oly híven ragaszkodol, azon meggyőződésben élván, hogy amihez kötelesség csatol, abban ha hibákat, hiányokat látunk, azoknak orvoslása kötelességünk: de attól magunkat visszavonni s részvéttlenségben maradni sohasem szabad.

Arra sem irányzott koránt is az én barátom, hogy keseredést okozzon s nyugtalanság magvát hintse el: mert érzi s tudja ő, valamint hiszem mindnyáján közöttünk, hogy gyászosabb eset nem lehet, mint midőn meglévő vagy képzelt sérelmekért lázadás történik. Akik ellen az intézve van, gyászos áldozatok hullnak azok közül; kik pedig indítják, többnyire később mint engesztelő szerencsétlen áldozatok magok is elhullanak, s azon boldogtalanok, kik ily helytelen s törvénytelen úton lennének elég balgák erőszakosságot merényleni (próbálni), tulajdon veszedelmöket okoznák; mert oly csendszerető s gondos, de egyszersmind hatalmas uralkodás, mint a miénk, belső harc s pusztítás lángjába borulni az országot éppen oly kevésbé

engedné, mint a lázadás szülte önsegedelem veszélyes példáját is lábra kapni sohasem hagyná. Ezeket, engedelmeddel előre bocsátván, felelek neked.

Nem tagadom én, történik a parasztokkal bánásban sok olyan, ami nem helyes, sőt lehet, hogy kegyetlenségek is estek, s talán most is van arra példa: de vannak törvények s rendszabások is, melyek minden helytelenségre, ami paraszt ellen tétetik, büntetést rendelnek; személyválogatás nélkül végrehajtja a kormány törvényink rendelkezéseit mindazok ellen, kik törvények által elejekbe szabott korlátjokon túllépnek, ha pedig sanyargatásra s kegyetlenségre vetemednék valamely földesúr - hányszor az iránt panasz történik -, azt a többség mindenkor törvényes úton illőleg megbünteti, s résztvevő ótalmat kap annál a sérelmes.

»Igen, az a ritka, ki az alsóbb helyek tekervényein keresztülhatolván, a felsőbb helyig elverekedhetik« - monda egy közelálló úr: - de valóban - folytatá B. -, általán véve nem bánnak most rosszul a paraszttal, s közte s földesura közt korántsem oly kedvetlen a helyzet, mint A. barátom állítá. Ha azon helyzetnek árnyék- s komor oldalait, mégpedig ugyan sötétben mutatva az ő szájából hallók, légyen nekem szabad a kép vidámabb részét, világ s fényoldalát mutatnom.

A nemes embert, Barátom, a Te festésed után csak úgy látók, mint egy indus plantage urát; nem fedezted fel az ő állásának nemesebb részét, melyre valóban büszke lehet.

Nem függ a nemes ember senki önkényétől - »csak az uzsorás zsidók, prókátorok, bírák« - így kezdett megint belészólni az előbbeni közelálló úr, de hallgatásra kényszerített, mert ezen társaságban illőnek tartották a beszélőt kihallgatni, ami különben nálunk igen ritka.

B., aki még falun lakott, gyakran megjelent s szólott vármegyei gyűléseken s házas ember is volt, tehát megszokta, hogy szavát kettévágják, nem zavarodott meg, s tovább beszélt. Ő csak a törvény hatalmát ismeri, s az attól kiszabott körben valódi úr. Ősei által szerzett szép szabadsága következtében semmit sem fizet - »még annak sem, kinek tartozik« - mondá amaz úriember szomszédja fülébe -, ment java s személye minden adóbeli tehertől - »csak az adósságtól nem«, hallám újra sügni; valóságos kis király jószágiban, - »igen, pünkösdi király«, jegyzé meg suttogóink. A nemes ember mindezekért igaz, hogy tökéletes here is lehet, fruges consumere natus: - de ellenben szabad választása szerint viheti a köztársaság legsúlyosabb terheit, eszt s idejét a haza javára fordíthatja, s annak oltárán áldozhat vagyonával, s a veszély napjaiban vérével. Született törvényhozó ő, a legfőbb hatalom sem terjed hozzájárulta határán túl. Jószágában lakó parasztinak is apja, védangyala, jótevője lehet s gyakran valóban az is: jóvá, sőt boldoggá teheti sorsokat; intésivel, tanácsával s főként okos bánásmóddal az erkölcsileg hátramaradtakat vagy hátravetetteket megjavíthatja. Szép azon patriarchális helyzet, melyben egy földesúr emberei közt van: önekiek ótalma, hozzá folyamodnak bajaikban, testi-lelki segédelmet ő nyújt nekik, s örömeik közösek. Szorosan egybe lévén a földesúr gyarapodása parasztjai boldogságával kötve, ezt eszközlő nemes érzésének munkálódását segíti, könnyíti s jutalmazza tulajdon haszna s egy okos számítás. Mindezek mellett mégis lelkemből óhajtom, hogy törvényesen javíttassék a földnép állapotja, könnyíttessék sorsa; de, hogy azt most közelebbről egyszerre akarjuk tenni, nem gondolom kivihetőnek, de tanácsosnak sem: arra sem a nemességet, sem a parasztokat nem hiszem még megérve lenni. A nemességet nem, mert átaljában véve most igen szegények vagyunk, hogy áldozatokat tegyünk, melyek bizonyosan később önhasznunkra lesznek, de a jelen pillanatban érezhetőleg szorítnának; hogy okosan számítva átlássuk, mennyivel jobb most valamit feláldozni, hogy a többi utóbb időkben is megtarthassuk, s hogy ész parancsolja hasznosnak inkább csak tetsző, mint valóban hasznos dolgon szívesen felhagyni, midőn azáltal későbbi bizonyos s nagyobb hasznot nyerendünk; arra nem eléggé világos még a többség feje, s a józan számítás igen könnyű s mégsem közönséges tudománya nálunk még nagyon ritka; hogy pedig az emberiség s haza

oltárán önmegszorítással is áldozatok tétessenek, mivel erre nemcsak egy-két nemesen érző jószándéka, hanem a nagy többség megegyezése szükséges; ez pedig még régi helyzetéhez, mely hiúságának, pillanati haszonnyerésének annyira kedvez, nagyon ragaszkodik, arra nincs még a szív s értelem nálunk eléggé nemesítve. Ezért nem szeretném, ha egy közelebbi országgyűlésen ezen tárgyban oly javaslatok történnének, melyek hihetően az ország részéről el nem fogadtatnának, mert e dologban a nemesség s birtokosok részéről támadó ellenzés (oppositio) örök gyalázatunkra volna, de a nemesség s parasztság közti visszásságot is végtelen nevelné s örökítené, s ha a megpendített sorsjavítás át nem menne, bizonyval veszélyt szülhet a nagy békétlenséget okozna, mert a földnépe minden kedvezést, ami egyszer szóba jött, ha szinte azelőtt eszébe sem jutott az, úgy fogná tekinteni, mint már megnyert dolgot. Azt óhajtanám tehát, hogy ezen tárgyról ne beszéljünk sokat, ne írjunk, s hosszasan, kivált vitatással ne tanácskozzunk, hanem csak annyihoz s olyanhoz fogjunk, amennyit bizonyosan keresztül vihetünk.

A parasztságot sem vélem, hogy sok és nagy javításokra meg volna érve: tudatlanság, bárdolatlanság uralkodik nagyobb részén; sok szabadságot, juszt adni még most neki annyit tenne, mint gyermek kezébe kést, magát vérezné vele. Ezért készíteni kell előbb. A földnép művelésén kezdjük a dolgot: - falusi iskolák, - idegen nyelvűek megmagyarosítása, nép kezébe illő, észt s szívet képző jó kézikönyvek - ezek a fő dolgok, ezeket kell előre bocsátani. Hogy lappang még nálunk sok előítélet a parasztság ellen, azt fájlalva megvallom, elismérem, hogy annak egyáltalában értetlenség s míveletlenség oka: de nem hibáztatom egyedül a nemességet; - maga a parasztság is szolgáltat arra sok okot: oly butaság, restség, henye korhelység s kártékony erkölcstelenség van sok helyt a parasztok közt, hogy szinte lehetetlen megvetéssel nem tekinteni rájuk; a legjobb földesurak ellen gyakran annyit áskálódnak, bosszújára annyit tesznek, legjobb szándékát annyira félremagyarázzák, hogy megfogható, ha gyakran szerzett keserű tapasztalás után egyes, de számos esetekből az egészre ítél, s általános következtetést húzván, előítélet s balvéleményre is vetemedik.”

C. barátom ezen kettőnek hosszas beszéde után így szólott: „Uraim! Véleménytek különbözik ugyan egymástól, de az érzés és cél mindkettőnél valóban egyenlően nemes: ha erről tökéletesen meggyőződve nem lennék, nem tagadom, A. barátunk beszédét szintoly vétkesnek tartanám, mint amily felette hevesnek, s őszintén kimondom, gondatlannak is vallom. De barátim, egyet felejteti látszotok, s arra emlékeztetlek, jusson eszetekbe, hogy mindketten már több év óta mind külföldön voltatok. Egyiket közületek 6, másikat 5 évi távollét után csak most van újra szerencsénk a hon keblében idvezleni. Ezen idő alatt sok változás történt: másként állanak most a dolgok, mint akkor. Már ma sokkal szelídebb, helyesb a parasztokkáli bánás, nyomorgatás, zsarolás ritkább. Erdélyben is, ahová A. barátunk leginkább célozni látszott, már nem így bánnak a paraszttal, mint régen. Ott ugyan egy helyes urbáriumot törvényes úton megalapítani s behozni, ámbár mindenenk óhajtják, de az ország rendének Diéta nemléte miatt eddig módjuk nem volt; mégis a naponkint terjedő ész s szelíd érzés azt vitte végbe, hogy kemény szolgáltatás, telekről elűzés, veretés nemigen történik, sőt sok földesúr a még Mária Terézia ideje óta meghatározott 2 napi ökrös vagy 3 napi kézi szolgálatot is vagy megkevesíté, vagy oly könnyeden hagyá, hogy félannyi igazi napszámmal sem ér fel. Atyáskodó gond, védő részvét, könyörülő kegyesség pedig valóban nagy számmal található; durvább egyes személyek helytelenkedése miatt - akár földesurak, akár tisztek legyenek - a kormány nemrégiben azt az igen szép rendelést tevő, hogy vármegye tisztjének közbenjövete nélkül, paraszt, veréssel ne büntetessék. A kormánynak ezt maga fejtől tenni annyiban nem lehetett volna, mivel a régiebb szokást s gyakorlást mindig csak új törvény törölheti el, nem pedig kormányi parancsolat, de még ezen rendelés ellen nem szólalt fel, nem írt vissza egy törvényhatóság is, amelyek pedig hallgatni sohasem szoktak, midőn törvényes korlátnak

áthágása által igazaikat fenyegetve lenni látják. Hallgatnak s engedelmeskednek, mivel átlátják s érzik, hogy azon parancsolat csak egy szent s örök törvény, ti. az emberiség törvényének végrehajtása.

Mind Erdélyben, mind Magyarországon a parasztság közt, részint mivel az eddig fullasztó nyomás már szűnt, részint a tanulás által terjedő eszmélés, de főként a magát mindenüvé befűrő idő szelleme miatt, most már képzetek s óhajtasok fejlődtek ki, melyeknek régebben nyoma is alig volt. Azért korántsem lehet most a föld népét buta szunnyadásban lévőnek képzelni, kinek jövő sorsa felől titkon tanácskozni s végezni lehetne anélkül, hogy tudtára ne essék, megtud az immár mindent. De mágnás, nemes, minden most sokkal nyíltabban gondolkodik, mint ezelőtt néhány évvel. Kellemmel meglepő azon változás, mely igen sokakban történt: olyanok készek most koncessziókra, kik előtt régebb nem lett volna tanácsos effélét csak emlegetni is. Szeretem hinni, hogy ezen készséget nemcsak némelyeknél, hanem a többségben erkölcsi érzés s nyílt ész szüli, de nem rejthetem magam előtt, hogy vannak, kiket nem éppen oly nemes s kevésbé férfias indító okok bírnak engedékenységre. Azért hiszem s reméllem, hogy a közelebbi országgyűlésen a magyar nemzet be fogja valódi nagylelkűségét bizonyítani; erre mutat a rendszeres küldöttség munkája s több vármegyének már tudvalevő aziránti véleménye. Abban én is kezet fogok B. barátommal, hogy helytelen s veszedelmes lenne oly koncessziókba vágni, melyeket a Diétán az ország rendei részéről előregördítendő ellenzés miatt nem lehetne kivívni.

Ami az A. fekete képét illeti, újra is mondom, hogy azt felette komornak s botránkoztatónak tartom: ő hevült képzelődés színébe mártotta ecsetjét: de megvallom, hogy annak sok vonásaira tett tapasztalásimból ismértem. Nem hiszek földesurat, kivált Erdélyben, kinek jószágán - ha nem maga által is, de ami a parasztra nézve mindegy, tisztei által - régebben gyakran s most is olykor, egy s más afféle eset ne történt volna, s ne történnék. Aki sokat lakott falun s ismeri a vármegyei dolgok folytát, az a vármegyei huzavonákat is átaljában ugyan állítani nem fogja, de egészen nem is tagadhatja. Jó, hogy most a földesurak embereikkel nem bánnak s nem bánatnak rosszul, de *bánhatnának*; nem nyomorgatják, de *nyomorgathatnák*; nem kegyetlenkednek, de *kegyetlenkedhetnének*, mégpedig a nem eléggé szoros törvény könnyű kikerülhetése mián, olykor büntelen: nem kölcsönös juss, nem egészen a törvény erős hatalma szerezte nekik a mostani jobb bánásmódot, hanem változhatás alá vetett kedve s tetszése uroknak. Önkény sújtotta őket; önkény súlyosbítá vagy könnyíté terheiket, de csak annyira, amint annak tetszett, s addigra, míg kedve tartja. Nincs oly el nem mellőzhető törvényünk, mely eléggé kezeskednék arról, hogy földesurak helyenként rosszul ne bánhassanak velök. Azért bárha most a panaszt sorsa az A. barátunk által rajzolt képhez tökéletesen sehol sem hasonlít, s ha talán annak egyes vonásai részint csak igen ritkán előfordulók: mégis nevezetes marad azon kép, s nagy figyelmünkre méltó, mert ha annak némely színe igen kiáltó, némely vonása igen éles is; de a gyászos alapszín abban az önkény, s ezt benne undorodással látni s valónak elismerni kénytelenek vagyunk. Ez teszi borzasztóvá a képet, s akármi mosolygó festést tegyünk is részeibe, annál inkább tűnik szembe az egésznek irtóztatósága.

Hogy vármegye tiszték is most zsarolásokat ritkábban tesznek, hogy a házi kincstárt, melybe a parasztnak véres veritékkel keresett s gyakran utolsó fillére tétetik, most nem vesztegetik oly lelketlenül, mint eddig gyakran történt, s csak ritkán esik annak megfűlszegítése, megengedem. Azt is hiszem, hogy a vármegye dolgára kívánt munkáját s idejét hasztalanul most nem pazarolják, személyét önkényes büntetésekkel ritkán csigázzák, de mit ér, midőn ez is mind csak önkény szüleménye? Mi becse van, hogy ezen sérelmek nemigen történnek, hogyha mégis történnek, s gyakran is történhetnek?

Az önkény szörnyetegétől mentsük meg őt, ez fojtja el boldogságának minden csíráját, ez szívja ki szívvérét s tartja butaságban erkölcsi lételét. Nem lesz addig semmi engedésnek becse, míg az *csak ajándék* leszen. Emberi sorsjavításban, a jussok bírásában ajándéknak nincs helye, mert ezt önkény hozza elé s tartja fenn; önkény pedig emberi jóllétnek s minden jussoknak senyvesztő sírja. Most van éppen ideje, hogy az ország rendei illő s okos engedményeket tegyenek s azt törvényes kezességre alapítsák: a föld népe most mindent, ami könnyebbítésére tétetik, köszönettel s úgy fogja venni mint ajándékot. Mi pedig gondoljuk meg, hogy amit érettök tenni fogunk, nem lesz ajándék, hanem tartozásnak lefizetése. Midőn olyat adunk valakinek, ami Isten s ember előtt őtet illeti, s amihez örök jussa van, nem ajándék az: részesíteni abban a kötelesség teljesítése, megvonni tőle bitorlás, elorozás. B. barátunk szép képből mutatá a nemes ember helyzetét; de ennek bizonyítékul nem tündöklő része az, hogy csak önkényétől függ a köztársaságnak hasznos tagja lenni, azonban tetszése szerint lehet csupa here is, sőt talán büntetlen ártalmas taggá is válhatik. Az egyes személyre nézve vagyon becse az olyan helyzetnek, melyben tőle függ jót vagy rosszat tenni, mert erénynek csak ilyenben nyílik pályája: de a köztársaságra sem hasznót, sem dicsőséget nem hoz, ha vannak, mégpedig sokan benne, kik tetszésük szerint vagy jók, vagy rosszak lehetnek, s kiknek kényökre van hagyva, hogy akár az egész javát eszközölő polgárok, akár annak zsírját szívó s henye bitorlók legyenek. Az a legbölcsebb rendszabás s legnemesebb helyzet, mely legtágasb mezőt nyit használni s jót tenni; de a nemtevés vagy rosszat tevésre legkisebb lehetőséget hágy.

Magasztalva hallók a földesurak s emberek közt lévő patriarchális állást emlegetni; én megvallom, ennek éppen nem vagyok barátja. Ha ezen viszonyt ott tekintjük is, hol valóban volt: mennyi bűn, kegyetlenség, undokság ötlük szemünkbe. S nem a patriarchális hatalomból folyt-e a királysági despotizmus? Azon egykori viszonyban, védő s gondos igazgató a háznép vagy nemzetség felett a közös nemző volt: s ez helyessé s természetessé tette azon helyzetet. Atya s gyermekek közt olyan természetszülte szeretet s kötelesség viszonsága van, mely semmi más helyzetben nem lehet. Polgári állásban félelem vagy hízelkedés ruházta az atya szép nevét a hatalmas parancsolóra, s fortély bérmálta az alattvalókat gyermekeinek.

De jónak jele-e, hogy a földesúr embereinek oly szükséges segéde s ótalma? Nyomorult annak sorsa, ki annyira segedelemre szorult; - hát ótalmazni ki ellen kellett? Ha a törvény eléggé védné, nem lenne földesura ótalmára szüksége. De valljuk meg, hogy ezen olykor valóban jótévő ótalom leginkább vármegyei tisztek erőszakodási ellen szükséges, ami már magában is szomorú. Amíg jobbágyosság állott fenn, addig inkább volt a parasztra nézve haszna az úgynevezett patriarchális viszony: de én azt hiszem, hogy akkor is nem úgy lehetett a földesurat mint patriarchát nézni, hanem mint egy gazdát, kinek több vagy kevesebb számú lovai voltak; ezeket ő különbözőképpen s többféle munkákra használta; igaz, hogy be is fogta, hátokra nyeret, szájokba erős zabolát tett s olykor gonoszul is hajhászta: de jól is tartotta, hogy legyen a munkára erejük, ólokra gondja volt, ügyelt tisztaságokra s vigyázott egészségökre, mert tulajdoni voltak. Változott a dolog: végeztetett, hogy már a lovak nem az övéi, de, hogy hámoza, nyergelje, megengedtetett: meghatározták ugyan, minő mértékben, de a lovasgazda csakugyan úr maradt a háznál s nem mindig ügyelt a kiszabott mennyiségre. Ellenben a régi abrak, istállóí rend, takarítás s kímélés mind kevesedett, mert kinek van arra, ami nem övé, annyi gondja, mint tulajdonára?

Azt is mondotta B., hogy a magyar nemesember jószágaiban olyan, mint egy kiskirály. Én is hittem ilyest régen, s midőn törvényt tanulván, ezt tanítóm szájából hallottam, büszkültem belé; de midőn átláttam, hogy ezen királysági hasonlatosságot onnan származtatják, mitől a valódi királyságban is mindenki irtózik, ti. hogy szabad kény szerint cselekedhetik, gondolkodóba estem: láttam, hogy sokan valóban szeretnek s kívánnak alattvalóikon oly

határtalanul uralkodni, mint ők ugyan nem szeretnék, ha a felettök lévő király velük bánnék, s hogy igazán számtalan apró, olyan rakoncátlan apró királyka létezik országunkban, milyen hat országra is egy már felette sok lenne. Meggyőződtem ezekből, hogy királyhoz a nemesembert nem lehet, de nem is kívánatos hasonlítani. Ha az önkény lajtorjáján mi több fokokig bizonyos magosságra mások felibe felmászunk, nincs helyességi ok, hogy más éppen annyival felünkbe ne hágjon. Csak annak van jussa megkívánni, hogy soha és semmi önkény ne nyomja, ki önkényével senkit sem nyom.

Már ami azon előítéleteket illeti, melyek a nemesség s parasztság közt egymás ellen vannak, nekem is meggyőződésem az, hogy azokra mind a két fél ad okot, s mindkettőt lehet azokkal vádolni. Borzadással hallottam olykor ezen mondást: Ungentem pungit, pungentem rusticus ungit. Ezt nem is hiszem: de ha úgy van, a mi gyalázatunk. Ha igaz, hogy a paraszt jötevőjét ökleli, annak erkölcsi megromlottsága oka, melybe kétségen kívül a velebánás sülyesztette, s amelyben, hogy lelkileg sínlődik, mi voltunk s vagyunk okai. Ha a paraszt az őt rongáló előtt hízelkedve mász, bizonyos jele végtelen elaljasodásának: de ezen erkölcsi fertelemnek az-e oka, ki csúszkál, vagy ki őt rongálása által ezen emberiséget gyalázó menedékeszközre kényszeríti? Hogy butaság, henyeség, s számtalan ocsmány bűn s fortélyosság uralkodik köztük, hogy sok a kétszínű, alattomos, kártékony, azt nem tagadom: de az elvadult erkölcsök [i]s míveletlenségökből származik; ennek pedig mi vagyunk okai, kiknek módjok volt s hatalmokban állott őket mívelni s állati durvaságokból kiemelni. Azon hibák s bűnök vannak közöttük, melyeket örökké az elnyomás szokott szülni; ki a szolgaság terhe alatt görzsöd, azt vagy elkeseredés megátalkodottá teszi, vagy fortéllyal igyekszik a teher alól kibújni s csalárddá, kétszínűvé, alattomossá lesz. Semmi sem fertőzteti meg annyira az emberi lelket s vesztegeti az erkölcsöt, mint az elnyomás; azon megromlottság, mellyel ez a szerencsétlen embert bélyegzi, generációkon, több ember-élteken keresztül a maradékokra átmegy, mikor már a nyomás szűnt is: mert a gyarló ember hamarabb romlik, mint javul. Ezért ami vétkeket szült a föld népében, régi jobbágyi állapotja, bár az megváltozott, de azon bűnök, mint reáragadt mocskok megmaradtanak s csak jussok bírása moshatja le azokat. Kezet fogok én B.-vel, hogy a köznép erkölcs s észbeli mívelése fő dolog; szent és sürgető kötelességünk ez, de tagadom, hogy ezt most elég lenne tenni, s hogy emiatt állapotja jobb s helyesebb lábra állítását fel kellene függeszteni, vagy halasztani lehetne, sőt ha helyzetét nem javítjuk, eszét pedig míveljük, még keservesebben éreztetjük vele, mi nyomja.

Szerettem volna ezen barátimnak arról is ítéletöket hallani, hogy hazánkban a mágnások nemesek ellen s viszont miért vannak annyi előítélettel, s ezen hidegséget s visszavonást szülő balvélemények honnan erednek? De ezen tárgyról nem szólottak, azért csak öngondolatimat fejezem ki.

Hogy sok mágnás teli van előítélettel a nemesi rend ellen, s hogy arra megvetéssel tekint, azt, fájdalom! - nem tagadhatni. De tekintsük meg közelebbről, melyik az a magas polc, melyről némely mágnás oly nagyon lenézhetni gondolja a nemesi rendet; ősi jószágait mint gróf vagy báró úgy bírja-e, ezen négy betű adja-e jussait, szabadságát, praerogatíváit? Éppen nem: csak *mint nemes ember* ura a jószágainak, ment adótól s más terhektől, s csak mivel nemes ember, sérthetetlen személye, jószága, birtoka, nem pedig azért, hogy báró, gróf vagy herceg. Nincs azért oktanabb azon pöffedt mágnási gögnél, mellyel öillusztrítások az úgynevezett »Domini spectabilisekre« letekinteni méltóztatnak. Főként Erdélyben nevetséges, hol a mágnási név már éppen csak üres hang. Magyarországon minden mágnás született regalista, a felső Táblának tagja s a törvényhozásnak nem kis befolyással bíró részese: egy oly felséges helyzet, melyre más országban egyedül csak nagy érdem vagy csak kevesekkel közös főméltóság viszen. Bár nálunk érezné ennek ki-ki dicsőséges voltát s az abból származó kötelességek szentségét! De Erdélyben azért, hogy valaki neve előtt B. vagy G. legyen, a törvényhozásban egy szóval

sincs több befolyása, regalista is csak azért lehet, mivel nemes s birtokos. Mégis hány nevetéses példáit láttuk, kivált Erdélyben a felfuvalkodottságnak; majd mindenütt különválnak az úgynevezett mágnási rend, méltóságos s nagyságos neve fényében kíván tündökölni; de fájdalom! - ezen csillogvány már kevés szemet kápráztat, s majd mindenki látja azon keresztül a lélek mezítelenségét s az üres erszény cudarságát.

Erdélyben a grófság s báróság behozatala valóban igazi veszedelme volt az országnak: jó birtokú nemesemberekből igen szegény mágnások lettek, sokkal kevesebb jószággal s jövedelemmel, mint Magyarországon, életmód s költségeikben mégsem akart a hiúság azoktól elmaradni; innen vagynak a sok infracriptusok, executiók, hivatalvadászás, s a jó ügynek pénzért s fényért elárulására hajló készség. De talán az egész magyar korona alatt a mágnásság egyáltalában felsőbb lelki műveltségére, tudományára, a haza iránti érdemeire büszke? Ó, bár így volna! De ez esetben bizonyosan nem lenne felfuvalkodottság, mert ahol valódi műveltség, tudomány s érdem van, nincs ott büszkeség: de fájdalom, másként van a dolog. Nagy része mágnásainknak nemzetiségét levetkezve sötét tudatlanságban él; egész műveltsége egy felesleges simultság s léha udvariasság külszínéből áll; a beszéd, öltözés, testtartás igen gyakran megvétett s csak félszeg eleganciájának máza rosszul fedezi a fő és szív ürességét.

Ha valódi műveltség, alapos tanultság mágnásink közt ritka, az nevelésök miatt szinte nem is lehet másként. A nevelésben nálunk, minden rend- s felekezetbeliekre nézve, töméntelen félszepségek vannak: de a többiek csak azon hibák alatt sínlődnek, melyek a köznevelésnél megrögzötten vannak; ellenben a mágnások nevelésében találatnak még más, általok s szülőik által csinált s okozott balgatagságok, akár háznál, akár közhelyen történjék a nevelés.

Gyakran háznál nevedekve a nagyságos úrfi bálványa apjának; becéje (keblence - Schoskind) anyjának, uralkodik leánytestvérein s tirannizálja a ház cselédeit, mindennek megtanult parancsolni, csak magának nem. A tanulás is csak mint lehet, úgy megyen: most vendég van a háznál; majd vadászat, lovaglás, sétálás foglalja el az időt. De mire is? Hiszen úgysem lesz belőle professzor, sem prókátor s van miből éljen, s apját is olvasni, az egy újságon kívül, sohasem látta, sem anyja asztalán román s Mode-Journálnál egyebet soha nem talált. Az úgynevezett nevelő nem bír vele; hogy is tenne szentségtörő kezeket a nemtelen humanissimus a főméltóságú magzatra! Hogy pedig emberismerő bölcsességgel s művelt szelídséggel lelkét kormányozza s szívét magáévá tegye, ugyan hol képződött arra s hol szerezhette volna tapasztalást a szerzetből vagy kollegiumból kijött, kinek magának semmire nagyobb szüksége nem lenne, mint neveltetésre? De által látják a szülék a kényeztetés veszedelmeit! Nem szabad tehát, hogy az úrfi valakinek parancsoljon, még a cselédek is *Tenek* szólítják s által van adva egészen egy plagosus orbiliusnak, hogy, belátása szerint nevelje, azaz verje; ütve rója az belé a félelem s vak engedelmesség lelkét; nem kedvet, de csömört kap a tanulástól, mint súlyos robotot úgy nézi s egész éltére megmaradandó undorodás fogja el a tudományok iránt, melyeket büdösségig pedant oktatójától jövőknek tekint.

Vagy nem háznál történik a nevelés, hanem iskolába adják az úrfit: vajon itt sokkal jobban megy-e a dolog? Megmarad itt is sokban az előbbeni kép vonása; az úrfinak itt is olykor szolgálai vagynak, parancsol, születésiért több szabad, mint másnak, kevesebbet kívánnak tőle, mint másoktól, házi nevelője is van: ezek közül a századik alig szokott ezen valódi terhes hivatalra termett lenni. A publicus praeceptor vagy professzor ugyan hogy tegye az úrfi önagyságát örökké legutolsónak? Hiszen hatalmas nagy ember ura-atyja, kinek majd egy Dicasteriumnál, vármegyén vagy egyházi pályáján protekciójára lesz szüksége! A professzorok ritkán felejtik el a szép kövér sertéseket s hordó borokat, melyeket önagyságoktól kaptak, s átallják megmondani, hogy az úrfi önagysága nemigen akar tanulni, vagy bizony nagy számár. Eljönnek az examenek, az úrfi helyett izzadnak praeceptorai, s professzorai kisajtolják,

kihalásszák, kisegítik belőle a feleleteket s igen dicséretes volt az examen! - melynek vége felé már jóízűn előre nyelik öclarítások, tiszteletes s tisztelendőségek azon felséges ebédet, mely önagyságok úri asztalánál reájok vár.

Így nővén fel a nevendék mágnás, világra lép, hogy még tanuljon, amihez pedig még most kellene egész erővel kezdeni, szó sincsen: lovak, kutyák, puskák - melyekhez nem ért, s melyekkel bánni nem tud - foglalják el egész lételét; kártyán vesztegeti pénzét s vég nélkül hosszú idejét. A szépnem társaságában unja magát, vagy üres vicogással öli az időt anélkül, hogy a finom örömeiket, melyek egy valósággal mívelt társaság tulajdoni, érezhetné. Egy-két esztendeig court csinál, többnyire vagy nevetséget érdemlő szerencsétlen - vagy gyalázatot hozó szerencsés - kimenetellel, míg egy kitanult asszony vagy okos szülék hálójokba kapják, hogy a szent házasságban unalmát kettőztesse, s minden költségeit nevelje, csak a közjóért teendőket nem, melyért, hogy kellene valamit tenni, eddig ideje nem volt, most már kedve nincs meggondolni.

Ily nevelés, így eltöltött fiatalsági évek után miként válják belőle lelkes hazafi, miként munkában fáradhatlan s áldozatokra mindig kész polgár, kinek nemes és hasznos tettekre akaratja erős s tudománya elegendő lenne? Pedig a feljebbi rajz valóban az életből van véve, s ha nem is egészen is, de sok vonásai, kevés kivétellel, majd mindegyikünk férfiságot ért koráig eltöltött éltére illenek. Vannak, hála az égnek! - igen lelkes, nemes érzésű, mívelt eszű, velős tudományú mágnásaink: de őszintén megvallva, bizony ritka madarak. Ellenben van magyar mágnás a magyar korona alatt, ki (borzadozva mondom) még csak magyarul sem tud, s hány nincs, ki hazája polgári alkotmányát sem érti? Vannak, akik még írni is alig tudva, minden ismérteikre nézve igaz, szívreható tudatlanságban tengenek. Hát a haza iránti nagy érdemei hol vagynak a mágnásságnak? Egész dinasztíák, sok uralkodó fejedelemsnél nagyobb birtokúak vagynak, kik lelketlenül fecsérlik el jobbágyaik veritékéből gyűlt roppant jövedelmüket; kik magokat tönkretéve, egész éltökben szórták a pénzt, s kiknek név és szám nélküli költségeik közt bámulni lehet talentumokat, mellyel oly lelkiismeretesen ki tudnák kerülni, hogy soha egy krajcárt is közjóra ne adjanak. A polgári alkotmány s nemesi szabadság malasztáival ők élnek legbövebben, ők szedik legédesb gyümölcsseit: ők tartoznának tehát annak fenntartásán, ótalmán legtöbbet munkálkodni; szép vagyonokért minden idegen befolyástól legnagyobb függetlenségben élhetvén, valódi őrei lehetnének a polgári alkotmánynak (constitutióknak), s mégis az ezen ejtett sebeknek nem mágnások voltak-e majd mindig munkás eszközei? Nemzeti képviselőtünknek, felső táblánkat tekintvén, nem lehet el nem szomorodni. Az ott megjelenés és szólás felséges jussával bíró s az országgyűlésre királyi levél által meghívott több száz mágnás közül alig van ott néhány. Midőn pompával, ünneplésekkel kezdődik a Diéta, sokan csődülnek oda: de mihelyt a munka kezdődik s fontos és komoly értekezésekre kerül a dolog, többnyire eltűnnek a cifra attilák; a főváros őket varázsolvá bájoló kecske visszaidézi oda, vagy sietnek ki falura, hogy a fényűzés által szedett borostyánaikon nyugodjanak. Sokan tudatlanság, indolencia, s minden munka s foglalatosság iránti iszonyok miatt nem élnek ezen irigylendő jussokkal; felé se mennek az országgyűlésnek. Mások a leghosszabbat is ki tudják bölcs hallgatással ülni, s akik szólnak, azoknak kicsiny száma közül is, nem jobb lenne-e, ha némelyik hallgatna?

Azon káros megkülönböztetésnek, mely annyi balítéleteket szülvén, a mágnás s nem-mágnás nemesség közt fennáll, egyrészt csakugyan magában a nem-mágnás nemesi rendben van oka, mégpedig olyan ok, mely azon megkülönböztést megfoghatóvá, sőt még menthetővé is teszi. Ezen ok abban áll, hogy maga a nemesség olyannyira távol tartja magát a mágnásoktól, vagy mély alázatosság alapján hideg, sőt olykor gyűlölséges ellenesség s idegenséggel van, vagy valóban is csúcs-mász előttök s hízelkedik nekik, hogy az ily szolgálai magaviselet szükséges

következését, ti. megvetést nem szülnie lehetetlen. Másfelől sok nem-nemesnek igaz bárdolatlansága menthetővé teszi, ha míveltebb mágnás vele cimborálni nem szeret.

A nemesi rendnek a mágnásság ellen nemkülönben számtalan előítéletei vannak; ezt amazok közül sok, mind büszkének, az alsóbbakat megvetőnek, kényesnek s elpuhultnak tartja; kerüli társaságát, óvja magát tőle: »nem jó - úgymond nagy úrral egy tálból cseresnyét enni, ne higgy neki, mert mágnás.« Látván, hogy az országbeli birtok legszebb s legnagyobb része a mágnások kezében vagyon, látván, hogy a polgári alkotmány malasztáival ezek élnek leginkább, s legtöbbet köszönvén annak, legtöbbet tartoznának érte tenni, fáradni, küzdeni, s mégis oly sok értéket s elnyomott jobbágyaik veritékivel szerzett vagyont lelketlenül fecserlenek, hazájokért semmit sem tesznek, s többnyire fény s hivatalért az ország veszélyére kész s hűséges eszközök voltak: látván, mondom, mindezeket, csudálhatni-e, hogy bosszúval s megvetéssel tekint reájok sok azon nemesi rendből, kik között annyi férfias tudomány, hazafiúi buzgó törekedés s kitűnő munkássággal tündöklő férfi volt és van, s kik a szolgálatok terhére viszik s küzdve védik a haza polgárt alkotmányát?

De ezen kedvetlen benyomás szülte visszas érzés közönségessé lett, megrögzött előítéletté vált, s ennek vévén magára természetét is, igazságtalan lett; már nem vizsgál, nem fontol, hanem ítél: a jó s hazafi mágnás is sokak által egy sorba tétetik a rosszakkal; hidegség, tartózkodás van azok iránt is, kiknek csak a haza bálványok, s kik, akár mágnás, akár nem, csak a jó hazafit ismerik rokonul. Előítélettől elvakítva némely bárdolatlan, a magyarságot betyárságban s pajkosságban kereső nemes ifjú megveti azon mágnást is, ki nálánál mind tudományára, mind érzésére nézve sokkal többet ér. Hány öreg dohányfüstön szíjasodott, minden újat gyűlölő Dominus spectabilis van, ki sokkal jobb hazafinak tartja magát a leghazafibb mágnásnál is, csak azért, hogy ő az ilyen-amolyan német és francia nyelven - úgy segéljen - nem tud szólni s pantalon-bugyogót nem visel. A mágnásban sokan negédességnek tartják a csinoságot; ha minden dorbézoló korhelységbe nem elegyedik, büszke; a világ jobb s szebb újításának követése benne majmolás, s elnémetesedés, ha nem csudálja a magyarban azt is, ami nem csudálandó, s azon iparkodván, hogy hazájában minden előmenjen, át igyekszik hozzánk ültetni az idegentől azt, ami célirányos.

E nagyon elterjedt előítéleteket sok gonosz önhasznára fordítja; törekszik minden mágnás ellen; diadalmasan nézi azoknak mecsevesző fajulását; tapsol, ha veszteget, örül, ha tudatlan: mert a fény s hivatalok bírást, melyet gyakran mágnások monopóliumként kezeik közt tartanak, irigyi tőlök, azt kezükből kijátszani, kicsikarni s magáévá tenni szeretné, nemhogy ő azt nemesbre használja s jobbra fordítsa, hanem, hogy ő fényljen s éppen oly henyén, mint amazok, ő lépesedjék.

Van még nálunk a polgárság ellen is számos balítélet. Ebben a mágnások s nemesek nagy része igen egyetért; a polgárokat s azoknak foglalatosságait sokan pöffedt kevelységgel méltóságok s tekintetök alattinak tartják; felejtik, hogy főként a középrend az, mely a világon legtöbb műveltséget terjeszt s bír; azt sem gondolják meg, hogy zavarba jött értékek s halmozott adósságaik miatt annyian egészen vannak kezei közt ezeknek, kik országunkban ma legtöbb tiszta s rendbeszedett vagyonnal bírnak. Ezen dölyfészülte előítélet a legsötétebb időktől származik: de onnan, hová előbb hatott s nagyobb mértékben a világosság sugára, mint hozzánk, vagy egészen eltűnt, vagy tűnőfélben van.

A kereskedést, mely nálunk majd egészen a polgárság kezében van, alacsony dolognak tartja némely s megveti a kereskedőt. Az ilyennek a társasági lét ezen egy fő életeréről s az avval foglalatostkodó, tiszteletet érdemlő rendről képze sincs; egész észfogatját arról, jórészt a vásárról vásárra járásból, s vándorló kalmárok vagy szatócs örményektől vette. Ilyen elfogultságban élő ember maga a chara patrián hihetőleg soha túl nem lépven, a már régen

tanult, de elfelejtett históriából sem sejdíti - hol pedig elég bizonyosságát találhatná -, hogy csak azon nemzetek gazdagok, hatalmasak s műveltek, hol a kereskedelem virágzik, s hogy enélkül soha nemzet a szegénység s bárdolatlanságból ki nem emelkedett. Nem tudja, vagy nem akarja ez általlátni, hogy mai világban a kereskedők közt műveltség, életrevaló tudás s valódi tudományos műveltség nagy mértékben vagy, és ez igen természetes is: mert emberisméretet nyér az, kit életmódja s foglalatossága sokféle emberrel hoz különböző érintésekbe. Nem élhet az előítéletes álmodozások s üres teóriák körében, kinek minden gyarapodása csak igazi praktikai józan számításra épül, s ki kell a balisméretnek s előítéletek homályából fejlődnie, hogy önmagát ne csalja. De mindezt nem tekintve, sokak előtt nálunk a kereskedő csak kalmár, *Ziebeben Händler*, barátságunkra nem méltó, társalkodásunkhoz nem érdemes. Ily restség s kurtalátásból jövő előítéletnek szomorú következése az, hogy hazánkban ami kevés kereskedelem vagy, idegenek bírják.

A polgárság más részit a nemesség büszkén vargának titulálja; sok megvetéssel néz öntudatlanságából a munkás mesteremberre, ki bajjal s fáradtsággal tanult kézi műveléssel szerzi érdemlett kenyerét s gyarapítja vagyonát; van, aki inkább sanyarog, gyakran éhez, hogysem mesterségre adja magát. Szégyenlené s elszomorodnék némely tekintetes úr, ha tenyeres-talpas, de tudományos pályára éppen nem született fiából ácsmester, mészáros vagy talán éppen varga lenne. Deákul kell neki tanulni, poétának, logicusnak lennie, 5-6 iskolát, azaz arra szánt időt végeznie, s így akiből a társaságnak igen hasznos tagja, egy magát jól bíró mesterember lett volna, lesz rossz pap, bárdolatlan kántor vagy pervesztő prókátor, kiknek úgyszólván az elégen sokkal túl vagy nálunk felesleges száma.

Hogy a művészségnek nincs nálunk becse, szomorú jele a művelődés s ízlés hátramaradottságának. Sokak szeme előtt egy rangban áll Canova tanítványa a vízvető kövek csinálójával; éppen úgy festőnek tartja a mennyezetek mázolóját, mint kinek teremtető ecsetjét érzés lelkesíti; csak komédiás neki a Melpomené áldozó papja is, valamint a kötél tancoló s kártya-mesterséget űző. Csaknem éhségre van az nálunk kárhoztatva, kire a Khariszok mosolyogtak.

Mindezen félszeg ismeretek s balvélemények, látók, minő igazságtalan magaviseletet s minő sértő másokkáli bánást szülnék. Ez ingerel, az ingerelt érzés anyja az előítéleteknek, s a nyomás ellennyomást okozván természetes, hogy akire az említett előítéletek súlya nyomva esik, bosszú forr annak mellében, s részéről is teli amazok iránt előítéletekkel.

A parasztság többnyire csak kínzójának nézi földesurát, nem hiszen neki, nincs hozzá bizodalma, legjobb szándékai alatt is cselt, ellene intézett törekedést lát; tanácsát nem követi, intését nem fogadja, mert attól jön, ki iránt egy tartózkodó visszás érzést már őseitől kapott örökségül. De lehet ezen csudálkozni? Hányszor nem csalatott meg, mi kevés történt igazán az ő javára? A bizodalom, szívbeli vonzódás csak hosszas arra érdemes bánásmódnak következése. Nekünk nemeseeknek is volna ez uralkodáshoz igaz szeretetünk, bizodalomunk, akár-mennyit szólana is az cifra frázisokban a mutua fiducia, paterna cura, filialis candorról, ha majd minden tetteiben csak a mi kárunkkal eszközölt önhaszna keresését, hatalma untalan terjesztését kellene látnunk. Igaz, hogy a paraszt nemigen csinál lelkiismereti dolgot ura kárát elhallgatni s annak hátramaradását meg nem akadályoztatni; de hát mind a civilis, mind a katonai rendben hányadik az, ki az úgynevezett felséges aerariumnak kárát vagy hasznát oly nagyon szíven hordozná, ki annak kárát felfedezni, költségeit kevesíteni igyekeznék? Nem majd minden, akármit adjon is el annak, mentől drágábbra igyekszik felszámítani? Kit bolygat lelkiismerete, hogy attól igen nagy fizetést, igen sok diurnumot sat. veszen? Már szinte érdem azt egyenesen meg nem lopni; pedig nagyobb hibánk mi ennek ily könnyenvételével, mint a paraszt avval, hogy kárunkkal keveset gondol, mivel az, ki a status költségeit akármi módon is szaporítja, azon sok ezer szegényt terheli, ki úgyszólván annyira túlterhelve kénytelen azt

hordozni, s elvonja azt más, szükségesebb s hasznos célokra leendő fordításról, vagy a maga zsebébe, vagy más hasztalan helyekre deriválván.

A parasztságnak a nemesség elleni előítéletei, balvélekedése, s fájdalom, lehet mondani, gyűlölsége valójában igen szomorú következésű; ezáltal a két rend közti hézag örökké sértőleg nő, az ejtett sebek mérgesednek s szétválva erőtlenné maradnak azok, kiknek vagy önmentség, vagy együtti munkásság céljából oly szükséges lenne kezét fogni, s kik egyesülve erősek lennének. Igen nagy gátja ez az egész ország értelmi s értéki fejlődésének, mely csak azáltal eszközölthetnék, ha népességének minden rendei azon egyesülve munkálkodnának. Ezen betegséget ott kell orvosolni igyekezni, hol eredetének okai vannak: mi magunkban, a szegénység elnyomásában, a vele olykor kegyetlen, többnyire durva s igen ritkán igazságos bánásmódjában, s az önkénynek mindenbe veszélyt lehelő befolyásában.

Hogy a mágnás és nem-mágnás nemesek közt előítélet s balvélemény szülte idegenkedés s viszálykodás mely veszedelmes, bizonyítják régibb s újabb történeteink s országgyűléseink. Törvényszabta polgári helyzetök egyenlő lévén, érdekeik (interesse) is egyenlők; csak a[z] lehet egyik rendnek előmeneteles, mi a másiknak hasznos, s ami az egyiket bántja, hasonlólag sérti a másikat. Egy cél van előttök, s arra út is csak egy vezet. A nemzetiség mívelése s gyarapítása, a polgári alkotmány fenntartása s erősítése, ez a cél: erre pedig egyedül józan s buzgó törekedés vezethet az egyetértés útján. Nekünk nagy akadályunk a cél elérében azon kicsiny szám, mely mostani állásunk következtében az együttműködésre meg vagyunk híva s hatalmazva. Már ha ezen nem nagy szám is meg hasonlít, ha megkülönböztetés miatt kevesedik, széttörekedés által egymás erejét gyengíti, mit lehet úgy remélnünk?

Nem kevésbé ártalmas a polgárság ellen táplált előítéletek következtetése. A polgárság hajlandó gyűlölni az őt megvető nemesi rendet. Hidegséggel van azon polgári alkotmány iránt, mely neki kevés, amazoknak pedig annyi juszt adott, s inkább elnyomásának lesz eszköze, hogysem ótalmazza azt. Csak önhasznát s előmenetelét tartja szemé előtt. Nem tekinti magát a nemzet részének az országban létező külön felekezeti, melynek célja s arra vezető útja más, mint a nemzet nevét viselő nemességé. Ez őt elzárja, elidegeníti magától s egyszersmind a nemzet ügyétől. Ez az oka, hogy törvényink ótalmára, s az egész boldogságára oly kevés buzgóságot találhatni a magyar polgárságban is; a meghonosult idegenek pedig nem magyarosodtak s még mind idegenek.

A köztünk élő külön nyelvű s fajú népeknek egymás ellen táplált sok előítélete s az abból származó idegenség, sőt gyűlölség s ellenséges törekedés hazánknak keserves veszélye. Boldog ország, hol egy nyelv, egy vallás, egy nemzet s származás s ugyanazon szokások mindeneket rokonná tesznek! Semmi által ereje megoszolva nem lévén, egymás iránti hidegség nem bénítván a nemzet munkásságát, mindennek ereje egy célra, az egésznek gyarapodására munkálódik. A constitutio s törvény áldása egyenlően terjed mindenre; s atyafias helyzetek s rokonérdekek egyenlően kapcsolván mindeneket a hazához, létök, boldogságok szorosán egybe van forrva annak ép fennmaradásával s gyarapodásával. Azon erős kötelek, melyek mindenkit oly hatalmasan kapcsolnak honához, nyelv, vallás, ugyanazon nemzetség törzsöktől vett származás s egyenlő szokás s életmód egyiránt ugyanazon egy édesanyjának térszen mindent gyermekévé s a nagy háznép egymáshoz vonzó tagjává. Minálunk sokféle nyelv, sok religio, számtalan különböző szokások, s hányféle nemzetség! Ez magában is veszedelem. Bajos, szinte lehetetlen ezen hézagokat kipótolni, csak a haza, polgári alkotmány s törvény iránti egyenlő buzgóság teheti. Ezt pedig egyedül az eszközölheti, hogy a nemzetiség s polgári alkotmány malasztait minden nyelvű, vallású s származásúakra egyenlően terjessze, hogy ne legyen azok közül egy helyzetbeli is a többi felett s mások kárára kényeztetett becéje, s mostohaként eggyel se bánják.

Áldott mindazon igyekezet, mely ezen különböző nemzetek közt lévő különözéseket s előítéleteket igyekszik lerontani, s a különváltakat egymással egyeztetni; de vétkes és hibás mindaz, ami kölcsönös ingerlést s idegenséget szül, még az ilyest okozó tréfa is hiba s káros lehet ebben.

Mennyi különböző vallás van hazánkban s mennyi előítélet közöttök, minő balvélemények egymás ellen! Több kárt ennél semmi nem okozott: nincs ma is ennél boldogságunk belsejében fészkelő veszélyesb mótely. Mi még arra megérve - fájdalom! - nem vagyunk, hogy könyvben a különböző felekezet kölcsönös tévedéseit, egymás elleni igaz és képzelt vádait, s viszonyos sérelmeit leírni s nyilván kifejtetni lehetne. Lefolyt idők kedvetlen emlékezeti még igen elevenek; szív, képzelődés s ingerlékeny indulatok vannak még ezen tárgy által zajgásban, s a fő még nem vívta ki ezt magának, mint egyedül bírálása alá tartozó ügyet. Azért az időre, a fejlődő okosságra bízom s attól várom a szakadások kiegyenlítésének mennyei mívét. Itt egyebet nem tehetvén, buzgón fohászkodom a szeretet s világosság atyjához, küldje ő keblünkbe ezen égi malasztait, hogy szeressünk és lássunk, hiszen ennél édesebb nincs, nincsen boldogítóbb! Fogadjuk örökké keresztyéni szent kötelességünk parancsát, hogy mindenkiben csak az embert s hazafit tekintsük, és sohasem felekezeti tagot; értsük el mindig az okosság szavát, mely tisztán mondja, hogy csak egyesség tehet erőssé, s hogy embert szörnyeteggé s nyomorulttá legtöbbször vallási üldözés tett. Tartsuk örökké eszünkben, hogy a gonosz, midőn jót meggátolni s jókat egybezavarni akar, mindig felekezeti gyanút s gyűlölséget szokott az emberek közé hinteni.”

HON MELLETTI ELŐÍTÉLETEK

A valamihez vonzó buzgó szeretet gyakran vakká teszi ezen indulatot, s kinek hévvel lobog egyhez szeretete, könnyen igazságtalanná lesz mások iránt; nem isméri el azoknak valódi becsét, hibát lát, hol nincs, s a legjobbnál is jobbnak tartja önbálványát. Lehet, hogy sok magyarnak más nemzeteket megvető, s csak a honit csudáló, gyakran nagyon igazságtalan, számos balítélete is hazája buzgó szeretetéből származik, de ennek következései éppen a hazára nézve igen károsak. Mint regélik, a majom is szeretetből szorítja magzatját karjai közé, de határt nem ismerő szeretetéből agyon is nyomj a. A hazai s honi iránti, egy kevésbé talán az elégen túl is mehető praedilectio nem árt; de csak mint ellenmérég (antidotum) és elhidegülés (indifferentissimus) ellen; s csak olyanoknál, kiknek valamiben mindent kell szeretniök, hogy mindent ne utáljanak (az ilyeneknek pedig, fájdalom, száma mindenütt nagy): de az olyanban, kinek a haza nagy ideáját annak nyelve, bora, szokása vagy lova hibáitól vagy jóságától meg kellene különböztetni tudnia, az olyanban (s ezekhez számlálok minden műveltebb embert) valóban nagy hiba minden hazai iránti vak szeretet s előítélet. Aki valamit már egészen jónak, tökéletesnek ítél, megnyugszik azon, megelégszik vele, s nem igyekszik tovább: a természetben pedig, mint a világ munkásságában is, nyugalom nincs: hátra megy tehát, ki megállapodik. A világ műveltebb részeiben a soha nem henyélő ész s fáradhatlan munkásság mindent javít, tökéletesít. Ha nekünk akármin azokéhoz most jóságára, becsére tökéletesen hasonló volna is, de ha azt mindeneknél jobbnak ítélve abban tökéletesen megnyugszunk, amazok előhaladnak s mi hátramaradunk. De, fájdalom, mi majd mindenben most is nagyon hátra vagyunk, s mégis oly vontatva akarunk előmenni, s főként azért, mivel a magunkét már jónak, sőt legjobbnak tartjuk. Szülőanyja ezen előítéletnek a tudatlanság s bő emlőjű dajkája a restség.

Nem lehet nem érintenem egy balvélekedést, mely nagyon el van közöttünk terjedve.

Sokan szép törvényes szabadságunkat s egész nemzeti létünket csak abban képzelik helyzetve lenni, *hogy a magyar nemes semmit sem fizet s terhet hordani nem tartozik*.

A valódi törvényes szabadság s a polgári helyzetetés becsének mekkorasága főképp háromban áll. *Elsőben:* hogy kinek-kinek mennyi befolyása van hazája nemzeti létébe. Azon ország él a legtörvényesebb szabadsággal, hol az egész nemzet minden tagjai közt a polgári lét munkásan van elosztva s annál fogva mindenki hona s önsorsa elrendelésében képviselői által résztvéve foly be; hol semmi önkény törvényes kötelességei alól senkit fel nem oldoz, sem senkitől vak engedelmességet nem kíván; hol törvényes uralkodó alatt minden kötelességérzésből öntudással fejet hajt, de felemelt fővel járhat azonban törvényes jussai szentségének érzetében.

Mennyiben ezek nálunk így vagynak, annyi értékkel bír polgári alkotmányunk, annyi beccsel polgári helyzetünk. Hogy e vonásokat polgári létünkben feltalálhatni, az dagasztja keblünket nemes büszkeséggel: azért tiszteli minden hazafi a magyar dicső koronát mint védszentséget, s minden igaz magyar azért határtalanul hív királyához s végső leheletéig védője törvényeinek. Ellenben gyengélkedés, polgári létünk bágyadsága, elmarad[ott]ság, szóval minden feltalálható hiány onnan ered, hogy a fennemlített életvonások létünk képének csak egy-két részében vannak s nem mind tisztán s határozottan vonva.

Az igazi törvényes szabadság *másodszor* azon alapodik, hogy mennyiben részesül ki-ki honja boldogításában, s mennyit *lehet s kell* annak szolgálnia. Azon mértékben nő a polgári helyzet becsé, mint a használására *lekötelezettség s tehetség* növekedik. Bizonyosan azon haza legboldogabb, melynek minden fiai sükeres törvény által vannak lekötelezve neki használni; hol minden hazafi idejének minél nagyobb részét s testi és lelki erejéből legtöbbet tartozik s kész a

haza szolgálatjára fordítani, s melyben minden polgárnak élete egy nagy kamatokat fizető tőkepénze a köztársaságnak. Kétségen kívül az a nemzet legvirítóbb, mely közt legtöbbnek van legtöbb tehetsége az egésznek használnia.

Örvendjünk azon szép állásunknak, s igyekezzünk azt, míg tart, használni, hogy nálunk aki akar, csupa jókedvéből is tehet sok jót hazájában, sokat használhat királyának. De ismérjük el, mely nagy árnyékoldala az helyzetünknek, hogy büntetlen lehetünk herék is; hogy aki a legtöbb javával él is törvényeinknek, ha nemes önérzése jobb útra nem viszi, elvonhatja minden tehetségét, értékét a hon szolgálatjától. Hazának s királynak semmit sem használva, minő vagyonok nem emésztettek el önmagokban már nálunk?

Mennyi, sóhajtásokkal s verítékkal terhelt roppant jövedelmet nem fecsérelnék el hazánkfiain külföldön, annak honunkba visszafolytatásának minden csatornáit elzárva? Mely sok szép elme s munkásságra termett ész marad parlagon közöttünk s hever a henyeség burjánától elfogva azért, mivel az önkényreélhetés csábjába a munkásság s közszolgálat terhesb köteleltség-érzését elnyomja? Mennyi egész életkor nem enyészik hosszas éveken által a semmit nem tevés lomha ködén keresztül, áldás nem követte örök feledésbe süllyedve, és mennyi pazaroltatik el léha foglalatosságokban? Nem heverhet pedig a köztársaságnak egy tőkepénze is nagyobb kárral kamat nélkül, mint polgárinak élete.

Abban áll *harmadszor* a valódi szabadság, hogy mindennek *önmívelésére*, s ami többnyire ebből származik, *sorsa javítására* kötetlen keze s szabad munkálódási köre legyen. Amint tágulnak az ezt szűkítő korlátok, úgy növekedik a személyek szabadsága, úgy fejlődnek ki hasznat hajtva minden erők, s azon mértékben nő az egésznek boldogsága.

Ha akármi körülmények is a kifejlődés, műveltség némely vagy több útjait elzárják, vagy megnehezítik, bizonyosan hátramarad az egész nemzet műveltségében. Félszeg lesz a tökéletesülés, ha akár polgári, akár értéki helyzetetés sokakat akadályoztat lelki tehetségök s erejük kiképzésében. Az isméretek s tudás csak egy, vagy némely résznek válnak, a többeket kizáró, birtokává.

Ha bármely okok is a társaság *egy részét* szinte egészen elzárják a munka s iparkodás általi meggazdagulhatóság lehetőségétől, más részének pedig lépesedése igen bajos útját sorompó határozza: csak kornyadozó lesz ott az egész köztársaság élete s bágyadtan hanyatlik kora vénségre.

Minden iparnak, s ebből folyva művelődésnek az önnön sorsjavításra tág kinézés fő rugója. Törd el ezt, s minden emberi igyekezet összeroskad: élet nélkül marad a test, melynek kemény inai óriási munkák végbevitelére elég erősek lettek volna. Az elszegényedés emésztő hidege kezdi a polgári társaság lételetét fonnyasztani. Elnyomás lép fel a szabadság helyett, ennek csak neve marad fenn, valóságban pedig szolgaság mutatja mindenütt szomorú képét.

A *szegényedés* az elnyomottság csíráját hordja magában s az elszegényedést rabság követi.

Ellenben ahol tárva minden előtt az út: esze, iparkodása, munkája után sorsát s vagyonát nagyra emelni; hol a keresmény sokasítása, becsnevelése a vagyonnak, s jövedelem szaporítása lehet kitűzött s méltán remélhető célja a munkás észnek, s ebben körülmények vagy rendszabások nem gátolják, ott mindenki hasznos szabadsággal él, ha szinte sokat tartozik is a közhaszonra fizetni.

Örömmel lehet egy jó summát adni, csak hogy annál többet lehessen szerezni, s a szerzettél annál nagyobb szabadsággal tölteni be önkedvünket s óhajításunkat.

Ki ne adna szívesen 100-at, ha általa 1000-et, s iparkodása után többet is vehet be? És nem jobb állapotban volna-e így akárki is, s nem több szabadsággal mozogna-e, mintha semmi kiadással sem tartoznék ugyan, de minden fáradtsága után is 500-nál többre jövedelmét soha fel nem emelhetné?

Nem a *semmit sem fizetésben* áll tehát a vagyoni szabadság, hanem abban: *ha teljes szabadság s mód vagyon az értéket ész s munka által, senki jussait nem sértve, nagytani.*

Nem azon nemzet szedi a szabadság édesb gyümölcseit, mely semmit sem fizet, hanem amely önmagának sokat fizethet, mert soknak van birtokában; mely elég értelmi s erkölcsi műveltséggel bír, hogy önhasznára sokat akarjon adni; mely törvényes szabadsággal önmaga határozza el fizetésének mennyiségét, céljait; s amelynél minden egyes személy az egésznek sok javaival él, azért, hogy azt sokkal is segíthesse.

A vagyoni szabadság sarkalatja nem az, hogy ne legyen semmi fizetési tartozás: *hanem, hogy ezen tartozás semmi idegen önkénytől ne függjön, hogy minden fizetésnek célja csak a nemzet boldogsága legyen, s hogy maga szabja ki költségeit, bevételeit.*

Igenis, tartozik minden nemzet adózni! De csak önmagának: másnak vagy másoknak csak rabszolgák fizetnek. Haza s király hasznára a hon oltárán értéket s vagyont áldozni szép meghívás, édes kötelesség, de ismeretlen célra, más önkényétől kényszerítve csak egy fillért is fizetni, keserves, borzasztó, lealázó.

„Legyünk szegények, de szabadok.”

Ezen mondás igen szépen hangzik: költői kecs lebeg felette. A képzelődés ennek elgondolására pásztori életet, csendes kunyhót, tisztos szegénység mellett polgári erénnyel gazdag hősöket álmód. A melegen érzőnek hevíti keblét azon velős lét elképzelése, melyben az eredeti sajátságában erős férfi, senkire nem szorulva, senkitől nem függve, érték nélkül, de szabadon éli napjait; midőn ki-ki magának elegendő véde és segéde, senkinek sem tartozik szolgálni, mert senki szolgálatjára nem szorul, s kevés szükségait önmaga kielégíthetvén, felül van a gazdagságon, s ennek becse s az ettől kölcsönzött fény mélyen van alatta.

Mily lelket emelő kép egy nemzetnek azon állapotja, melyben szeplőtelen erkölcsök közt, a puhaság szülte számtalan szükségét még nem ismerve, egyszerű s munkás létele tisztán folydogál! Midőn a haza legfőbb kincse, fiainak hűségvezette bátor karja, ép lelke s egyedüli gazdagsága a *polgári erény!* De ezen szép rajzok csak érzemények szüleményei; létök csak az álmok körében van.

Az eredeti épségében gondolt ember is - ámbár erő s bátorság osztályrésze, de gyarlóságát, erőtlenségét külső szenvedések, nyomorúságok csapkodják, sokszor elhagyja önereje, sokban nem segíthet magán s másokra szorul.

Ezen kénytelenség idézte leginkább az embereket társaságba s kötötte szorosabban egybe.

Valamint erejét, szabadságát s örök jussait, éppen úgy hozta magával az ember a társaságba gyengeségeit s külső szenvedésektől függését is. Hogy *ezeneken* segíthessen, magát *ezeztől* védhesse, *amazokból* adott s kötött le a társaságnak egy részt.

Erejét egybekapcsolá másokéval, hogy elég erős legyen végbevitelére annak, mire maga egyedül igen gyenge volt. *Szabadságát s jussait* függésbe, kapcsolatba tévé mások szabadságával s jussaival; ezeket megbecsülni, sőt védeni kötelezte magát, hogy az övéit is mások bántatlan hagyják s ótalmazzák. Így származtak a természetiekből polgári erők, szabadságok, jussok, de kötelességek is.

A társaságba lépett embert követték indulati is; a kedves érzések óhajtása, s a kedvetlenektől undorodás, *amazoknak* keresése, vadászása, *ezeknek* kerülése s eltávoztatására törekvő igyekezet: ezek az emberi természet fő színei, ezek azon mindenekkel közös indító okok, melyek által az egész halandó életnek hullámai hol dagadnak, hol simulnak, de amelyek azokat örökös mozgásban tartják. Ezen érzések következtében egyfelől a *vágyás és remény*, másfelől a *félelem* kíséri az embert első eszméjétől utolsó pillanatáig, s okozzák és igazgatják cselekedeteit.

Már önmagában is örök táplálást kap az ember ezen érzéseinek. Képzeltető legvadabb állapotjában is vágyás, remény s félelem vezetik éltén keresztül; jóllakás vágya teszi vadásszá, halásszá, növények ismerőjévé, a remény feledtetni vele ezen foglalatosságok fáradtságait, veszélyeit. A koplalástól félelem tanítja élelmet szerezni s gyűjteni, félelem fegyverkezeti fel a vadak ellen, hideg s hévség szenvedésitől tanul ruhát és lakást készíteni.

Társasági életben az emberen kívül is a vágyás s remélés tárgyai éppen úgy megsokasodnak, mint a féleleméi. Társasági helyzet által addig nem ismért különféle dolog számtalan kellemes érzést, kedvtelést ígér, nyújt, s az óhajtást s igyekezetet munkásságba hozza.

De ugyanazon tárgyak sokaknak válván vágyási tárgyokul, az ezekre törő iparkodásokba az emberek vagy magányosan mennek ön testi s lelki erejüktől segítettve s azokat öregbítve; vagy együtt dolgoznak, az egyetértés, közlélek s egyesített erők hatalmát fejtven ki; vagy pedig egymás ellen törekszenek, mely által a harag, irigység, bosszúállás, csalás és csalódás ostorai csapkodják az indulatoktól hánytvetett embert. Ezekből s még számtalan más kedvetlen érzésektől félelem hozza őt szinte oly gyakran magával, mint másokkal összeütközésbe. Az embereknek társaságban egymáshoz s egymás közt lévő állása s viszonya s különböző helyzete a becsülés és becsület, a gyalázat [é]s szégyen, az egymást kedvelés vagy gyűlölés érzéseit hozzák elő. Születik a dicsőség vágya és a hatalom keresése: mindkettő azon kedves érzet elérésének forró óhajtásából, mely belőle származik. A dicsőség el nem nyerését vagy elvesztését követő gyalázat félelme erős rugóvá lesz.

A hatalmat az avval egybekötött kedves érzésen kívül azon kedvetlenségtől félelemből is óhajtjuk, mely a gyengeség, más alá vetettség s mástól függéssel együtt jár, félünk más hatalmától s kívánunk hatalmasok lenni, hogy más hatalma ne nyomjon.

Mindezen különböző törekedések az ember társasági életét egy örökös munkálkodássá, mozgássá teszik.

Azért, ami egész világon minden mozgást indít, fenntart s rendel, ti. az *erő* lesz a társasági életben is azon örökös mérték, mely szerint történik minden.

Erő az, ami teremti, alkot, újít.

A soha és mindig, a semmi és minden, a létel s megszűnés végtelen hézagait ez tölti be.

Erő fűzi az okok és következtések örök láncszemeit: „hoc est principium, huc refer exitum.”

A világmindenségnek lelke is az erő.

A súlyegyen pedig mindenkinek örök törvénye, mely a gyengeség s tehetség, a haladás és hátrálás, a tevés és a tűrés zajgását korlátai közt tartja.

Mindezek ugyan a tevő erő s a szenvedő vagy tűrő súly egymással s egymás elleni iparkodásinak következtései.

Az arány-súly szabja ki mérsékelve mindennek mennyire s meddig mehetése helyét. Ez hozza és tartja egymás közt függésben az egymást követő erőket; fontolva a felsőbbbségi ellen nem állható hatalmat, mely minden különböző dolgok közt megvan, s melynek a gyengébb s alattabb való örökké hódol.

Élő s mozgó világban kétféle az erő, *testi* és *lelki*.

Egybe mérkőzve az utolsó meggyőzi az elsőt, s a leghatalmasabb testi erőnek, bármi ellenállhatatlannak látszik is, ez többnyire felibe kerül s meggyőzi a lelki erő.

Az ember testi ereje mily csekély, inai mi gyengék az állathoz képest, erő érzése dagasztja ellenben a hatalmas s merész oroszán tagjait, félelmet terjeszt előtte rettentő tekintete, vér festi nyomait, de egy észvezette ujj mozdulata földre teríti az állatok hatalmas királyát.

A töredékeny ember megmérkőzik a szélvész dúló hatalmával. Gyenge kézműve a tenger bor[z]asztó dühének ellenáll. Az eget villámai zúzó hatalmától lelkierő fosztja meg.

Ez az emberben s rajta kívül lévő testi és lelki vagy erkölcsi erőnek egymásközi állása.

Magában az emberben pedig, ha a testi s lelkierő külön vál[ik], gyenge lesz egyik a másik nélkül; ha ellenségesen összecsap, megemészti egymást, és csak úgy hódol minden a hatalmas embernek, csak úgy ura ő a világnak, ha azon két erő egybe van kötve illő súlyegyenben s egymást segíti.

A társaságban a testi erőnek segédje, vezére és pótlékja a lelkierő; ott kezdi ez munkálkodását s fejt ki dicső hatalmát, hol elalélva amaz már továbbra nem mehet.

De csak testiképpen hatalmas s durvaságában vad erő gyakran összeütközik az erkölcsi míveltebb s mívelésre törekedő erővel. Amaz kénytelen ennek magát alávetni, különben megvonja ez segedelmét. Az erkölcsi erő lévén elsőbb, azaz erősebb, nem hódolhat a vad erőnek; vagy uralkodni kell neki, vagy megszomorodva költözik el. Ha a vad erő uralkodik, öngyengeségeivel küszködve magát emészti; mindenütt meztelenség s gyenge oldal nyilatkozik: de ha a lelkierő parancsítól függ s annak követi vezérségét, kettőztetve éled fel újra. Ebből következik, hogy *a társaságnak valódi hatalma erkölcsi erejében van*. Amint ez nő, úgy fejlődik s öregbedik a társaságnak is ereje s jóléte.

Legelső talpköve s alapja tehát minden polgári alkotmánynak a *lelkierő míveltsége*.

A munka pedig az, miben a lelkierő behatásának legtöbb sükere, legbizonyosabb fogamatja van.

Munka, lelkierővel szövetkezvén szüli a míveltséget, a polgári társaság csinosodását s egész jólétét, és így:

Mentől míveltebb. minél csinosultabb egy nemzet, annál erősebb és hatalmasabb.

Mi a hatalom? [A] gazdagság? E kettő nem lehet egymás nélkül, elsőszülött ikerei (gemini) az erőnek; a hatalom neveli a gazdagságot, a hatalmat pedig a gazdagság táplálja.

A szegénység ellenben gyengeség. Sem kívánságinak, sem törekedésinek célját ez el nem érheti, mivel a szegénység a végrehajtás módjainak szűkölködésében áll.

Mely nemzetnek sok módja van, amiket akar megtenni, végrehajtani, s elérni amit kíván s óhajt; másfelől pedig sikeresen el tudja távoztatni s óvni magát attól, mit nem szeret s nem kíván: az hatalmas, mert gazdag, gazdag, mert hatalmas.

De nézzük meg közelebbről, miben áll egy nemzet gazdagsága.

Nem gazdag ásványai, nem termékeny földje, nem az éghajlat szelídsége, sem folyamai vagy a tenger tesz nemzetet gazdaggá. Arany és ezüst bőven lehet hegyeiben, hasznos és drága köveken járhatnak lábai, akármi buján neveli is földe növényeit, legelői bármi bő táplálást nyújtsanak, ha vizei s kikötőhelyei kereskedésre nyitnak s mutatnak is utat, mégis mindezen áldások mellett szegény marad, ha műveltsége s csinosodása nincs. Midásként sínlik drága ércek közt, az azoktól terhelt hegyek kopár oldalain [a] tudatlanságban nyomorgó lakos. A kövér földek gazt s rossz gabonát teremnek - burjány s tövis lepi a tág és termékeny mezőket - kevés s csekély mineműségű marhák szédelegnek a legjobb legelőkön. Folyóvizeinek s a tengernek egyedül csapásait s kárát ismeri, ha mindeneiket használni, okosan művelni s tökéletesíteni nem tud.

Faja vagy nemzeti sajátsága sem eredeti oka a nemzet meggazdagulásának, mert a legszebb tulajdonok csírái kifejeletlenek maradnak, ha a műveletlenség, tudatlanság vagy elnyomatás jéghehelése fagyva tartja a nemzetnek melegséget nem kapható föld[j]ét; de ha már reménnyel gazdagon fakadtak is ezen életet csak a művelt ész napjától szívható növény rügyei, ha a nemzet hasznat vagy fényt ígérő lelki s testi tehetségi már bimbóznak, virágoznak vagy gyümölcsöt mutatnak is: fonnyadnak, elhervadnak, meg nem érnek azok bárdolatlanság derétől rongálva. Ellenben Thébe vastagfejű lakosait szép nemzetté tevék a lelki műveltséget előmozdító lelkes fiai. A zsványokból összeállt Rómát az ész s műveltség tette naggyá, felségessé. Együgyű pásztorok voltak Helvéciának lakosi; gyáva halászból állott Hollandiának első népessége, s ész és velő hatalmat és gazdagságot nyújtott nekik: amazoknak jégfedte hegyein virágoztatta az aranyszabadságot, s ezeknek kincsekkel terhelt gályáit büszkén vezérelte a világ minden tengerein. A régi, művelt s hatalmas nemzetektől barbarusoknak nevezett s elnyomva tartott népek megszűntek azok lenni, s széttörék igájokat, mihelyt az ész köztök fejlődni s művelődni kezdett; előbbi uraik pedig gyengeség, szegénység s szolgaságba süllyedtek, mihelyt az ész világát sötétség ölte el, s a műveltség helyett durvaság lépett fel.

Törvények, polgári alkotmány s akármi kedvező politikai helyzet sem tesz még magában egy nemzetet gazdaggá. A legbölcsebb törvények csak lelketlen s erő nélküli betűk, a legerősebb polgári test senyvedésre hanyatló halott, ha a lelki műveltség s csinosultság által a nemzet jó törvényeinek munkás éltet adni s abban megtartani nem tudja. Rendszabások s polgári alkotmány nem mindig, vagy csak későre fejtik ki a nemzet lelkierejét. A lelki s erkölcsi műveltség pedig okvetetlen s haladék nélkül jó törvényeket húz maga után. Azon törvények sikeresek s tartósak, melyek a nemzet szívéből íratnak a törvények tábláira; hogy ezekből folyjanak abba által, hosszú s bizonytalan út. A legbölcsebb törvények, a legfelségesb s nemesb rendszabások, ha nincs a nemzet lelki s erkölcsi kifejlődése azokhoz érve, vagy azoktól hátramaradt, minden siker nélkül lesznek. Titkos vonások, hieroglifák a nemértőknek, vagy erőtlen parancsok az engedelmességet ismérni nem akaróknak. A fáklya elalszik éltető levegő nélküli barlangban: így az ész legszebb világa, a polgári jó rend és törvény is elhunyt s elhamvad ott, hol lelki szabadság s műveltség szelleme nincsen.

Csak erkölcsi műveltség, az ész tehetségeinek kifejtése s ezek által az akarat és munkásság erőssé, helyessé és sikeressé tétele fejti ki a nemzet erejét. Ez tanítja meg a természettől áldott ajándékokkal okosan és művelten élni, ez ad neki jó törvényeket, vagy a meglevőket sikeresekké s tartósakká teszi, s csak ez nyomja reá a szabadság s polgári erény sajátságának dicsó nemzeti bélyegét. Ezek, és csak ezek által lehet, s kétségen felül lesz is minden nemzet hatalmas: hatalmas önkörében, s hatalmas a többi nemzetek sorában.

A hatalom fővonása az óhajlás s akarat beteljesülésére vezető tehetség. A gazdagság is a kívánságok s akarat beteljesíthetéseire vivő módokbeli bővelkedésben áll, tehát, mint már fel[j]ebb láttuk, a hatalmas gazdag is.

Következőleg a lelki műveltség szülvén a hatalmat, szülőanyja a gazdagságnak is s attól el nem válhatik.

Ennélfogva *egy nemzet meggazdagulásának egyedüli kútfeje lelki műveltsége*. Oly kútfe ez, melynek forrása egybűn ki nem pótolthatatik, de amely soha ki nem szárad. Áll ezen tiszta kútfeje a nemzeti gazdagságnak, vagyis maga a nemzeti gazdagság áll a minél több s hasznosabb tudásnak s ismereteknek minél többekkel közös s kiterjedtebb birtokában.

Az eszmélés nemzője minden tudományoknak, minden találmányoknak s minden ismereteknek. Valamely nemzetnél a többség eszmél, gondolkodik, hol a tudományos művelődésre mód, a hasznos találmányokra inger van, hol a lélek kifejlődése útját homály nem borítja, vagy sarampók nem zárják: ott a szabad gondolkodhatóság, annak szabad kifejezése s másokkali közlésének véde alatt kifejlődnek a lelkierők, az ember maga dicső méltóságában jelen meg, mint földi teremtető, tenyész, virágzik minden [a] kezei közt, éled minden körében. A múlt korok szerencsés és szerencsétlen tapasztalásait ön merényeivel összekötve használja, a más nemzetek találmányait ismervén azokra újakat épít. Helyzetének kedvező oldalait meg tudja ismérni, s annak, valamint önmagának is hibáit s gyengeségeit átlátni elég tiszta szemei lévén, gyarapodhatóságának akadályait - akár magában, akár azon kívül legyenek - akarja, tudja elhárítani.

Hol valódi lelki műveltség van, s az ész világít, oszlani kell ott az előítélet homályának, nem uralkodhatik ott balvélemény, vak indulatok vad csapongási lecsillapodnak, s nemtelen ösztön, aljas tekintet nem fűkezi a lélek legszebb szárnyalatait. Ezek által leomolván azon hatalmas gát, mely a nemzetek előlépését leginkább akadályozza, belső erején s hatalmán alapított nemzeti létel gazdagsága által teljes mivoltában áll s örökösül. Az éghajlat, fekvése, földé áldását lépesedésére fordítja. A mezei gazdaság, ki lévén a kényszerítés és előítéletes szokások zsibbasztó terhe alól mentve, gyümölcsözőve gyarapszik: mert a munkás ész s az önhasznáért iparkodó igyekezet a dolgozó erőket, karokat kettőztetni, sokszorozni képes. Az ész-szülte művészség s mesterségek virágoznak, valamint a kereskedelem is, mely hasonlólag csak az ész nemző s a munkásság tenyésztő ereje által jöhet életre.

Ezen lelkierő szülte gazdagságnak pedig tápláló dajkája a munka. Ennek tápláló ereje csak a jól elrendelés által fejlődik ki.

A munka jó elosztása s ezáltal az erőnek megsokszorozítása éleszt, eszesít, lépesít mindent.

Ellenben megzavart érték aránysúly - a vagyonnak itt elszikkadt, ott feldugult folyama -, szegénység, restség, butulás jelen ott meg, hol a munkának fő rugója a kényszerítés, az erőszak, hol az nem önmagát, hanem csak mást boldogít s ezek senkiért sem dolgoznak; magokba velőt szívznak, de ez bennök szárad, vagy távol honjuktól csigázzák azt ki magokból.

A nagy mindent is csak az adás és vevés kölcsönössége tartja fenn. Mindenki megfizeti az anyaföldnek, amit attól vett. Visszafoly minden eredeti elemeibe. Létek lesznek s enyésznek, hogy új létek támadjanak viszonyt. Amint ezen örök s változást nem szenvedő törvénytől távozik valamely ország, úgy hanyatlik csillaga is.

Ha, kik a népesség munkaerejének hasznát magokhoz veszik, azt a munkások közé újra haszn képében vissza nem folytatják, vagy más munkával vissza, nem pótolják, fogyni kell az erőnek, zsibbadnak a tagok s az egész elalél. Ellenben a munka helyes elosztása s mindenek közti megosztása által minden egyes erő nő, s számtalan megnevelt erő mind egy célra, ti. az egész gyarapodására dolgozván, csuda-e, hogy munkái óriásiak, mívei bámulást érdemlők?

Így a lelki műveltség s észről vezetett munka által egy nemzet gazdagulván, az élet minden örömei, minden gyönyörűségei megnyílnak művelt ízlése előtt. Lelkiereje s esze azoknak elérésre, számtalan módokat nyit.

A szükségek nőnek, de ez a munkásságot is nevelvén, serkentvén, s élesítvén az ész, a lelki s testi erők is növekednek.

A birtok becse, értéke, s mennyisége szaporodik.

Mint már látók; a valódi lelki s észbeli műveltségben áll egy nemzet gazdagsága *belsőképpen*.

Külsőképpen pedig ez magát mindig a jövedelmek s tőkepenzек szaporodásában mutatja ki.

Ez bizonyos mértéke a gazdagulásnak vagy szegényedésnek. Ha ezek becse s mennyisége nem növekedik, mozgás nélkül helyt bajosan állhatván nemsokára apad, s a nemzet azon mértékben szegényedik, mint ezek fogynak. Csak a jövedelmek s tőkepenzек szaporodásával nő a nemzet gazdagsága.

A mondottak szerint lévén származása s természete a nemzeti gazdagságnak, elválhatatlanul egybe lévén az hatalmával kötve, s annak egyetlen kútfejét a lelki műveltségben s világosodott észben találván fel: kétséget nem szenved, hogy egy nem gazdag, vagyis szegény nemzet hatalmas nem lehet, s ott, annak kútfeje, az ész és lélek műveltsége is bizonyosan hibázik.

Már mindezeket látván, azon kérdésre, hogy egy szegény s annál fogva nem hatalmas, észben s lélekben nem művelt nemzet lehet-e szabad - úgy gondolom, nem kétes a felelet.

Ha valami szerencsés körülmények polgári lét s szabadság napját derítnek is fel reá, hamar átfutnak rajta a múltó sugárok. Vagy önmagában forró vad s buta erőnek, vagy külső érték s észbeli felső hatalomnak lesz martaléka: mivel amattól lelki műveltségi aránysúly nem ótalmazza, s ettől nincs mi védje, mert sem belső, sem külső hatalommal nem bír, s a gyengét az erős körmei széttépik.

„A szabadság függetlenség.”

Minél kevesebbtől függünk, annál szabadabbak vagyunk.

Az egyes embernek kívánság s féléstől s oly sok indulatoktól zúzott lelke, betegségekkel küzdő teste már önmagában is oly soktól függ, hát rajta kívül a körülmények minő hatalmasak. Ezért, hogy az arany szabadság mentté tétessék, a függetlenség elérésére sok bölcs a szükség mentől kevésbre szorítását tartotta legbizonyosabb útnak. Igaz is, hogy minél kevesebbel érzük be, minél kevesebbet óhajtunk, annál kevesebbre szorulunk, annál ritkábban érezzük a be nem teljesíthető kívánság, a megtagadott óhajtás kedvetlen érzését; de annál ritkábban az elért s kivívott vágyás önerő-érzésből folyó boldogságát is. Hogy tehát valaki szabad legyen, vagy az kell, hogy külső tárgyak s szükségeknek őt nyomó hatalmát magára nézve megakassza (paralizálja), vagy, hogy sok módja legyen azoknak eleget tenni. Az első, egyes személyeknél is csak bizonyos pontig lehet.

Van a testnek sok, s a léleknek is nem kevés olyan szüksége, melynek hatalma alól a legerősb akarattal s legtűrőbb testtel sem szabadulhatni ki. De azon függetlenség, mely a szükség s óhajtások megkevesítéséből jő, nem cselekvő, csak szenvedő szabadság. Ha a bölcselkedő, vagyis inkább elbizott akarat önmagával elhitei s kiokoskodik is, hogy ez s ama szükségűtől már nem függ, hogy ilyen vagy amolyan vágyások nem háborgatják, mégis gyakran hatalommal környékezik meg mind ezek, mind azok. Nagy lelki küzdés, sok terhes megtagadás által vívhatja csak ki azon inkább s többször csak képzelt függetlenséget s szabadságot. Eppen ezen vívás, ezen sokszori kénytelenített megszorítása az akaratnak, s vágyásoknak, már magában is nem egészen egyez a szabadság természetével, mely a tág s kötetlen mozgathatóság képzetét foglalja magában. Nemzetre nézve pedig éppen nem állhat fenn függetlenségnek s

szabadságnak azon neme, mely a szükségek szűk határok közé szorításából jő. Egyfelől azért, hogy egy nemzet szükségait nem lehet úgy körülnyírni, annyira kevesíteni, mint azt egyes személy az önmagáéival teheti, mivel a nemzetnek polgári fennmaradására s jól létére elkerülhetetlenül megkívántató szükségai már magokban véve is nagyon sokak, s mivel az egyes személyeknél is bajosan elérhető komor magamegszorítást egy nagy népességtől sem várni, se kívánni nem lehet.

Másfelől azért nem kaphat egy nemzet polgári szabadságra s függetlenségre a szűk korlátok közé szorított kívánságok s óhajtasok, valamint a megkevesített szükségek által, minthogy egy nemzet polgári szabadsága s függetlensége soha tűrő és szenvedő nem lehet; az csak cselekvésben él, s munkásságban áll fenn. Csak akkor szabad egy nemzet, mikor szabadon mozoghat, szabadon munkálkodhatik. Ezen szabad mozgást s munkásságot éppen szükségai kipótlása, kívánságai elérése s óhajtasai s vágyásainak kivívása tarthatja fenn. Ha ezekre módja s tehetsége nincs, ha szükségait ki nem elégítheti, ha kívánságai s óhajtasai elérésére tehetetlen: úgy valóban nincs szabad mozgása, hanem láncok terhelik tagjait s a munkásság helyett halál zsibbadása és senyvesztő csend követi.

De nemzet, mely az élet örömeit s azon gyönyörűségeket, melyeket míveltebb ízlés s észszülte találmányok nyújtanak, már megízlelé, vissza nem léphet azon a durva vadságtól még nem messze távozott állapotjára, melyben egyszerű élte s számtalan tárgyak nemismerése szükségait s óhajtasait a csupa állatiakon felül kevéssel vitte. Vissza kellene előbbi vad bárdolatlanságába süllyedni, el kellene azon dolgok becsét, édességét felednie, melyeket vele a tudományok, mesterségek s a kereskedés ismértettek még, de magoknak az emberi ész ezen szép szüleményeinek kellene távoznok. Hogy pedig azon kopár sivatagon, melynek míveletlen földje felett a butaság s tudatlanság sűrű köde lebeg, szabadság, emberhez méltó szabadság nem virágozhatik, az bizonyos. Azért azon mondás „*legyünk szegények, de szabadok*”, csak ott állhatott, hol egy kis társaság szűk határai közt minden idegen befolyást - attól távol tartózkodván - magától eltávoztathatott: midőn más nemzetektől különválva nem volt kénytelen másokkal lelkierőre s míveltségre megmérkőzni. Azon hajdani korban, midőn a föld még kevéssé népes kiterjedésén egy-egy nemzet mint különvált sziget a nagy tengeren emelkedett ki a míveletlen pusztaságból, akkor a nemzetek ama legelső csecsemős állapotjukban talán összefért a nemzet szabadságával annak szegénysége. De most, midőn az emberi nem legtávolabb, legkülönbözőbb nemzetei is oly sok egybekötésben vannak; midőn azokra több vagy kevesebb mértékben, de mindenekre az ész világa sugároz; midőn mindenek közt a tudományok, ismeretek s kereskedés egy rokonító kötést, egy szét nem téphető láncot fűz; most a míveltség vezet értékre, ez hatalomra s a hatalom szabadságra. Amely nemzet tudatlan, durva, bárdolatlan, az szegény is; a szegény gyenge, s a gyenge szolga, zsákmánya a hatalmasnak. Az aránysúly örök törvénye szerint a gyenge mindég alávetetik az erősnek.

Hogy egy nemzetnek hatalmassá s gazdaggá létele azt boldoggá teszi-e vagy pedig éppen abban vagy-e erkölcsi megromlása s egyberoskadásának oka - efelett sokan sokat civódtak, s most is különbözők az értelmeik.

Ebben is nem kevesek lévén az elő- s balítéletek, külön kellene azokról értekezni; itt csak azt jegyzem meg, hogy nemzetnek szegénységben maradását azért óhajtani, hogy a gazdagság erkölceit meg ne rontsa, annyit tesz, mint egy ifjat azért, hogy bujaság ne fertőzze, s ne gyengítse, férfiségától fosztani meg. Egyik oly tehetetlen lesz, mint a másik, *cselekvé* hibáznai: de gyalázattal tűrő részesévé mások vétkének, egyiránt lesüllyedhet. Egyes hatalmasok, fortélyos pártosok s vad zsarnokok éppen úgy tesznek szegény nemzeteket undokságok martalékjává, mint az említett szerencsétlen félembereket undok bujálkodók fertelmök szenvedő tárgyaikká.

HON ELLENI ELŐÍTÉLETEK

Ha a hon s az abban lévők *iránti* előítéletek többnyire nevetségesek, s általában károsak, de némely részben menthetők: lehet kútfejök tiszta, szép, dicséretes. Kinövések ugyan, de egy nem nemtelen fának felesleges nedvéből lesznek: oly meg nem ért, vagy elfélszegült termései, melyekből kedvezőbb időjárás vagy jobb ápolgatás által szép s hasznos gyümölcsök válhattak volna. Ellenben a haza s hon *elleni* elő- s balítéletek romlott földnek méregtelte gombái. Valamint amazok a haza szent ugyan, de rövidlátó vagy vak szeretetéből származhatnak, s csupa tapasztalatlanság s ismértek szűke szülte őket, úgy ezek többnyire elfajult érzéstől vehetik eredetüket, s megromlott szív s lélek táplálhatja.

A vonzódások legerősebbike közé tartozik a honhoz ragaszkodás. Mélyen van ez az emberi kebelbe vésve, az első eszmélés s a gyermeki kor álom-vegyített édes emlékezésével egybeszőve létez; minden újonnan ízelt ártatlan örömmel új kötés szorítja a serdült anyaföld[j]éhez s honfiaihoz, s az ifjúnak már egész lételét átfonó gyökerekkel él ezen vonzódás keblében. Nem a kötelesség érzése, nem száraz okoskodás következése az, ami honfinak hevíti véré, szikráztatja szemeit s merész tette lobbantja, midőn hazáját, felekezetét sértve-bántva látja vagy képze. Ezen természetszülte hív érzés olvasztja édes ömledezésre a távollévőt, elfogódva emlékezvén honjáról: ez dagasztja mellét annak dicsősége szemlélésekor.

Mi egyéb ád a szülte föld bár sivataginak is bájbecset, mi olvasztja az Északi-sark jegét, a forró nap égető hevét mi enyhíti s teszi kedvessé lakosainak a legsanyarúbb életmódot is? A honvágy epesztő betegsége, a sokáig távol hányatottnak hazája föld[j]ére léptekori édes öröme, mindezen velünk született vonzódás következései.

Mint minden emberi erénynek, úgy ennek is eredeti tögyökere az embernek csak érzéki, úgyszólván állati részében vagyon. Ennek még csak vad, de épen tenyésző csemetéjébe oltatik a kötelesség hű érzésének szentsége, s ezen nemes oltóággal táplálólág egybeforrva neveli azon dicső fát, mely az egész táj díszé és ótalma, mely a gyümölcsök legszebbéit érelve, a legdühösb szélvészeknek is kevélyen áll ellent. A hazafiúi kötelesség hű és munkás érzése emeli az erények első sorába azon természetes, állatokkal is közös édes érzést, a *honhoz vonzódást*, s így születik a *hazaszeretet*.

Eszerint a legtermészetesb, legédesebb érzelem lévén a honhoz ragaszkodás, szülőföldünk szeretete; s az erre épített, szent kötelességek tudásából jövő hazaszeretet, a legtöbb szépnek s jónak lévén kútfeje, mely egyedül nemesíti az állati embert dicső erkölcsi valóvá: képzelni is nehéz s szinte hihetetlen, hogyan lehetnek oly szülöttei egy hazának, kik nemcsak e nemzöjökhöz s szülőanyjokhoz hív szeretettel nincsenek, de még gyűlölik s ellene éppen oly otromba, mint vétkes előítéleteket táplálnak keblökben.

Hogy ilyenek szegény hazánkban vagynak, ki közöttünk oly szerencsés, hogy gyakran ne lett volna kénytelen tapasztalni? S tudom, olvasóimnak sokszor hevült méltó haragra kebelök a nem ritkán szemlélhető hazafiságtalanság undok példáinak látására. Ki hazáját ismeri, ki nem nagyító, sem nem kisebbitő, hanem ép szemekkel nézi annak hibáit éppen úgy, mint jó oldalait, aki látja a hiányosságok többnyire igen szembetűnő okait, ki a külföldet nem vakon csudálja, hanem annak jó és rossz oldalait is tudja s akarja látni, s mégis nemzetét megveti, gyalázza, hazájához hideg, annak használni rest, ártani kész: „hic niger est, hunc tu romane caveto”.

Az ilyen nemének szennyét, születésének mocskát értekezésünk tárgyává nem tehetjük, úgyszólván elfajult s eladott lelkeken toll nem javíthat: ezek nem cáfolást, csak a jók megvetését s a nemzet átkát érdemlik.

De kinek szívök megomolva nincs, kik alacsony önhaszon keresés vagy hiú fényvadászásból lelkeket áruba nem bocsátották, hogy az ilyeneknek számok közt is vannak olyanok, kiket hazájok sorsa nem érdekel s ahhoz idegen hidegséggel viseltetnek, sőt majd minden honit megvetéssel tekintenek, ez éppen oly fájdalmas, mint bajosan megfogható. Ennek okait méltó vizsgálunk.

Az emberek nagyobb része az ismért s előttök tudvalévő képzetek szerint a következtetéseket nagy részint helyesen vonja, s ámbár logikai hibát is eleget láthatni, mégis a tömördek bal s félszeg ítéleteknek nem annyira a hibás okoskodás kútfeje, mint egyfelől az, hogy sok tárgyról éppen nem okoskodnak, hanem a hallott s már bevett képzeteket vakon utánozzák, másfelől, hogy azon ismereteik, melyekre támasztják okoskodásaikat, helytelenek vagy csonkák. A nem látás, vagy rosszul látás lelki képpen az embereknél nem annyira szem s nézés hibája, mint a nézőpontnak hibáságából származik, melyből a dolgokat tekintik. A haza iránti hidegségnek is oka sokaknál azon szempont hibásága, melyből egyfelől a hazát, másfelől magok állásokat s hazájokhoz tartozásokat tekintik.

Ezen homályos-hibás nemlátást, meggyőződéseim szerint, egyfelől a *nevelés fonáksági*, másrészt a *társaság hibái* okozzák. Tekintsük e két tárgyat rendre.

Hogy annyian vannak minálunk, kik felnőnek s férfikort érnek, anélkül, hogy hazájokról s annak tartozó kötelességeikről tiszta képzetök lenne, annak fő oka a mi hibás s gyakran oktalan nevelésünk. Számptalan szükség feletti, egy rakás léha, nem kevés elfelejtendő tárgyakkal terheltetik e nevelendék emlékezete: sokat tud, keveset ért; gondolni, eszmélni sem út nincs mutatva, sem idő engedve; a parlagban hagyott ítélőtehetségnek nem nyújtatik erőt adó eledel, melyből izmosodva táplálhassa magát; polgári helyzetetése, hazafiúi s emberi tartozásaira nézve szemeit fel nem nyitják, sem a való nézésére nem erősítik. Valami fonnyadt s többnyire homályos katekizmuson s néhány ritkán elért erkölcsi regulákon vagy mondásokon kívül (s még ezek is nagyrészt nyelvért vagy írásbeli gyakorlásért fordulnak elő) az erkölcsi kötelességeikről említés is alig van, annál kevésbé történik azoknak az észbe csepegtetése s szívbe forrasztása. Majd csaknem végtére taníttatik, sokszor peshedt pedantizmussal, egy tudós homályba borított filozófia, melynek a nevelendék eszét mindig s a férfi belátását is gyakran felülhaladó szörszálhasogatásain kínosan s unalomtól gyötretve keresztül laktatván, kezdenek végtére az erkölcs tudományához s a természet törvényéhez; pedig ezek mindenek felett szükséges tárgyak első fővonásainak már a *gyermek* szívében s eszében kellene tehetségéhez alkalmazott módon, s kiterjedésben metszve lenniök, hogy azokkal együtt nőjön, beléjük forrjon.

Ezen első vonásokat esztendőik teltevel, az ész s értelem fejlődése szerint, oktató bölcseknek mindinkább kellene kirajzolni s lassanként kész képpé kimívelni, s akkor az érettebb *ifjú* a már meglévő tudást tudománnyá tenni. De nem így történik: hanem ezen éppen oly szükséges, mint természetes képzeteket, melyek mindenekben első eszmélésétől fogva benn vagynak, csak ki nem fejlődtek, az ifjúnak egyszerre egy mély s rökönödött szagú tudomány penészlepte alakjában adják elő; a száraz szisztematizálás s tekervényes fel- és elosztások minden unalmaiba borítva - nagy bajjal tudja, de sok nem is képes megtanulni azt, amit tudós tanítás nélkül vele önmagával ki lehetett volna találni, s önmagából meríttetni. Eljő annak jéglepte külsejétől, ami édesen melegítené szívét, keblét nemes tűzzel hevítené; ha természetes alkatjában vele már rég megismértetvén, azt most velős tudományba átöntve, annak mélyebb, fontosabb vizsgálatával érzését, lelkét táplálnák, férfiasítanák. Aminek szívéből kiforrását még

gyenge korában érezte, amit frissítő csermely gyanánt látott érzelmi s tudási szélesedő tájain nevedekve átfolyolni: kedvére követné annak az ifjú a tudomány pompás partjai közé szorított folyását is; s részvéttel igyekeznék annak tudományát is elérteni s megtanulni, aminek atyafiságos minden hangjait önérzelmében már mi régen ismérteket feltalálna.

Nem fogja az Beethoven vagy Cramer mesteri hangszövéseinek fellengő keceit sem érteni, sem érzeni, kinek fülei egyszerű melódiák hallása által az összhangzás bájával még meg nem ismerkedtek. El nem érhető magosságra tett ideálja az erkölcsi tökélynek sivatag távolságával elcsüggeszti s visszaretenti komor képével a még eddig majd mindent csak virágos oldaláról tekintett ifjat. Minden erkölcsi parancsolatban egy-egy hideg gyilkosát látja örömeinek, kedvteléseinek, melyek pedig e rózsakor tavaszán egész létének életerei: a kiszabott komor kötelességekben mind annyi mord poroszlót szemlél, kik őt szelíd örömek vagy bájló gyönyörűségek virágítól űzik el, s hideg, kedvetlen munkára vagy zord tűrésre-szenvedésre vad keménységgel hajtják. Megcsömörölve s unottan a kötelességek s tartozások nevétől is undorodik, mely érzés őt gyakran egész életében minden férfias munkásságtól, minden cselekvő használatától visszatartóztatja.

A már iskoláit elhagyott, szárnyára kelt ifjú régóhajtott szabadságát abban képzei feltalálni, hogy senkinek semmivel ne tartozzék, hogy indulatai s vágyásai vezette cselekedeteit semmi kötelesség ne kösse meg. Valamint az erkölcsi kötelességek, a természeti s abból származó polgári jussok tartozások fővonásait, hibás nevelés mulasztja el a *gyermek* szívébe s eszébe vésni, a *nevendék* értelmében kiképezni s az ítélsre már érleltebb ifjú lelkébe edzeni; éppen úgy mellőztetik el a gyermeknél, csak alig érintetik a nevendékbe, s éppen nem eléggé, nem célirányosan történik az ifjakra nézve: *a haza megismertetése, a hazaszeretet kifejtése, mindenki polgári helyzetének elértése s a hazafiúi kötelességek s tartozások megtanulása*. Pedig ezeknek is már a gyermek minden jóra s szépre nyílt szívébe kellene öntetnie; könnyen lehetne mind hazája ismertetét s annak szeretetét, mind abban lévő helyzetetését s ahhoz tartozó kötelességeit értelméhez, tehetségeihez s korához alkalmazva minden épeszű gyermekkel megértetni s éreztetni.

Hazafit s polgárt, s csak ezt kell minden emberből nevelni: mert aki ezzé nem válik, el van annak rendeltetése vétve; nincs az életnek más méltó célja, a legteljesebb kötelességeket elmellőzve minden munkásság, minden igyekezet csak erőt vesztegetve fecsérlődik el, ha azok minket a haza, polgár- s embertársaink boldogításokra-javításokra nem vezetnek. Legfőbb s legnemesb célja s rendeltetése tehát az embernek az lévén, hogy hasznos polgárrá, s munkás és hív hazafivá váljék: ennek kell a nevelésben annak legelső kezdetétől fogva alapját megvetni. Kicsiny a makk, mely elvettetik, de benne vagynak gyöngé csírájában a bizonyra kifejlendő hatalmas tölgy minden ágai, levelei. Gyöngé a csemete, melyet gondos kézzel ültetünk: de minthogy ültetjük, jó földbe tesszük, ápolgatjuk, hasznos, erős gyümölcstermő fává nő. Nem lehet gyöngé jövésekből egy már hús árnyékot adó lugast csinálni: de azzá kell a még vékony s kevés leveleket nevelő vesszőket hajtani; ilyen irányt adva kell azokat gondosan nevelni: mert ha vadon felnőnek, nem fognak hajlani; ha erőltetted, eltörnek, s az elfáradt vándor alattok enyhelyet nem talál. Ha a gyermek szívében s érzésében is a jó hazafivá válás magva nem vettetik, elhűl, elvadul annak míveletlen föld[j]e, s az elkéssett vetés ki nem kél, vagy meg nem érik. Éppen az élet első tavasza bír azon élesztő zsengeével, mely a természetre oly szükséges. Az ifjúságnak már meleg tavaszán történt vetés sokszor kikelése előtt, sokszor azután, az indulatok forró melege által elszárad, kisül, s csak egy igen tápláló nyár mentheti azt meg az elfonnyadástól. Az élet nyara érlelésre van, s nem gyenge csírák kifejtésére; ezeket elperzseli. Jaj annak, ki az ősz eljöttével veszi észre, hogy a hazafiság hasznos magva földébe nem vettetett: késő már, elhűlt keblében nem fog az sarjazzni, a lelki gyengülés derei meggátolják

bokrosodását; az öregség tele fagyral s nem érlel. Vetése későbbi újulását nem remélheti, mert földi éltünk telét újító tavasz a földön nem cseréli fel.

Hazáját könnyen ismértethetni meg a gyermekkel, s egyszersmind szerettetni, annak egy nem száraz, hanem szívét képző s figyelmét kedvesen elfoglaló leírásával, s történeteit nem egy fonnyadt krónika vagy kistükör szerint, hanem fővonásai mellett oly tárgyait rajzolva, melyek a hazafiúság dicső példáit tündököltetik, s ezen szép érzés melegét öntik hajlékony szívébe. Hazájában leendő polgári állását hazafi társai iránt[i] helyzetetését s ebből származó jussait s kötelességeit is könnyen lehet a gyermek értelméhez alkalmazott alakzatba önteni; lehet ezt vele megértetni anélkül, hogy értelme megerőltessék, vagy unalom gyötörje. Valóban feles, ezeknél sokkal nehezebben érthető s értelmét felülmúló tárgyakat kell nékie tanulni. A vallásnak mély értelmet kívánó hitágazatait nem is említem, de mely abstracta ideákkal kínóztatik a nomenek, verbumok s több effélékkel egy szegény gyermek a *faba s hic, haec, hoc*-tól kezdve.

A már első gyermeki éveit általélta nevéndéknek *hazáját s annak történeteit* nevékedett tehetségeihez s erősödött értelméhez arányozva már bővebben kellene eleibe terjeszteni, s vele megismértetni hazája különböző részeit s nevezetességeit, lakosai mennyiségét, életmód s keresményi tulajdonságait, a haza természetvényeit, azoknak mesterségek által mennyire lévő műveltségét, kereskedés állását, mesterségek, művészség s tudományok mi karban létét. Mindezeknek jó és szép oldalait éppen úgy, mint hiányait, s gyengélkedéseit felfedezvén, igyekezni mindazokat a már ismerni kezdett külfölddel összehasonlíttatni. A haza történeteit is ekkor már hasonlólag nagyobb kiterjedésben s okkeresőleg kellene tanítani: felfogni azon fő pontokat, melyek a nemzeti előhaladást vagy hátramaradást főképp okozták, követésre méltó szép s hősi tetteket magok fényében kellene megmutatni, de éppen úgy a megvetett indulatok botlását, éreztetni gyászos következtéseit a történt polgári s erkölcsi vétkeknek; a műveltség malasztjait éppen úgy, mint a hazánkat oly súlyosan nyomott s nyomó átkát a vakságnak s műveletlenségnek, ezeket is mind összevetve a külföld már isméreatesb régi s újabbkori történeteivel. Kifejlődnék, érzésével nőne s gyökereznék így a hazaszeretet, de nem mint egy vakon hódoló indulat, hanem egy, a jót megtartani s a hibást javítani buzgó hív érzés.

Nincs még ezen korban ideje a törvénytuduláshoz, nem taníttathatik még egy kiterjedt hazai jus publicum, annyival kevésbé privatum: de igenis a maga helyén van s elkerülhetetlenül szükséges a polgári alkotmány alapjait, fő oldalait s kötéseit röviden s könnyen megfoghatólag a nevéndékkel megértetni. A haza állapotja s történeteinek ily isméretéből könnyű s önkényt következő kinek-kinek abban lévő helyzetének elértése. A hazaszeretet érzésszülte kötelességei mellett itt már kinek-kinek polgári állásából következő tartozásai kifejtését is meg kell kezdeni. Átaljában szükséges a kötelességek képzete felfogásához a kötelességeknek kötelességből követéséhez már jókor szoktatni az ifjat, de sőt még gyermeket. Ha ez nem történik, csak jókedvéből jó ember válik belőle, ki jó marad, míg kedve tartja, de tántorog vagy esik, ha vágyásával tartozási kedvetlenül csapnak egybe, mivel nem az erkölcsi kötelességek szoros érzése vezeti lépéseit.

Ezen tanulások szárazságát s illetlen tudásoknak a nevéndék értelmét felülmúló súlyát, aki ellenvetésül teszi, azt kérem visszaemlékezni azon még sokkal szárazabb s bajosan elértett tudományokra, melyekben homloka ily korában izzadott.

Érni kezdő ifjúban az idő s velősb tudományok tanulása az értelmet s tehetségeket már jobban fejté ki. Ha az okoskodás és erkölcs tudományiba célirányosan vezetett: bizonyonnyal helyesen fog ítélni tudni. Értetni s érezni fogja erkölcsi s természeti jussait s kötelességit, ennél már a hazaszeretet ne csak egy érzési vonzódás, hanem erkölcsi kötelesség szüleménye legyen. Tisztán kell hogy tudja s mélyen érezze szoros tartozását ahhoz; a haza iránti hívség

szentségét, vagy az elleni hidegség s vétkezés undokságát mindig szeme előtt tartsa. Már egy ilyennel meg lehet hazáját ismertetni minden természeti s mesterségi kijelöltségeivel s hiányaival: ennek már meg kell mutatni a teendőket s a javítások rejtett okait felfedezvén. A nemzet mostani állapotját szükséges történeteiből nyomozni ki. Követni kell vizsga szemekkel a nemzet polgári s társasági létének fejlődéseit, változó életkorait. Bő kiterjedésben kell a hazai történetet, mindig az esetek okait s következtéseit vizsgálva, s örökké a külföld történetével egybeazonlítóvá, tanítani. Most már ideje, hogy a haza törvénye tanulási fő tárggyá váljék; de nem egy gyakran homályba burkolt köz polgári törvény (jus publicum), s nem is fő célul vévén az egyes személyeket illető törvényből (jus privatum) az ügyvédi fogások s a perek folyta tekervényeit. Szükséges ezeknek elkerülhetetlen tudások, de egy hazafinak nem fő céljai. Lehet valaki igen ügyes és szerencsés ügyvéd, neveztetik is sok nagy törvénytudónak anélkül, hogy hazája alaptörvényeit, polgári alkotmánya jó-rossz oldalait tudja s ismérje.

Ki hazáját ekként isméri, történeteit ilyenképp tanulta meg, törvényei s polgári alkotmánya tudását eszerint tette magáévá, hogyne lenne annak ön polgári állásáról, a mások iránti helyzetéről s az ezekből származó minden munkásság s cselekvésbeli tartozásairól tiszta képzelete? Ily mívelt földben sem buta előítéletek, sem a hazafiságtalanság burjánja nem teremhet.

De mily kevéssé, vagy mely hibásan míveltetik ezen föld: fájdalom, még gyakran burjánja s konkoly magva vettetik belé. Hány ifjú nő fel, ki hazáját alig, többnyire hallomásból, sokszor egészen hibásan ismeri? A hazaszeretet képzelete csak a deákságért nyesett régi írók felséges, de el ritkán értett mondásiból ragadt reá s ily színű nemesb érzéseket inkább csak a régi történetekből szívott magába, nem annyira azért, hogy azokat ama bő kútforrásból merítve gondosan belé kívánták volna önteni, hanem mivel a szép tettek tündér kecske ellenállhatatlan bájjal bír. Dicső példák oly termékeny magvak, melyek történetesen elhullva is csíráznak.

Majd minden házi nevelésben s a legtöbb iskolákban is egy rövid s száraz geográfia s éppen olyan száraz honi história tanítása mindaz, mit a haza s nemzet régibb s mostani állapotjának megismerésére tesznek; s ezek közül is az első nem sokkal több, mint a vármegyék, folyóvizek s városok könyv nélkül tanulása; a második pedig többnyire unalmas elregélése, hogy hány király s hány fejedelem volt, ahelyett hogy az esetek okait, a cselekedetek következtéseit s a történeteknek a nemzet karakterére ható s nemzeti ereje növekedését vagy apadását okozó befolyását vizsgálják. Egy falka csak feledékenységet érdemlő név s unalmas évszámok megtartásával gyötörtetik a tanuló.

Nagyszámú kötelességeket rágnak szájába, melyeknek egy része kivihetlen lévén, a többen is könnyen felhagy, vagy hozzá sem mer fogni. Eltanítják neki az okos és okatlan állatokhoz, bogarakhoz s még angyalokhoz tartozó kötelességeit is, de hogy a haza iránti kötelességek melyek s vannak-e, ritkán hall csak említést is egész iskolai életében.

Ily készüllettel lépven ki az ifjú [a] polgári lét pályájára, lehet-e csudálni, ha sem útját, sem célját nem ismervén, tántorognak-tévednek lépései? Nem megfogható-e, hogy lágymeleg vagy hideg ahhoz, amit sem ismerni, sem szeretni meg nem tanult? Valóban csak eredeti jobb valója ment meg sokat a haza iránti érzéketlenségtől, s ragad ki a polgári tunya munkátlanság léhaságából. Hogy még többen nincsenek, kik a közügy iránti érzés s tetszeli részvétel nélkül töltik el ifjúságukat, bizonyára annak jele, hogy a hazaszeretet mélyen van az emberi szívbe gyökerezve.

Hogy a nevelők s tanítók kezei, gyakrabban körmei közül kiszabadult ifjú micsoda társaságba lép, s egyáltalában a nálunk lévő társasági tón[us] egy másik fő oka a hazafiatlanságnak.

Az ember második nevelését, tanulását a társaságtól kapja. Sükeresebb ez az elsőnél, mert ez kimetszi azt, amit szívünkbe s eszünkbe az első csak rajzolt, de kitörli azt, ha ennek erős benyomása az elsőnek vonásával nem egyez. Ellenben az első nevelés ritkán erősítheti annyira építményét, hogy a későbbi társaság más ízlése, bontó kezei vagy szélvészai fel ne forgathatnák. Azon gyenge növény, melyet amaz ültetett, bár gondosan ápolgatta s már szép csemetévé nevelte is, ha ahová kiültetik, idegen s nem rokonföldet kap, s szokatlan éghajlat alá jó: elfonnyad, kiszárad.

A társaságban nem kényszerítésből törekszünk holmit megtanulni, nem erőltető parancs szerint igyekszünk magunkat művelni. Ezen helyzetünkbeli igyekezet rugói hatalmasok, ti. az önakarat szerinti tehetés képze s a tetszvágy. Az első, ha gyakran csalódás is, de hízelkedik önerőnk érzetének; a másik édes örömeke nyújtván s még többet ígervén, minden életkornak legkedvesb s majd soha félre nem tehető bábja.

A követés s szokás is egész erejüket bizonyítják a társalkodás által történő képzésében az embernek. Követni, ami tetszik, amit szépnek s jónak látunk; utánozni, amivel tapasztaljuk, hogy mások tetszenek, fénylenek vagy amik örömeke s kedvtelésekre láttatnak vezetni: ez be van a halandó természetébe szöve, ki mint alig csak érzéki teremtés, magával jóltehetlenül jövőn e világra, mások követése által lesz beszélő, ismerő s eszmélő valóvá. A követésnek ezen eleitől fogva s szüntelen történt gyakorlása kettőzteti bennünk a meg- s hozzászokás erejét, melynek lassanként íz[1]elt édességét észrevehetlenül annyira megszeretjük. Csak szokásból követünk a társaságban sokat: de annyiszor s addig, míg magunkkal egészen egybeolvasztjuk azt, amit másoktól gyakran vagy mindég nem látva, soha meg nem szoktunk volna. Ember társaságban nem mindig bír azon természeti tulajdonnal, hogy csak a magával rokon részeket ölelje fel s tegye magáévá. Az érzéketlen dolgok csak a velők nem ellenkező más dolgokat veszik magokba, s magokhoz; amikben nincs kémiai válrokonság (kéjrokonság, *affinitas chemica*), vagy amik éppen ellenkeznek, nem támad azok közt kémiai egyesülés vagy hasonulás, szétválasztja, visszataszítja azokat egymástól ama természeti erőtulajdon; de az ember mint egy hózuhat (lavina) a körülmények erejétől üzelve átrohan élte mentén, felszed, magába vesz, amit útjában talál s gyakran legkülönbözőbb tárgyak ragadnak hozzá. Innen van, hogy a változó körülmények, a különböző, sokszor ellenkező társalkodás által, őt oly sokféle, gyakran egymással ellenkező részekből s tulajdonokból szerkesztetik egybe.

A társasági életben csaknem határtalan hatalommal bíró istenség a *divat* (módi); ezer különbözőképpen jelen meg ezen tündér, csak az egyedülségtől távozik; hol több emberek együtt vannak s együtt élnek, mindenütt s mindig jelen van. Szármozatát kipuhatolni nem lehet, élte oly régi, mint az emberi társaság; a legtávolabbi kor homályiban is isméretes volt munkás hatalma; eredete az emberi természetben van: nemzője a *tetszvágy*, dajkája a *változás szeretete* s az új *kívánása*, nevelője a *munkásság*; ezen istenné szintoly nagy, mint fényes seregtől kísértetik. Fegyveres ereje s védlője, mely éles karddal óalmazza ügyét s diadalmasan szúrja fel zászlaját a legtávolabb vidékeken is, a *nevetségessé tétel*; ki nem hódol neki, azt sem kora, sem rangja mentté nem teszi érzékeny csapásitól. A divat ezen fegyverese annyira is megvetette az emberek félszét, hogy önízlésöket, kényelmöket, sőt az okosságot is gyakran feláldozva, vakon engedelmessékednek. A csinosság, cifraság, fény, pompa s a szépnek valódi s képzelt szüleményei mind a divat királyi udvarát ékesítik jelenlétökkel. Ezen földi hatalmasság birodalma erősségét gyámolítja azzal is, hogy az ész-szülte iparral (*industria*) s törekedő *munkássággal* kölcsönös frigyet kötött: ő ezeket a kézi munkák, mesterségek, művészség s tudományokban számtalan szüleményei előhozatalára használja, ezek pedig őt a kereskedés s találmányok útján törekedések, munkásságok fő eszközévé tették.

A divatot minden ifjú követi s kell hogy kövesse, s ezért a követés egész hatalmas minden befolyásával hat reá. De van két bálvány, melynek minden felserdült buzgón áldoz: egyik a *tetszvágy*, másik az *elegancia*. A tetszvágy igen természetes indulat szüleménye: azon kedves érzése, melyet a másoknak tetszés, másoktól szerettetés és becsültetés, a kijeleltség s dicsőség kedvtelésében érzünk. Helyes és hasznos ennek kútfeje: sok jónak, sok nemes törekedésnek előmozdító segédje. De az ifjú nem mérsékelve, nem becset fontolva, csak célját, ti. a tetszhetést, minél inkább elérhetőleg választja arra eszközeit. Nincs előtte semmi igen bajos, szembeszáll veszélyekkel, alája veti magát keserű türésnek, megtagadásokra kész, terhes munkában szívesen fárad, csak hogy ezen elérésekor mindig magosbra emelkedő bájképét elérhesse. Többnyire nem ezért tesz, tűr, izzad, mert úgy kell, úgy helyes: hanem mivel azáltal tetszvágya elégtételt ki.

Az elegancia is a divat kísérő seregéhez tartozik, de azon istenségnek legfőbb rangú s legnemesb születésű alattvalója, melyhez a hódolók és hódoltak nagy csoportjából csak a kijeleltettek járulhatnak. Jó ízlés, míveltség alkotják fénykörét s tartják távol attól a durvát, az otrombát. A tetszhetésnek ez jelen[ik] meg mint leghatalmasabb pártfogója, legsikeresebb elősegítője. Az elegancia azon oklevél, mely társaságban közönségesen, de főképp a szép-nemnél majd mindig szíves elfogadást nyer. Mi lehet ezért egy ifjúnak kívánatosb, mi ingerlőbb, mint ennek elérése, ennek birtoka?

A mondottak szerint a társaság, melybe az ifjú lép s később is éveit tölti, s az abban uralkodó társasági tón[us], magához s maga után képezi őt. A *megszokás* lassankint, gyakran észrevehetetlenül, de erős kezekkel nyom reá idegen, s olykor tulajdon önségével ellenkező alakzatokat, bélyegeket. A *változás s újnak szeretete* hirtelen sebes lépésekkel vezeti új, még ismételten utakra: ugyanezen vágy, a tetszvágytól kormányozva *divat* követésére, *elegancia* vadászására tüzei, sokszor vakon ragadja. Így az ember a *megszokás*, a *változás szeretete* és a *tetszvágy* által olyanná válik majd mindég, milyen társaságba lép, milyenben él.

Megromlott, erkölcsi veszélynek tért s cégéresen rossz társaság nem oly veszedelmes az ifjúnak, mint egy léha módossággal erkölcstelen, s tetsző külszín alatt feslettséget rejtő s maszlagot édesített ízzel nyújtó társaság. Az elsőnek rosszasa igen kiáltó, első tekintete is undorít; csak a már nekitompult s durvult ínyeknek tetszhetik éles rágó íze: a még meg nem romlott érzésű ifjú megrázkódik tőle s nem talál benne kedvességet; csak a feljebb említett léha társaságoktól lassankint megvesztegetve sülyedhet fajtalan társaságok örvényébe, mellyel örök veszedelmére hanyatt-homlok rohan. A világba előbb kilépett ifjúnak önválasztása tárgyává ily társaság nem válik; kerüli, ha történetesen belejőve, csömörrel fut s eltávozik attól. Ha csak egy ellenséges sors erkölcsi fekélyes emberekhez elválhatlanul nem köti, kimentí még meg nem romlott jobb természete.

A világra kilépés első éveiben csaknem mindenki a gyermeki ártatlanságának s nyílt szívnek még sok nyomai vannak, az erkölcsi érzésnek természetből vett szava, ha nincs is egész erejére emelve, de a lélek igen tele van annak eleven hangjával, hogysem azt a kijelelt rossz visszhangjai ne sértenék. Az álorka nélküli romlottság ritkán vagy inkább soha, még e korban az ifjúnak nem tetszhetik. A rossz s helytelen akkor veszedelmes neki, ha az illőnek és szépnek lárvájában jelen meg. Oly társaság, melyben ész és test vagy külsőség csínja fénylik, hol a helyesség s illendőség látszik uralkodni, s melyet játszi elme s könnyű tréfák tesznek kedvessé; hogyha azonban csak egy külszín mázolója fedi tetsző festékekkel a belső silányságot, ha az abban megállított helyes és illendő neve csak az azzá bémált bitangokra van ruházva, ha mindaz, ami a szépnek s csinosnak firmája alatt jelen meg, minden belső becs vizsgálata nélkül vakon követetik, ha az elméskedés s játszi nevetségessé tétel taps közt s büntelen suhogtathatja ostorait a szent s jó felett: az ilyen társaság veszedelmes, ez valódi mótelye egy

ifjúnak. Telemachot isteni vezetője nem a tengeri szörnyek veszélyitől féltette, hanem a bájhangú szirénektől védte, intette.

A társaság befolyása oly nagy az emberre, hogy egész természetét s valóját meg tudja változtatni. Sybaris legpuhábban nevelt szülöttje, ha Spárta edzett lelkű, férfias fiai közé jut, csak elgyengült teste az új életmódot állhassa ki, már néhány év múlva nem lesz többé minden ellágyult érzékek hajlékony játéka, a piperés bábból férfi válik s túráshez szokván, éppen oly jól fog a táborban pajzsán, mint azelőtt rózsaszőnyegén nyugalomra. Ellenben Lükurgosz neveltje serdült korában vetődve a kedvtelést lehelő Sybarisba, ha jobb génusza onnan ki nem ragadja, ha szelíd alakban jelenő lány örömei édességét ízlelteni kezdi, lelke, valamint inainak pattogó rugói ellágyulnak, s érzékek rabjává lesz; dicsőség s haza helyett a fény s cifraság lesznek bálványai, melyeknek áldozand. A mi társaságunk, hála az egeknek, nem hasonló elfajult sybariséhoz, de fájdalom, spártai férfilehelet sem éleszti azt.

A hazánkban lévő társaságok sokfélék. Különböző részeiben különféle rangú, helyheztetésű, időkorú emberek többféle társaságokat s társasági tón[us]t alkotnak s képeznek. Mindezekről külön szólni, ha szinte céltalan, ti. az azokban lévő hibák vagy hiányok elismerésére nézve hasznos lenne is; de mind az igen sokra terjedés elkerüléséért, mind pedig a nem mindenikkel eléggé ismeretességemért nem fogok. Csak némelyekről, kivált pedig a főbb rangú társaságokról. Leginkább azért, mivel sok ezekről mondandó több másokra is illik, és mivel az ezen társaságok belső becséje vagy hiánya a követés, utánozás s majmolás útján több másokra is nagy befolyású. Hogy ezen társaságokra nézve is a meglévő mint jó, mint rossz kivételek ide nem értetnek, természetes: csak átaljában s a nagyobb számról szólok.

A mi míveltebb társaságaink az ízlésnek, s szépnek érzésétől megfosztva nincsenek. Az erkölcsi s társasági *illő* s a *szemérem* fenntartja felettök védhatalmát. A becsületérzés, a gyalázat s szégyen félelme sok elaljasodástól ótalmazza. Módosság, szolgálatra készség, egymás iránt kímélő kedvezés, beszéd s magatartásbeli csín, mindezek szelíd örömei nyújtanak s finomabb kecskékkel ékesítik. Főként a szépnem, melynek ápoló kezei alatt a szép s illő mindig s mindenütt virágzik, nálunk is mennyi eredetét szelíd erkölccsel, tiszta és gyengéd érzéssel bizonyítja; lelki míveltség s ízlés által nevelt testi kecs emeli bájakat. Vidámabb az ész, szelídebb s míveltebb az erkölcs az ő nyájas körökben, mert még nagyjára hív leányi a szépnem s Gráciák mosolyognak rájuk.

Ha örömmel elismerjük s gyakran elragadtatással érezzük is társaságaink ezen érdemeit: de mélyebben vizsgálva, hidegebben fontolva, mennyi hézagját találjuk a szívnek, mennyi botlását az észnek? Az igazi emberi s erkölcsi becs ismerése s fontolása mely ritka! Hol bír a valódiság érdemlett méltóságával, s hol elég erős az elűzni a léhaságot s annak eszelősködő tarka seregét, a becsültetés s tetszhetés köréből? Mely más módosság s udvariasság alatt nem lappangnak aljas célok, aljas indulatok! Sok tetsző ügyesség s életrevalóság jól megvizsgálva, csak kitanult ravaszság s mindent magának áldozó önkórság. A szelídség többnyire gyöngeség szüleménye; elpuhultságból származnak nagyrészt a gyengéd érzelmek; elméskedés rossz szívet s játszi ész valódi tudás nemlétét szokta palástolni. De ezen szomorító jelenségek világszerte minden társaságokban vagynak, voltak is mindig s lesznek, valamíg gyarlóságaink súlya alatt nyögünk.

Hogy a társaságban a helyes és való egyedül uraltassék, hogy dicső fénykörök mindent világosítva a külszín s léhaságok homályait széttegye, ez fájdalom, úgy látszik, lehetetlen. Erre az kellene, hogy mindenki erkölcsi kötelességeit ne csak értse s érezze, hanem hogy lelki erejében s méltóságában érzéki léten jóval felülhaladott legyen. Márpedig az emberek nagyobb része, melyből akármiféle társaság is áll, többnyire csak a kedves és kedvetlennek hatalmas érzetétől vezéreltetik: amannak vadászása, ennek kerülése intézi minden lépéseit. Az ilyen

többség nem fog a kedvetlennel szembeszállni, túrni és áldozni azért, hogy ami helyes, történjék s az győzzön. Bajos az ilyentől kívánni s nem lehet remélni, hogy a kedvest s azt, ami örömekeket ígér, gyönyörűségeket nyújt, egy nem mindig kellemetes valónak feláldozza. A valónak s helyesnek ábrázolja gyakran komor, a komortól pedig fut a társaságban örömet kereső ember. A léhaság arcán öröm s vidámság virít, örömet kíván, örömet ígér, tréfák s jókedv közt ízléstől szépítve jelen meg könnyű lépésekkel elmés pártfogói karján. A valót ellenben magánál gyakrabban komorabb áldozó papjai ráncolt szemöldökkel, fenyítő tekintettel mutatják a sokaságnak; amaz mulatságot, társaság ezen bálványát, ígéri; ez unalommal fenyegeti az élni kívánó embert rémítő vázképpel; elijedve ettől, nem csuda, hogy amannak veti magát kedvtelést adó karjai közé.

Nem lehet azért remélni, hogy az emberek nagy része erkölcsi igaz s cselekvőleg jó legyen, hogy indulatin küzdve győzzön s lépéseit kötelességérzése vezérelje. Az érzékek hatalma, a vágyások ereje, s gyengeségei az észnek s okosságának, szülnek, táplálnak örökké számtalan gyarlóságokat, hibákat; az ezekből származó bűnök s vétkek csoportja is örökre fenn fognak maradni.

Azt sem kívánhatni, hogy a való mindig bírjon elsőséggel a társalkodásban s győzzön. Akárminemű társaságban, bármily legyen tagjainak rangja, kora, helyzetése: sok, igen sok nagyra nőtt s nekiöregedett gyermek van; ezeknek báb, játék kell. Míg ez így lesz, s lesz-e vagy lehet-e valaha másként, mindaddig sokszor fog feláldoztatni örömeknek, mulatságoknak a helyes való; szép gyermekségek, mulattató hiúságok gyakran lesznek a gondok s iparkodások fő tárgyaivá. Fontos dolgok s valódiság nem foglalhatnak el mindent; soknak sem ideje, sem kedve nem marad erre, s örökké a kedvest a becsesnél többen keresik.

De az keserves, ha társasági haszontalanságok, lelki szegénység, üresség s erkölcsi botlások a társalkodásba nemcsak becsúszva, eltűrve nézetnek el, hanem megtelepedve örökség jussal bírnak s gazdákká válnak ott, hol mint nem hívott s nem várt vendégek, hogy olykor jelen ne legyenek, emberi gyengeségünkért kikerülhetlen. Ilyen esetben nem kénytelen adó ez, mellyel gyarlóságunknak tartozunk, hanem rabszolgai hódolása létünk nemesb részének. Ezen kemény vád, ha társaságinkat nem egészen nyomja is, de attól általjában nem is mentek.

Főrangú társaságainkról szólván, azokat említsem-e, melyek hazánk kebelében vannak, vagy melyekben hazánkfiak a hon anyaföldén kívül élnek s melyeket nagybárra ott magok alkotnak? Majd ugyanazon tón[us] uralkodik bennök, fővonásaik hasonlóak, igen egyenlő lépcsőjén állanak a műveltségnek s ugyanazon hiányokban csaknem egyiránt részesek. Azért általjában szólhatok rólok.

Az ízlés tisztaságára, az illendőségre s társalkodási felsőbb műveltségre nézve van nálunk, aminek másként kellene lenni: sok nem állná ki a tiszta műveltség próbáit módjaink, beszédink, szokásaink közül, melyekben más, valóban művelt nemzetek társasági köreitől még nagyon is hátra vagyunk. Ezen félszedségeknél is következményei hazánkra s nemzetünk valódi előlépésére elég káros befolyással vannak; de nem ezek a hazai lanyhaság, a társasági köreinkbe elterjedt s onnan terjedő hazafiatlanságnak legközelebbi okai, azért ezeket elmellőzöm.

Vizsgáljuk azon hiányokat, melyek egyenesen szülik a hon iránti idegenséget s amik meggátolják főképp a világra kilépő ifjút, hogy lelkes, munkás hazafivá ne váljék.

Ezen veszett, csak rosszat forraló kútforrás, kétségen kívül társasági köreinkben a *valódiság nem léte*. Csak a való s a valódiság vezethet s tarthat felsőbb rendeltetésünk útján. Csak ezek adják meg az ember, a férfi valódi becsét. Ahol le van döntve ezeknek okosságemelte királyi széke, léhaság, hiábavalóság s lelki üresség bitorolják törvénytelen kezekkel a társasági kör igazgatását: cifra bábbá, piperés majomná, lelki rabbá alacsonyítják le az embert.

A társasági körben valódiság emelje a lelket, kormányozza az ésszt s tartsa fenn önméltóságát. Igaz, hogy nem lehet ez egyedüli s örökös eledel; vágyásokból s érzeményekből egybeszerkesztett valónk kíván könnyebb ínyszerlőket is. Nekifáradna, beleunna a legszebb, legnemesb tárgyakba az ember, ha vidámság s könnyű tréfák nem éleszténék, nem derítenék. Az elevenségét vesztett embert megsűrűdött vére gátolná valódi foglalatosságiban is.

Éltünk fűszere az asszonyi társaság. Általok, csak a szépnem által virítanak az élet virágai. Vak durvaság uralkodnék s szelídebb érzéseket elfágyalva komorság zordon tele lepné el a társaságot, ha bájoló leheleteikkel ők nem olvasztanák a szívet szelídségre, s újuló éltet nem öntenének a lélekbe. De mi fárasztó, mely unalmas lenne az asszonyok társasága, ha mindig csak bölcsekednék, intene, száraz valót vizsgálna. Játszi elmésség, mulató könnyűség nélkül meg van ez tündér kecsétől fosztva. Távoznak a Gráciák, hol ízlés, öröm, vidámság nincs. Az örökös komorságtól, az olvadni nem tudó hidegségtől futnak ezen mennyi leányai, de a valótól nem. Az ész kormányja alatt szívesen fognak kezét örömek s tréfák a valósággal; azok teszik ezt kedvessé, ez örökíti azokat.

Vannak a társalkodásnak igen kedvelt apróságai: multságok, időtöltések, újságok, oly kellemetes tárgyak, melyek gyönyörűséggel, részvéttel foglalnak el. Az öltözet, változó módik, játékszín, bálók, társaságok s ezekben a múltaknak esetei, jövőnek várása, azokra készülés vidámon röpitik által az időt a gyorsan múló napokon. A tetszhetés, ha nem mindig örömmel jutalmazva is, de eleven munkásságban tartja a szépnemet.

Helyes ez, virítson kedvesség s öröm asszonyok társaságában, kellem lebegje körül, a szépmesterségek s művészség az ízlés bájoló kezével fejtse ki legszebb gyöngéd virágait. De azért olyan tárgyaknak, melyek az ember felsőbb rendeltetéséhez méltók, nem szükség a szépnem társasági köréből kirekesztve lenni. Helye van ott, s éppen ott a legillőbb helye azon képzeteknek s érzéseknek, melyekkel az okosság érzéki teremtetést erkölcsi munkás valóvá emel. A nemzetiségnek, hazának, kötelességeknek, jussoknak a társalkodás olykori nagy becsben tartott tárgyainak kell a szépnem társasági körében is maradni, különben nem ment az a léhaság vádjától. Tiszta képzetének, hív érzetének kell ezekről minden asszonynak lenni, különben csak kellemetes bábok, önnön s mások játékaik tárgyai.

Valódi érzések s képzetek nélkül nem felelhet meg az asszony fontos, szép rendeltetésének. Míg báj s kegy röpdeshet körül, ők alkotják az ifjú hajlékony szívét, az egész férfinemet a kellemek s tetszés hatalmával ők kormányozzák: tőlök függ, s az ő érdemök vagy hibájok annak nemesedése vagy aljasodása. Mint hölgyek s anyák a jelen s jövő kort magokhoz képezik: mely illő, mely szükséges tehát, hogy külső kecs s kellemek alatt nemes érzet és valódiság legyenek lételők fő vonásai.

A valódiság azon gyümölcs, melyet, ha tud érlelni, csak úgy van igaz becsé, egyik nemnek úgy, mint másoknak; csak hogy az asszonyoknál ennek az ízlés, bájak s kellemek virágleveléibe kell szerényen rejteznie: ezektől megfosztva s ezeknek elhullásával elfonnyad; férfiaknál pedig pusztán ágon is terem s érik.

Férfiaknak, társasági lételőkben, nagyrészt a szépnem azon középpont, mely körül egész éltők, minden törekedéseik forognak, buzgó részesei ezért mindannak, mi azokat érdekli és elfoglalja.

Ritka dolog az, amit férfinem szépnemért tesz vagy nem tesz: ha nem is a legközelebbi, de az majd mindig távolabbi indító oka: azokra térnek vissza gondjai, gondolatai.

Olyan tárgyak is, melyekre az asszonyoknak nincs oly egyenes befolyása, a férfiak előtt életmódjuk s időtöltéseik kedvesekké, fontosakká tesznek; melyek ámbár magokban nem fontosak, de szenvedelmők s azért vágyások s törekedések lévén azokhoz kapcsolva, a társalkodásnak meleg részvételt nyerő tárgyaivá válnak.

Lovaglás, vadászat s más testi gyakorlások s multságok nagy fontosságra méltatott tárgyak, illők is férfihoz, a hiábavalóság nevét nem érdemlik, hasznok nagy s befolyások jötevő létünkre. Csak akkor kell hibáztatni azokat, midőn eszközi, alárendeltségi tulajdonokból kilépnek, midőn célokká válnak s uralkodnak a munkás engedelmesség helyett.

Hogy férfi ezekhez értsen, ezeket kedvelje, gyakorolja, rólok beszéljen, szép és szükséges, de vétkes elfelejtkezni, hogy van ezek mellett s ezek felett magasb, szentebb cél, melyre törekedni kell, hogy nemesb valónk a lélek, mely csak az okosság s értelem által léphet célja - a tökéletesedés - felé, és az akarat erkölcsi erősödésével bírhatja eredeti méltóságát. Ha férfiak egymás közt mindig csak lóról, vadászatról, kutyáról, puskáról beszélnek; ha legfőbb foglalatosságaik csak ezek s ilyenek; ha más méltóbb, valódibb becsű tárgyak nem érdeklik őket, hidegen hagyják, sőt unalmokra vagynak: valóban ily társaság talán derék lovászok s gyakorlott puskások illő köre lehet, de - tagjainak akármi legyen is a rangjuk, értékük s szép nevük - istállóbűz s pecérszag lepi; leláncolva marad ezekben a lélek, az ész míveletlen s szikkadtan a szív, férfias munkásság fel nem ébredhet, nemes láng nem hevít keblet: az ily társaságnak elfagylyalt érzése jegén nyom nélkül sikamlanak által az órák, zsibbasztó ürességet hagyván magok után.

Némely ilyes kör tagjai a lovaglás, vadászat, szekerezés s pipa tárgyaiból kifogyván, leölendő idejük hézagait egymáson kikapás, darabos tréfák s fajtalan beszédekkel pótolják, ízlés fűszerezte elmésség helyett. Ezek üzik el a mázsás unalmat s fakasztanak harsogó kacagásra; mert ily társaságban mosolygás-nevetés nemigen szokott lenni, a pipázók tactusra történő köpéseik s hákogásaik közt csak hahoták vagy nyújtózó ásítások váltják gyakran fel a lármás beszéd kábító zaját.

A magyar földön oly társaságba lépve, melyet a szépnem bájos jelenlétével fényesít, ékesít, szelídít, nehéz hideg ítélő bírónak maradni, bájos részrehajlás nélkül ítélni, minek kellene ott másként lenni. Annyi keccsel gazdag alakok tűnnek szemeinkbe; természetek be gyöngéd s mennyei, növések mi teljes, mely gyönyörű arcok, minő hódító tekintetök: oly szép szemek néznek szemeinkbe, oly kellemetes hangok zengnek füleinkben (mert sokkal megajándékozott hazánk miben gazdagabb, mint szép asszonyokban?), hogy feledjük a hibakeresést: gyönyörben úszó érzékeink az elragadtatás pillanatának csillámló aranyláncát vetik itt értelmünkre, aki pedig nem szabad, nem ítélni.

Valóban, gyakran lestem nagyobb figyelemmel szép szájokból édesen folyó szókat, mint legbölcsebb professzorunk akármi velős tanítását; ennek intése, buzdítása koránt sem hatották meg lelkemet annyira, akaratomra, tetteimre azon elszánást szülő erővel távol sem bírtak, mint ilyen szép beszélők nem hamar felejtendő mondási, pedig ilyeket szegény professzoromtól hallván, be nagyon lenevettem volna a jámbort. Az ész fontoló rostálása azon kedvvel szívott beszédek kellemes szavait nagyrészt mint üres hangokat léva polyvaként röpítené el; de ki fontol, ki rostál, midőn melegen érez, midőn a tetszés s tetszeni kívánás viszik tündér karjaikon? Be sükeres édes ajkok javaslása, s amit ezek gúnyolnak, be hajlandók vagyunk kárhoztatni!

A szépet a helyestől s jótól elválhatlannak gondolni emberi természetünkben vagyon. A szép tetszést, a jó helybenhagyást szül; egybekötve hódítanak: különválva, a *szép* gyakran elnyeri a jónak tartozó helybenhagyást, de a kecsőtől megfosztott jó követésre vonzó *tetszést* igen ritkán szül. Szép, ha nem is jó, gyakran jelen meg ennek alakjában s annak vétetik; a száraz jó, kellem nélkül, szépség alakját magára nem ruházhatja; csak a *helybenhagyás* marad részén, de *tetszeni* nem fog, s így követőket is nemigen talál.

Hidegebb s érettebb ítélet alá vetve szép köreink beszélgetéseit, a sok ígésző hangok mi kevés értelmet, velőt foglalnak magokban: mennyi üres szó, már szokássá vált kitétel, cifra kifejezés, melyet mondója gyakran nem is ért, még ritkábban érez. Nem bőven hallhatni öngondolatokat, tulajdon érzéseket, annál többször ábrándozó könyvekből kölcsönzött, de magáévá nem tett fellengő kitételeket. Szakadásig elvékonyított lengeteg érzelgősség búsongó homályával, epedő sóhajtasíval fátyolozva kívánják némelyek kecséiket szív[re] hatóbbakká, a személyöket részvét okozóbbakká tenni. Másoknak magokviseletét, beszédöket, minden mozdulatjokat egy külfényes máz borítja, melynek tarka csillámló színén által belsejüket nem ismerhetni el. Mesterkéltné, kicifritott erőltetés felszegíti természetes kecséiket.

Az igazi műveltség s jó tón[us] valódi méteyeről, az *affektációról*, nincs a maga helyén kívül itt egy-két szót szólni.

Emberek közé mindig, annál inkább választottabb, fényesb társaságba ünneplő ruhában visszük önmagunkat; tartozunk is azzal másoknak s magunknak, hogy a házi s egyes foglalatosságoktól talán el nem válható szennyt, lepcsességét magunkviseletének otthon hagyjuk, s gondosabb öltözetben jelenjen meg beszédünk, magunk tartása, s egész személyünk, mely másoknak kedves s magunkat kedveltető lehessen: de társasági ruhánk csak módosabban készült, tisztábban tartott legyen, mint házi viseletünk, nem pedig cifrább, cikornyásabb, választékony (elegáns) csinosság s a leggondosabb tisztaság ékesítse ott magunkviseletét, de nem kölcsönzött cifraság, nem tarka pipere. Ilyenkor úgy jelen meg akárki is, mint sok mesterember ünnepi köntösében, melynek feszségétől nyomva meredten mozog, vagy ahogy áll valakin a másra szabott pompás gúnya, fityeg sovány, avagy reped megtelt tagjain.

Csak ami egyszerű s természetes, az tetszhetik, mesterkéltné s cikornyázott akármi is, unalmas és nevetséges, de semmi nem inkább, mint a magaviselet, és senkiben sem annyira kedvetlen s idegenítő, mint asszonyban.

Az ily *fesz* és *pőf* (affektáció) nemcsak hogy idegen lepel alá takarva rejti el a belső miséget és sajátságot, s így a *tetszés* legnemesb s azt később gondosan ápoló szülöttének, a *bizodalomnak* lételt nem adhat, melyet a derült nyíltszívűség s önszínű természetesség táplál, hanem legszebb kecséitől fosztja meg a szépnemet. Nincs nevetségesb s egyszersmind bosszantóbb egy affektált férfinál. Ha asszony ezért nem nevettetik is ki annyira, oka nem az, mintha nem volna éppen oly nevetséges, hanem mivel más bájai ótalmazták attól, s a férfiakban megvan azon illő s tartozó készség a szépnemnek gyengeségeit s hibáit is elnézni s megbocsátani. Nincs az a hódító szépség, nem lehet oly kellemek összessége, mely affektáció által sokat ne veszítene és pedig virágainak legszebbeiből. Hová ennek hideg lehelete hat, szét van fűve, feloldva azon bájjigézet, mely a szépnem természetes, cikornyátlan kecséivel oly varázslólag hatja meg szívünket. Egy szép, ki megérdemli e nevet, ha affektált is, tetszhetik, de csak érzékeinknek, elrészegíti ezeket a szép arc, növés, hang, mozdulat: hevítik, gyullasztják, de nem bájolják a szívet. Szívhez csak a természetes, a nem mesterkéltné szól, csak ennek szelíd heve melegíti azt. Ami nem természetes, az erőltetett, az erőltetés pedig szívnek leghalálosb ellensége. A szív az, minek a kedvgajdult érzékek, gyönyörben úszva, tetsző tárgyaikat bemutatják; ami természetes, nyílt, ami önszínében jelen meg előtte, csak azt fogadja el, mert csak annak érti el rokon szavát, csak azzal olvadhat össze a bizodalom s részvét melege által, egyedül ilyet tart meg

tovább, soká, mint gyengéd aggodalma s óhajtsai maradandó tárgyait, de bezárkózik a mesterkélt előtt, visszataszítja, ami nem természetes. Ily tárgyak csak az érzékek kényeztető védlése alatt maradván, rövid ideig a legforróbb kívánságokat s epedéseket szülhetik, de pártfogóiknak hamar múltó részegségök ellobbantával megszűnnek *tetszés* tárgyai lenni, s unalmat szülnek vagy feledés fújja el őket.

Ha minden asszonyaink s leányaink tudnák, mennyire kevesíti természetes kellemeiket, szépségöket, elméjük bájait az affektáció, s hogy anélkül kecsaik mennyivel hódítóbb s ellenállhatatlanabbak lennének, mind hűséges leányi maradnának a természetnek.

Mi szép egy nyílt tekintet, melyben homály nélkül, mint igaz tükörben, ép lélek mutatkozik; mily kecsét önt természetes s el nem fácsart öntartás az egész termetre; természetes beszéd mely édesen s bizodalmat gerjesztve ömlik szép ajkakra! Ezen ígész tulajdonok teszik csinosultabb társaságaink legműveltebb szépeit oly szeretetre, oly tiszteletre méltókká.

A valódi műveltséggel affektáció nem is férhet össze. Örökké megvétett, sükertelen törekedés ez arra. Célját nem éri, s többnyire paródiájává válik az igaz műveltségnek, nevetségessé lesz, mint minden majmolt utánzás.

Affektáció nemcsak rút, de ront is a társaságban. Ő szülte az erőltetésnek, mely minden szépet, a természetes ezen kedveltjét, megfojtja, s azért a jóízűségnek, a szép s természetes gyermekének örök ellensége. A valódisággal is éppen úgy nem egyezhet; ez önösségben él, amaz másunnan kölcsönzi létét, nincs benne való s csak tűnő jelentés. Hazafiságtalan képzeteknek is ez egy fő kútfeje. Affektációból erednek majd minden balvélemények, melyek a haza s honi ellen vagynak, ez okozza a külföldinek vak majmolását, ez a nemzetinek megvetését.

De elég már az affektációról. Unalmas írni s hihető, még unalmasabb ennyit olvasni valami felől, amiről elmélkedni oly untig elég módunk s alkalmunk vagyon, s amit naponként tapasztalni tűrhetlen bosszantó lenne, ha olykor nevetségessé volna felől nem múltna unalmasságát.

Visszatérek szép társaságinkhoz. Lássuk bájoló körét egy estvéli mulatságnak: tisztos matrónák díszesítik s a legszebb asszonyok s lányok földi édené teszik azt. Beléptemmel a ház asszonyát magyarul szándékozom köszönteni, de a fényes szobákon s vendégek tarka sorain keresztül haladván, a kellemes zajgás mind csak német hangokat, s egy-két helyről francia beszédet hoz füleimbe. Sok külföldi van jelen, gondolom, módos s illő ügyelet ezek iránt nyelvökön beszélni s részeltetni őket a társalkodásban. Eljutván a ház asszonyához, hallom, hogy ez is a körülete ülő, a legigazibb magyar neveket viselő asszonyokkal németül beszél: tartózkodás, talán helytelen szégyen miatt elnyelem magyar tiszteletmondásomat s én is németül szólalok meg. A mulatók csapatjai közé elegyedem, körülnézek, sehol sem látok külföldit, sem idegent, egy-két hadi emberen kívül, de kik úgyis félrevonult hallgatásban vannak. Mégis egy magyar szót sem hallani; szinte kétlem, hogy magyar földön s magyarok közt vagyok. De hiszen egy fővárosa ez hazámnak s a jelenlévőket oly szép nevek díszesítik, melyek történetinkben fénylenek. Még nem is szüntünk meg, hála az égnek, nemzet lenni; vad hódító nem tiporta le törvényes alkotmányunkat, nem osztottak idegenek örökünkben s nem töröltek ki [a] nemzetek sorából, szép szabadságinkat törvényes királyunk hatalma s hite védi. Nem is oly durvák s darabosak nyelvünk hangjai, hogy akármi szép szájhoz ne simulhatnának: a leggyöngédebb érzések szelíd s lelkes tolmácsává szentelték ezt koszorús lantosink s hazánk sok lelkes leányát hallottam ígész bájjal magyarul szólani.

Miért nem akarnak hát itt anyai nyelvökön beszélni? Szégyenőknek talán nem tartják egy nemzet tagjai lenni, melynek története nagy tettekkel, mostani léte nemes tulajdonokkal gazdag, s amely vérről szerzett s tartott törvényes alkotmányának köszönik mostani jólétüket s

fényes sorsokat. Tudniok kell, hogy az idegen fény s kölcsönzött ruha nem ékesít, hanem szegénységet árul el. Bizonytalán tisztább s szelídebb is érzések, hogysem nemzetöket vadon megvetnék s hazájok ellen, mint mostohák, ellenséges indulatokat táplálhatnának gyöngéd keblökben. A nemtudás tehát lehet itt az egyedüli, de valóban gyalázatos ok. Nemtudásból nem tenni, amit tenni kellene, igaz, hogy kisebb hiba, mint nemakarásból, de vannak tárgyak, melyek *nemtudása* már a nemakarás vétkét s a nemtehetés káros következtetését magában hordja. Ha itt mindenik tudna s mégsem szólna magyarul, nemzeti nyelve s annál fogva nemzete megvetését jelentené; de hát az, hogy nem tudnak, mit jelent? Nem azt-e, hogy mind akik ezeket nevelék, mind önmagok szükségtelennek vélik az anyai nyelvet tudni, nem tarták érdemesnek azt később is megtanulni? Kiben nemzeti érzés van, aki magyar, nem lehet, hogy ily látás ne szomorítsa.

Búsultan hagyom oda főbb városink társaságait. Faluhelyt, apróbb városokban, melyek hazánk széleihez nem oly közel fekszenek, hol mindenki a hon kebelében nő fel s él, megyek keresni a magyarabbnak maradt magyarokat. Ily rejtettebb keblébe a hazának idegennel idegenség nem hathatott be; édes anyai nyelvemet fogom itt a szépnem közt is hallani. Házi boldog körben a hív anya ezen fogja szeretett gyermekeihez a nyájasság s szelídség édes szavait mondani, virágzó szüzek szeméremfojtott hangon magyarul rebegik epedő ifjaknak boldogító *igenjeket*, ez itt a bizodalom nyelve a hazájáért élő munkás férfi s benne élő nyájas hölgye közt, itt bizonytalán a honi nyelv legbecsesb, ez az első s rendszerinti a társalkodásban.

Csalódás! E társaságok jobbára utánzásai amazoknak, egy szerencsétlen eredetinek el nem talált, gyakran nevetséges majmolásai. Örökös szégyen, sok helyt itt sem tudnak magyarul. Másutt s mások pedig igenis jól tudnak, de mégis mind idegen nyelvet beszélnek. De talán csak gyakorlás kedvéért? Így helyes, gyakorlásra valóban soknak igenis nagy szüksége van, mert olykor némely társaságban a francia s német nyelv gonoszul rongáltatik.

Embert tetteiből, társaságot beszéde tárgyaiból ítélni meg. Ismétlem, amit már feljebb mondtam: igen szomorú lenne, ha társaságban mindig csak velős s azért nagy részint komor tárgyakról szólnánk; azért nem kívánom s nem is óhajtom, hogy nálunk is a szépnem körét mindig fontos tárgyak foglalják le. Mentsen Isten, hogy szépeink tudákos bölcseledőkké váljanak! Elszomorodva távoznának tőlünk a Gráciák s velök legédesb örömeink, ha valódiság mindig s mindenünnen ellenségesen üznék el a vidámságot s vígságot.

Mindennek van helye, van ideje, hová az, és csak az illik. Példának okáért a farsáng bohókódó tarka örömei közt, bálokban, hol mindenki, szívből vagy kellelten, vígságnak tömjénez s az öröm isteninek viszi kedvelt vagy megvetendő áldozatját, a pezsgő öröme ezen templomokban nem várhatni, sőt illő sem lenne, hogy komor tárgyak foglaljanak el, s fontos dolgok mélységéről értekezzünk. Ha a játszilag egybeszótt cotillonban a nyugvó szép ország dolgairól vagy a nevelésről kezdené táncosát értesíteni, csömört okozna-e inkább vagy nevetséget? Világ mulandóságáról vagy nemzeti előhaladásunk akadályi felől tűnődni a keccsel lebegő szép táncosnának a française közt szintoly kevéssé lenne a maga helyén, mint Themis templomában, ha annak tisztes papjai contredance-ot kezdenének járni. Esztelenség az eledel után sóvárgónak virágot s a szépért epedőnek ételt nyújtani. Az élet minden idejének s minden tájának saját növényi vannak, ha egyik a másikba erőszakos kézzel átültettedik, nem illik oda s félszegen sanyarog. A virító tavasz kies völgyekben gyöngéd violákat nevel; zordon telekben is áttényeszik magas tetőkön az erős tölgy. Ha lármás multságok gyakran zavaros árvizek is, melyek olykor akaratunk ellen visznek zajgó habjaik közt, de megfrissülve lebegünk játékos hullámaikon; bár legyenek bálványok a vígság istenei, de édes nekik áldozni s azoknak tömjénezvén érzéki létünk tartozó adóját fizetjük.

Hanem kevés hetekig tart ezen kellemes gyermekeskedés. Nem mindig s minden társaságot elevenít tánc és muzsika; hültebb vérrel a léleknek is józanabb foglalatosság kellene, s a bemutatott tarka áldozat után visszatérne szellemi léte nemes érzésének s az okosságnak szentelt oltárhoz. De fájdalom, ott is, hol jó ízlésnek, magasb érzéseknek s lelki műveltségnek kellene a társalkodás főszerének lennie, be ritkán hallhatni az ezeket tápláló beszédet; ott, hol a valódi műveltségnek kellene tündökölni, léha hígelműség bitangolja az amaszt illető hódolást. Dolgokról, érzelmekről ritkán, többször csak személyekről foly a beszéd; ezek ítéltetnek, gyakran kevés kíméléssel, majd mindig igen elhatározottan. A *feles temondákat*, városi híreket, házi helyzetetéseket boncolgatásit, melyek a legfőbb társaságokba is - csakhogy többnyire csinosabb formákban - becsúsznak, nem is említem, ámbár ezek éppen oly kevésbé szokták a tisztult ízlést táplálni, mint gyöngéd érzésekkel egybehangzani; s azonkívül mennyi kellemetlenségeket, összeháborodásokat nem szülnek, hány fájdalmas sértéseket, keserű könnyeket nem okoznak? Ezenkívül idő, öltözet, módik a legszokottabb - ártatlan ugyan, de lelketlen - tárgyai az elég bő beszédnek. Ha szívről, érzelmekről van a szó, mely sok elfacsart képzetek tűnnek fel: búsongó s érzelgős románokból kölcsönöznek kitételeket s véleményeket, melyek önszívekből s eszeikből merítve, ha azok szavát érteni szokva lennénk, mennyivel egyszerűbbek s igazabbak volnának.

Nem vádlok azzal műveltebb társaságainkat, hogy illetlenek vagy helytelenek lennének beszédük tárgyai: több csinosság, műveltség van már erkölcsünkben, hogysen illendőt sértő, s ami durva vagy aljas, gyönyörködtethetné társaságainkat. A szépnemmel született illendőség mértéke nem engedi közelíteni az erkölcsi rútat, darabost, nem mer ezen körbe lépni az illetlen, legalább külszínét s leplét kell az illendőségnek hordania: de fájdalom nem is igen kívánnak többet. A tárgyak belső becsé nem kerestetik; akármi léha, hiábanvaló, csak a műveltség, módosság s csín álarcájában jelenjen meg, kedvességet nyer, sőt ezen álkép alatt sok kacérság, sok helytelen csúsz be s hinti mézelt mérgét. Ami saját alakjában minden romlatlan szívet visszaan érdekelne s erkölcsi érzést sértene, ezen magára vett külső színben tetszik, s kellő tárgygyá válik.

Hát a hon, s annak szeretete, annak állapotja és sorsa, mi helyet foglal el társalkodásinkban? A szépnem hogy érez, hogy nyilatkoztatja ki magát ezek felől? Azon meleg részvételt láthatni-e, mellyel a francia asszonyok oly egész lélekből vannak hazájok s a közdolgok iránt? Találjuk-e azon nemes büszkeséget, melyet Britannia hölgyei nemzetiségükben helyeztetnek, vagy a Schweitzernék hív ragaszkodását honjukhoz, ama hazafi felemelkedést, mely fellengve dagasztja Németország sok nemes leányának mellét? Szóval, azon nemes hív érzeményt a haza iránt, mely minden, a nemzeti nevet megérdemlő nép közt a szépnem tulajdona?

Vagynak igenis hazánknak oly lelkes leányi, kikre akármelyik nemzet is kevély lehetne, kiknek meleg s tiszta érzés nemes munkásságára emeli szép lelkeiket, kiknek szívöken fekszik nemzetök sorsa, s a haza szeretetök s aggodalmok tárgya. Most is találkoznának a merény s veszély idején hős asszonyok, milyenek történeteinket díszesítik. Boldognak érzem magam, hogy ilyeket ismérek, tisztelettel hódolok itt is ezeknek s esdeklek: fogadjátok azt kegygyel, Ti imáadásra méltók! De mely kicsiny ezeknek számok, a nagy többség egy része csak alig eszmél afelől, hogy nemzethez tartozik, hazáról, nemzetiségről nemigen van képzele is. Hogy tudna tehát aziránt hív meleg érzéssel lenni? Mások pedig, s fájdalom, idegen majmolásban keresik a csinosodást, felsőbb műveltség polcára vélnek emelkedni, ha honiságokat megtagadják, nemzetiségöken túllépnek, mintha az volna a durvaság köre. Előkelő finnyással említenek megvetve minden hazait; elég ezen nevezet arra akármiben is, hogy becsülésre, figyelemre ne méltassák. Hazafiság nem érdem, sőt nevetséges előttök minden nemzeti törekvés, sajnálkozva tekintik azt, ki oly csekélységgel bíbelődik. Ily hölgyek lehetnek e hazafiságra tüzelő társai férjeiknek földi vándorlásokban, fogják-e résztvéve új erőre élesztetni a csüggedésig iparkodót

s gyengéd kezekkel letörteni verítékét a polgári bátor küzdőnek? Ily anyák nevelhetnek-e valódi hazafiakat? Várhatni-e, hogy kölcsönzött nyelvök, majmolt szokásaik s idegen lelkökkel polgári erények ép csíráját ültessék s gonddal ápolják a gyermeki kor mindent megtermő földébe?

Lássuk már továbbá, társaságainkban kik a kedveltek? Nem vizsgálom mulatságok, inneplések, mascarádok, vagy valami szánkázás, sétálás elrendelésében, mert ezekre saját tulajdonok szükségesek, melyek egy jó szakácsban vagy ügyes decorateurben gyakran inkább megvannak, mint a tiszteletre s szeretetre legméltóbb tagjaiban a társaságnak; de ezek csak az időtöltés jól használható eszközeinek nézethetnek s ezeket értelmi s erkölcsi helyes ízlés eszközi alsó rangjokból kiemelni s tartós becsülésre méltatni nem fogja. Bálban könnyű s fáradhatlan táncos valóban felér tíz legjobb, de súlyoslábú hazafival; hanem érdemei a tánc, muzsika utolsó hangjaival ellebegnek, s a farsáng s mulatságok mindezen hősei azok elteltével, ott, hol ész s érzelem bírál, visszalépnek önsemmiségökbe, ha nemesb tulajdonok nem érdemesítik.

Örökké volt, s méltán van becse a társalkodási kellemetességnek: tetsző magaviselet, a beszéd csínja s könnyű elmesség fűszerei a társalkodásnak. De csak ész, érzelem s akarat igaz érdemeivel egybekötve van méltó értékök, csak így lehet s szabad azoknak tetszeni s helybenhagyást nyerni: ezek nélkül pompás kiadási csekély vagy hibás munkáknak ízeltelen mázolások cifra rámai. Lelkes asszonyok éppen oly kevésbé fogják becsülésökkal megtisztelni vagy boldogítani tetszésökkal, valamint egy fajtalan költemény bármely szép verseit is nem kedvelhetik, vagy szemérmet sértő kép bármi mesteri ecsetjében nem gyönyörködhetnek.

Tekintsük, minálunk kiket különböztetnek szépeink, s teszik azáltal a társalkodási hang vezéreivé? Igaz érdem, belső becs, magas érzés tesznek-e valakit azzá? Vizsgáltatik-e az akarat ereje, a szív nemes verése s az okosság derült világa? Azon mérlegben, melyet szépeink tartnak gyöngéd kezeik közt, s mellyel minket fontolván, kegyekkel boldogító vagy hidegségökre kárhóztató ítéletöket mondják ki reánk, nyom-e sokat az embert szerető munkásság, polgári hív érzés s a haza buzgó szeretete? Valóban gyakorta, sőt többnyire igen keveset.

Hígeszű léhaság, lelki s testi elpuhultság, minden valódi iránt undorodás s borzadás minden kötelességtől, ezek fővonásai társaságink sok kedvelteinek. Gyakran üres fecsegőket, semmi saját színnel s önnönsséggel nem bíró éretleneket látunk a legnagyobb kedvességben lenni. Most már nem annyira, mint ezelőtt, mert hála az égnek, reményt ígérő hajnal látszik most nálunk is hasadni, hogyha nemcsak egy múltó fény csaló világa. De addig idegen nyelv s szokások vak majmolása, minden hazainak megvetése szintén az előkelőséghez s társasági jó hanghoz tartozott. A honinak kicsúfolásában, hazafi érzések s törekedések nevetségessé tételében csaknem vetélkedni láttatának sokan, kik köztünk az elegancia nevét bitangolák.

Mi természetesb, mint hogy ifjú, kinek legfőbb iparkodása társaságban tetszeni, azokat veszi válaszványul (mustrául), kiket a kedvtelés s tetszés irigylendő részeseinek lenni lát. Nem a valódi férfinak sajátságával s erős vonásokkal gazdag eredeti képét szemléli helybenhagyás s kijelelés boldogító koronájával ékesítve, hanem önnönsség s velős lélekben szűkölködő utánozások vannak mint követésre méltó példányok elejébe téve. Ha eleinte jobb része lázad is e maga lealjasítása ellen, de elnémitja azon hangot a megszokás hatalma, s ennek lassú, csaknem érezhetlen, de sikeres ereje által csak vágyásinak elérhetése eszközét látja abban, mi előbb nemes érzését sértette: léhává válik s lanyha lesz hazájához. Valóban főképp eddig, aki nem akart kinevettetni, mennyit kellett elhallgatnia, elnyelnie, amitől szíve s esze undorodott? Ki szentül megtartotta kebelében jobb meggyőződését, cselekvőleg ugyan nem, de szenvedőleg részesévé kellett lennie azon ízetlen s lelketlen gyávaságoknak: a társaság nem szenved

kebelében lázadókat, minden feltámad annak lenevetés vagy megvetés által történendő büntetésére, ki a nagy többség magáénak vallott képzei s ízlése ellen szegezi magát. Kettős létre volt minden jóérzésű ember kényszerítve: csak magában vagy némely egyérzetűek közt lehetett valódi érzéseinek szabad folyást engednie, sóhajtania s keseregnie a veszéllyel terhes aljasodáson, de társalkodási termekbe (szalonokba) lépve ugyan őrizni kellett magát effélék mutatásától, vagy ha nem, lenevették asszonyaink mint unalmas s ábrándozó pedantot, vagy epés gúnyolónak tartván távol kerülték.

Bizonyos ezekből, hogy köztünk a szépnem fő oka hon iránti lanyhaságunknak, s ebből jövő s ezzel egybeszótt előítéleteink s balvélekedéseinknek. A szépnem gyöngéd kezei képzik az embert, s mi, a bölcsőtől fogva sírunkig hűséges tanítványaik, hozzájuk szabjuk magunkat. Ami előttök kedves, s amivel nékiek tetszeni lehet, az a szín volt s lesz örökké az uralkodó, az után törekszik mindenki. Nem a szépek kezéből nyerendő koszorú tüzelte-e a régi Hellasz fiait a legbajnokibb tettekre s edzette minden szenvedések tűrésére? Ki mert volna Spártában már azért is gyáva s hazájához hívtelen lenni, mivel az ilyet kinevette, utálta, üldözte a szépnem? Róma történetei addig oly gazdagok hős tettekkel, míg asszonyai tiszta keblökben a hazaszeretet tüzeit híven táplálták. Az északszülte erős nemzetek közt a vitézség s hazaszeretők méltó díját a szépség nyújtotta, annak kegye mosolygott az erősre s gyalázat fenyegette a gyávát. Mi egyéb ragadta a lovagi kor szülötteit a képzetinket is szinte felülmúló merész tettekre s szenvedésekre, mint a szépnemnek tetszhetés vágya? Amiért esdeklett, szíve asszonyának kegyét csak cifra beszédek s léha módosság által is megnyerhetve, hűséges áldozatival bizonynyal magát nem gyötörte s többé vére a csatamezőt ártatlanok ótalma s vétek büntetéseért nem pirosította volna.

De mely nemzet jelesíté magát szép tettekkel polgári léte kivívásában s meggyökerezésében, melyik tett nagy s nemes áldozatokat, hol asszonyok részvéttel, sőt magas példákkal nem serkentettek, nem tüzeltek volna? Most is minden nemzetnél, mely a jólét s műveltség felsőbb fokán áll, s mely polgári fontossággal bír, a férfiakat szülő, nevelő, idomító s vezérlő szépnem híven táplálja mellében hazája szeretetét, mint Vesta szűzei hajdan a szent tüzet, melynek kialakása aljasodásnak gyászos jele s bizonyos előpostája. Már a gyengéd kor első, többé ki nem törlendő benyomásaival honjához erős vonzódás forrta a gyermek szívébe; hazájához s törvényes királyához hívségre s nemes tettekhez hevülne minden ifjú, méltó célra törekedve a magát munkás polgárrá emelt férfi szép, de terhes pályáján hazafi érzésű hölgyében törekedésnek segédjét, aggodásainak s kétségeinek nyájas eloszlatóját találná fel, hogyha lányok, nők, anyák köztünk több valódisággal s hazai érzéssel bírnának.

Ennek igaz létét kétségbe nem hozhatni. De vigyázzunk, hogy ne legyünk igazságtalanok ítéletünkben. Ha lehet, ne kárhoztassunk ott, hol mindig szívesen tett hódolás helyett ily kötelességgé vált ítélet is már fájdalmas szívünknek. Lássuk a hiba feltalálásával az attól különböző hibáztatást mennyire kellessen egybekötni, s továbbá nézzük meg, az említetteknek, melyekből oly sok rossz forr, önmagokban van-e eredete, vagy azon kívül kell kútfejét keresni?

A megtetszés s tetszés azon mód, mely *által*, s azon út, *melyen* a szépnem nagy rendeltetése pályájára léphet. Ezen kedvelt istenség nyit neki szép munkálkodási kört: távozása elzárja azt, kirekeszti abból. Ezen tündér vezérli hímen oltárához, általa lesz jövő polgárok nevelője s a jeleniek képzője. Csak ennek mosolygó kegye által szerzi s terjeszti minden korra s helyzetre szelíd hatalmát. Kit nem viszen igéző karjain, vagy komoran elhagy, meg van vetve s tűnik annak élte célja, gyökér nélkül hervad hideg földben a gyengéd növény. Illő ezért ezen istenségnek tömjénezni s örökké fenntartani azzal a szent frigyet, de ezen áldozatra a szépnem életének egyik szaka van különösen határozva, s abban cél s törekedés a megtetszés, másokban,

ennek fenntartása mellett, hol édes, hol komoly kötelességek teljesítése válik magasbra kitűzött céljává. Pártában a szépnem csak előjátékára lép fel az életnek, de ha nem fogadja megtetszés tapsa, s nem kíséri a tetszés helybenhagyása, mint hölgy, mint anya vagy éppen nem, vagy rosszul fogja játszhatni valódi szerepét (rolléját) az életnek hol víg, hol szomorú játékában. Leányi kor virágokat ápol, szed s bájos koszorúba fűz: asszonyoknak az élet ugyanazon kertjében hasznos gabonát, édes gyümölcsöket kell termesztetniök s értelmes gonddal a jövődőség gyengéd fűit nevelniök. Nem válhatnak azokból jó kertészek, kik csak virágok tenyésztésére tanítottak. Ezeket a forró nyár s hűves ősz elhervasztja, táplálásra szükséges növények s reájok bízott csemeték hozzá nem értő kezeik közt elcsenevésznek. Márpedig nálunk többnyire csak a kert apróvirágos tábláiban vezettetnek, annak nagyobb terjedékű, valódi használására szánt földeit meg nem ismertetik velök, azokat művelni nem tanítják; csuda-e hát, hogy nagyjára parlagban hevernek? Inkább megtetszeni, mint folyvást tetszeni igyekeznek. Az anyák azon láttatnak inkább törekedni, hogy *leányaik szerencsésen férjhez menjenek*, nem pedig, hogy boldogul *férjnél maradjanak*. Mintha az oltárnál végződnék létök határa, úgy van nevelésök szinte csak addigra számítva. Felszínség majd minden tudások, egy kis külső máz, módosság, csín s ízlés leple fálsa előítéleteken s balvéleményeken; nem kevés negéd, sok pipere s finnya, csekély s hamar felejtendő szép mesterségi s művészi idomzat. Mely kevésnek veheti ezek közül hasznát a hölgy, az anya, ellenben mennyi egyebet kellene tudnia, s mely különbözők tevésére kellene szoktatva lennie, hogy házi körében boldogságot s áldást terjesszen s társasági helyzetében szeretetet s tiszteletet érdemeljen. Mint sok vásári portéka s gyárlat-mív csak látszatos jónak, de nem tartós jóságra vannak elkészítve. Becsület s keresztyéni kötelesség kívánná a szegény vevőt is annyira meg nem csalni, s egy egész életen át, s annak viszontagságai közt használandó segéd, élni s munkálni tudó feleség s anya helyett piperés bábót nem adni. De egy szegény ártatlan leányt nem könnyű rendeltetésére készületlen bocsátani, új s szokatlan helyzete viszontagságainak tűrésére, terheinek vitelére meg nem erősítve, csalódások, tévedések s veszélyek csapásinak tenni ki valóban kegyetlenség. Minden asszonynak egész élte, boldogsága vagy teménytelen boldogtalansága, nagyobbára attól függ: nevelés által szeretetre s tiszteletre bájló lénnyé, vagy töredékeny játékszerré lön-e? Ezért szülőiknek szent kötelességök irántok, s tartoznak azzal a későbbi kornak is, őket olyakká tenni, hogy a tetszést örökíteni tudják, gyakran hánykodó létökben ész s erkölcs bizonyos mértéke szerint tudjanak állni, s valódi polgárokat nevelhessenek.

Ha ez megvétett nevelés miatt nem történik, férfiak okai mint apák, s ők a ház gazdái, urai is. Távol legyen keleti durva hatalom gondolatja is: de mégis férfinak kell ész világa, akarat súlya s lelki erő s műveltség által fenségi hatalommal bírnia a háznál, vagy ha nem, igazi fajankó. Ha nem érti s nem érzi, hogy a tárgyban mit kellene tennie, nem tudom, értetlensége sajnálásra méltóbb-e vagy gyengesége nevetségre, ha amit jónak lát, végrehajtani nem tudja. Mert sok házaknál sem beszéd, sem érzés, mondhatni a levegő sem honi. Külföldi, mindenre inkább, mint nevelőnek termett tapasztalatlan fiatal, vagy igenis tapasztalt, sok mindenhez jól, de neveléshez éppen nem értő agg személyekre van a legangyalibb alakok nevelése bízva. Ilyen, nagyrészt hontalan külföldiek, kiknek képzetök sincs hazáról, ahhoz semmi sem kapcsolja s magasb érzésekre lelkök soha fel nem emelkedik - ilyenek honhoz melegséget, haza iránt hű aggodalmat s nemesen büszke nemzeti érzelmet, bizonynal, sem kifejtteni, sem táplálni soha nem fognak. Más anyák, ítéletem szerint nem helyes költségkevesítésért, vagy bizonynal hibás baj s fáradtság restelléséből leányaikat magyar földön kívül adják nevelő helyekre. Készakarva honiból idegent csinálnak. Kiszakíttatik a gyengéd csemete tápláló anyaföldéből; egészen más tulajdoni földbe, éppen idegen éghajlatba tétetik által, ott neveltetik, hogy egypár év múlva viszont eredeti helyére visszatéssék, melynek földétől már elszokott, levegőjétől elidegenült. Mely fonák számítás! Más nemzetbelivé nem válik, mert neve, sorsa magyarhonhoz köti, de

magyar megszűnt lenni, mivel hazáját sem nem szereti, s magyarul sem szólni, sem érezni nem tud, s így tér a németté, franciává vagy ángollá nem válhatott, már nem magyar hontalan rokonai közé s hazája társaságiba vissza: éppen oly szomorú helyzet s megvetést érdemlő pedig semmi hazához s nemzethez, mint egy valláshoz sem tartozni.

Ily nevelési hiányok a mi társaságinkban ki nem pótolhatatók. Mikor hall az azokba újonnan lépő magyar beszédet, mikor nemzeti érzést? Nem sokkal gyakrabban-e kinevetését, lecsúfolását a honinak, de sőt a hazafiságnak is.

Vannak nemes érzésű anyák, kik legszebb jussokat s legédesb kötelességeket, gyermekeik nevelését, sem idegen zsoldosra nem bízzák, sem szívtelenül őket az anyai édes kebeltől elzárva idegenek közé nem taszítják. Ily széplelkű asszonyoknak köszönhetni, hogy nem minden szépeink vannak honi hív érzés s buzgó részvétel nélkül. Nemzetünk sajátja: magas érzésekhez nyílt szív s tiszta ész, minden visszás nevelés mellett s a társalkodás káros benyomásai ellenére sokaknál kivívja nemesb részét, s valóban hív leányivá válnak hazánknak.

A mondottakat tekintvén, nem lehet nálunk a szépnemet kárhóztatva hibáztatni hazafiságtalansággért: hogy a hont nem ismerik s azért nem is szeretik, hogy a hazaszeretet mennyei csemetéje csak kevésnek virít keblében, hogy sokan nem tudnak, mások nem szeretnek magyarul beszélni, nevelésöknek kell részint, részint pedig a társasági hangnak s szokásoknak tulajdonítani.

Ha a nevelés hibás, mint feljebb is mondtam, egyenesen a férfiak okai.

Mi a társaságot illeti! Igaz, arra a szépnemnek van legerősb befolyása: amit ők akarnak s kedvelnek, az, s csak az van s lehet divatban, de, hogy mit akarjanak s mit kedveljenek, az férfiaktól függ.

Ész, ízlés, erkölcs s ezekből egybeolvadt lelkierő ellenállhatatlan fenséget ad. Ezek birtokában bír a férfi helyes jussal azon hatalommal, melyet másként csak mint erőszak szüleményét méltatlan bitangol. Ez azon erő, melyeknek asszonyok - kiknek, értelem szerint, férfiakkal mindenben egyenlő természeti jussok van - mindig önkisebbitésök nélkül engednek, s azáltal nem fejet hajtó tartozást mutatnak, hanem erkölcsi létüket bizonyítják, mert lelki fenségnek csak szellemi lény, de az mindig, hódol.

A haza iránti lanyhaság, s az ellen uralkodó előítéletek, mint láttuk, főképp a megvétett neveléstől származnak, s társasági visszás hang táplálja azokat. Mennyire hat a szépnem társasága nemcsak ifjakra, hanem az egész férfinemre, mondók: s ki ne tudná, ki ne érezné ezt? De a férfitársaság miléte is nemkevésbé közli színét tagjaival, főképp a világba kilépő ifjakra sajátjának maradandó bélyegét nyomja. Hogy ezekben közöttünk valódiság s hazafiság hangja uralkodik-e, s mennyire olyanok, hogy ifjakban nemes érzéseket szüljenek s a megélemedettnél azokat táplálják, erősítsék, ennek megítélésére tekintsük közelebről a férfi köreinket.

Nem kis hibánk nekünk az, hogy a társalkodás kölcsönös tekintetek s illendőségszülte parancsainak s erőltetéseinek, melyek a simát gyengéden, de a darabost sértve szorítják, nem örömet hajtunk fejet. Pedig ezek összehangzásából olvad egybe a társasági jó hang, ezek védik minden egyes tagnak jólétére oly szükséges apró jussait, s a helyzeteket megbántó kellemetlenségek ezek által távoztatnak el; kölcsönös jótállások (garanciák) egymás tekintete iránt, s korlátok, melyek mindenkinek sérthetetlen igazait veszik körül, úgy maradnak a magunkéinak közepettők bátorságban, ha át nem törjük a másokéit. Ezen tartalék (a francia *gêne*-nek nevezi) társaságban nagyon szükséges, ifjakra nézve elkerülhetetlen. De ez is a maga határi közt maradjon, s lelketlen feszességgé ne fajuljon el. Ez azon fenkő, mely leköszörül minden darabosságot. De a magokra hagyott, növésekben elkényesedett tagjaink nem szeretik

viselni a mívelt társaság ezen díszes színruháját (uniformis), nyomja, szorítja az őket. Már asszonyok közt is - hol pedig csak abban illő megjelenni -, mikor csak lehet, tágitunk rajta, de mind férfiak közt lévén egészen nekivetkezünk. Ismerősök biztos társaságában feloldózkodni s az öltözet némely részét le is vetni, olykor szabad s nem illetlen: de nem mindent. Fedező gúnya nélkül in puris naturalibus, valamint testünkre, úgy magunkviselésére nézve is, nem illő, nem szabad társaságban lenni. Ezen szükséges törvényeknek gyakori áttalhágása okozza, hogy oly sok illetlen-mosdatlan csúsz be társalkodásunkba, s oly kevés kíméléssel vagyunk egymás iránt.

Nem azon társaságokat nézem, melyek kevés műveltségre tartanak számot, s melyektől azért kevesebbet is kívánhatni. Nem azokat, melyeknek részeseit nem szokták oly művelteknek tartani helyzetök s szűkebb körben élésök miatt, vagy mivel nem sokat forogtak az úgynevezett nagyvilágban. Sem azon mulatságokról nem szólok, melyeket pillanatig kicsapongó öröm s bor a vígság ünnepévé teszen: ezeket komoly fontolás ha nem hagyja is helyben, de nagyon ritkán előfordulásokat nem lehet kárhozatni: kedvetlenségek sűrű ködét, vagy a gondok gyászfellegeit ha frissítő szellők s a melegítő nap sugári el nem oszlatják, hadd szaggassa szét azokat bár szélvész is - de ne gyakran - s orkánná ne váljék, különben a kiderült nap letarolt térre s feldúlt környékére fog visszatekinteni: „dulce est desipere in loco”. Ily alkalommal minden kilép szokott sorából: az illendőség s módosságnak is csak nagyon tágitott mértéke alá szoríthatni ilyen kört.

Menjünk azon társaságainkba, melyek legelső nemzetiségeink, legnagyobb házaink tagjaiból állnak. Többnyire az unalom seregelteti azokat egybe, hogy üres s végtelen hosszú idejüket, mellyel magok nem bírnak, mások segítségével gyilkolhassák. Mások foglalatosságok terhei után nyugonni jönnek, vagy hogy a feszes társaságok fáradtságait kipihenjék, s evégre mivel töltik kedvükre idejüket? Egész hosszú estvék, napok nagy része telik el, s egy okos szót nem hallani, unalomig foly lovakról az értekezés, melyhez többnyire nem tudnak, pedig nagyon is drágán fizették sokan lócsiszáraiknak leckéiket. Vadásatról is teméntelent beszélnek - nagy vadászok ám ezek az urak! -, lóháton ugyan nemigen, gyalog sem sokat fáradnak, de minden őszen hat jáger s puskahordó közepében székeikről több száz fácány majorságot s elkény-szeredett nyulakat szoktak halomra lődözni.

Némely úri társaságban, mint Osszián hőseit gőzeik közt lebegve, oly homályban látom patriciusinkat nyugágyakon (szófákon) heverészni a dohányfüst fellegeiben, melynek sűrűségét csak némely jelenlevőknek tudatlanságok vastagsága vagy előítéletek köde múlhat felül. Ezen nehéz levegőt ízlés sugára nem oszlatja szét s azért szebb érzések melege nem hathat által ily fellegeken. Egy-egy trágár tréfa villáma hasít rajtok keresztül, melyet az elméskedő hahotájának csattanása s a többiek kacagásának dörgése követ; mint száraz mennykő nem gyújt, láng kiégett s alélt, melyekben nem hamar lobban, hanem az elektrikai szikra becsap azon ifjak könnyen hevülő érzékeikbe, kik itt még újoncok, nem alszik ott el, begyökbe szedik követés vagy utánzás végett, amit oly tapsra méltatva hallanak, hogy minél előbb ők is hasonlót mondjanak s tegyenek. Még jókor megszokják az épületes példákból s hallottakból az asszonyokat nemtelen eszközzé lealacsonyítva képzelni, lassankint elvesztik ama bántani rettegő tiszteletet azon nem iránt, mely minden romlatlan érzés sajátja. A hazát többnyire úgy nézik, mint azon határt, melyen az ő kövér szántóföldek is fekszenek, csak jószágaikról ismerik s mérik a hont. Ha valaki közdologról kezd szólni, kinek hosszúra nyújtott éjjeléből mostanra álom nem maradt, fészkelődni kezd, indulásra készül, mint az ágyúzást megsokallott sereg. Ásítások jelt adnak a menésre, lassankint veszik kalapjokat s a szegény szép hévvel beszélő igen úgy jár, mint az egykori papoló utolsónak maradt hallgatójával. Okosabb vagy tudományos tárgy jó történetesen elő: ha sokan szólnak hozzá, minő szívzaggató tudatlanságokat hallhatni! Bánni kell, felebaráti sajnálat s hazafiúi pirulás miatt zavar s nem enged

kedvünkre nevetnünk. A beszéd savát leopoldstadti furcsaságok adják meg, s elevenességét városi történetek, napi esetek, theatrumok, ismerősök s társaságok rostálásai.

Jó, szóljanak mindezekről, kivált ha több ízléssel, tudással történnék s azon kíméléssel, mellyel máshoz illő s asszonyok iránt kötelessége mindenkinek lennie. De nem lenne e hazafiak előtt ezeknél kedvesebb; édesebb ízű tárgy, mely elevenebben érdekelné keblét a magyar nemesnek s mágnásnak, kinek szép helyzete hazája jelen vagy jövő sorsára oly nagy befolyást engedett? Ezeknek, kik mind azzá születnek, ami másutt csak némely, vagy sok érdem s fáradtság után válhatik, ti. a törvényhozó test tagjává? Kik meghívott s megbízott védei, tanácslóji a hazának s királynak? Ezen ittlévők, rendeltetésökkel s szép emlékekhez kapcsolt nevökkel, rokonabb tárgyakat ugyan nem kapnak-e? Ezek, kiket törvényünk felmentett majd minden teheről, azért, hogy a közjóra annál többet tegyenek, tehessenek, kiknek a nem erőltetett, hanem önkényes jó cselekvésre nemes utat nyitott s erkölcsi érdemszerzést enged oly által, aminek kényszerítő, parancsszülte teljesítésénél fogva más még csak a nemrosszaság s nemvétkezés sokkal alsóbb becsű fokán áll?

Tevő (pozitív) jóságra vannak meghíva ezek, s tevőleg jók lehetnek, oly úton, melyen mások csak negatív becset nyerhetnek. Ha a jobbágy vagy nemnemes a közhaszonra, ország szükségeire kellő adóját nem fizeti, erővel is megveszik azt rajta; ha a haza ótalmára szükséges katonáskodásból magát ki akarja vonni s előbb áll, kötelezi arra a kötél; közterhek hordozását a mogyorófa nem engedi, hogy nyakáról rázza le. Magyar nemes ha jövedelme egy részét közjónak szenteli, ha áldoz a hazáért s terheit hordani segíti, már *érdemnek* vétetik, sőt fájdalom, ritka voltáért *nagynak*; kényszeríteni arra külsőképp nem lehet, nincs reá törvény, becsületére, erkölcsi jobb részére van hagyva: de kiben a becsület szava, s a kötelesség érzése több erővel nem bír, mint dúló (executor), kötél s mogyorófa, jaj, tízszeres lelki jaj annak! Mi lehet szebb, nemesb s ugyanazért kötelezőbb bizodalom, mint amely nem szorít külsőleg jó cselekvésre, csak bízva várja azt tőlünk; s ily nemes megbízás, valódi magyar becsületére lett hagyás nem szól e hatalommal el nem fájlult magyar szívhez?

HON ELLENI ELŐÍTÉLETEKRŐL KÜLÖNÖSEN

Mindazon lanyhaság, sőt idegenkedés, melyet a feljebb említett okok némelyikében a haza iránt szűlnék, sok előítéletek kútfeje, melyek viszont azon hidegséget terjesztik, nevelik.

Igaz, hogy a haza- s honi tárgyak ellen feles balvélemények s előítéletek nagy része már, hála az égnek, vagy megszűnt, vagy szűnni kezdett, de mégis oly sok van s azok többnyire oly károsak, hogy némelyeket el nem hallgathatok.

Ezúttal csak a polgári alkotmányunkat s helyzetünket érdeklőkről szólok.

Ezek is, mint minden más előítéletek s balvélemények, vagy tudatlanságból vagy rosszakarattól származnak. Veszedelemesek, mivel hazafiságtalanságnak hol okai, hol mentségei.

Lássunk némely ellenvetéseket, melyeket polgári alkotmányunk s helyzetünknek tenni szoktak s melyek által azokra megfelelni nem tudván, vagy nem akarván, oly sokan táplálják bal- és előítéleteiket.

IV. ELLENVETÉS,

*hogy minálunk javítani, újítani nem lehet, mert minden
történendő változás az egészet forgatná fel.*

Az említett elavultságra hivatkozóknak is ez fő állítások. Úgy képzelik ezek polgári alkotmányunkat, mint egy redves, szüette építményt, mint egy roskadozó házat, melyet akárhol bontanak is meg, akárhonnan szednek ki köveket falaiból, összeroskad, leomlik az egész.

Meggyőződésem szerint egészen hibás és alaptalan állítás ez. Ha polgári alkotmányunk alapjai, fő kötései volnának elavulva, úgy valóban nem lenne tanácsos külsejét is bolygatni. Ha nem volnának alapjai s csak mind föld színére rakott részeinek gyönge kötése tartaná fenn, úgy akármely részének megmozdítása s kivétele által összerogyna, eldülne az egész. De hogy alapjai nincsenek polgári alkotmányunknak, állítani nem lehet.

Minden polgári alkotmány alapja azon kezességekben, garanciákban áll, melyek fennmaradásának zálogai. Hogy polgári alkotmányunknak ily kezességei vannak, s hogy azokra van építve, azt fentebb már láttuk, nemkülönben azt is, hogy azon kezességek nem pusztá szók, hanem valóban léteznek, tehát elavulva nincsenek.

Valamint az elavultságok nincsenek polgári alkotmányunk alapjaiban, úgy azon hibák, hiányok s bajok, melyek alatt polgári s társasági létünk sok tekintetben nyög, nem fő kötéseiből származnak polgári alkotmányunknak. Eziránti értekezésem tárgyai tehát ezek: hogy a nálunk lévő hibáknak gyökere nincs polgári alkotmányunk velejében, hogy a hibák eltöröltethetnek, hiányok kipótolthatnak anélkül, hogy a kilencedik század óta fennálló alkotmány az által szenvedne, sőt, hogy éppen fennmaradhatása teszen több változásokat s újításokat szükségessé. Ezen állítások felvilágosítása végett szóljunk előbb a hibák, bajok és hiányokról, lássuk, azoknak okait hol keresik sokan és hol vannak azok; továbbá, hogy igenis vannak törvényeinkben sok bajainknak okai, de hogy azon törvények éppen nem tartoznak alaptörvényeinkhez. Ezen igazság bebizonyítására tekintsük rövid rajzát alaptörvényeinknek s polgári alkotmányunk fő kötéseinek, melyhez, mint felállított mértékhez szabva megvizsgálunk némelyeket polgári intézeteink közül, melyeket hibáztatnak, s meglátjuk, szorosan össze vannak-e azon fő kötésekkel forrva, s nem lehet-e azoknak sérelme nélkül változtatni?

Azon kérdésre, vannak-e nálunk hibák s hiányok mostani helyzetünket s állapotunkat tekintve, bajosan fog találkozni valaki oly hozzáragadt barátja a meglevőnek, hogy *igennel* feleljen. Kereskedés nemléte, gazdasági csonkaságok, sok természeti kincsek nem használhatása, iparbeli hiány, szegénység, sok adósság, falka sequestrumok, gyakori éhség, csekély természetmennyek, rossz kézművek, kevés s ügyetlen mesteremberek, gyárak nem léte. Mindezek és sok más egyebek azzal is éreztetik, ki nem akarja hinni, s hatalommal s éles hangon kiáltják, hogy igenis vannak, mégpedig sok és nagy hibák.

De sokan különböző helyeken kívánják keresni ezek fészkrét. Egy nagy csoport (a fatalizmus indolens barátjai) mindent a nehéz idők nyakába vetnek, mást nem nagyon, magukat legkevésbé hibáztatják s minden bajt a mostani mostoha időből származtatnak, meggyőződve, hogy ennek így kell lenni, s máskint nem lehet, türelmes szívvel nyomorognak, sopánkodáson kívül minden egyéb törekedést sükertelennek tartván, mindent sántikáló menetére hagynak. Ezek nem gondolják meg, hogy az idők és körülmények egyet tesznek, ezeknek pedig egy része tőlünk függ, és hogy az ily idők vagy körülmények mostohasága más nemzeteket is nyom, némelyeket még nálunknál sokkal érzékenyebben s mégis virágoznak, s ha zavarják is

azok némely részben jólétöket, de nem okoznak oly minden tagokat érdeklő s oly sokféle betegségeket, melyekben mi sínlődünk.

Mások minden bajt geográfiai fekvésünknek tulajdonítanak. Igaz, hogy ez kedvezőbb is lehetne: szomszédink egy része, éghajlata s termékeny föld[j]e miatt, valamint kevés szükségieért nem szorult reánk. Más része az iparkodási kifejtettség felsőbb polcán áll s nem vesz tőlünk, hanem mireánk árasztja készítményeit, amikkel pedig bírunk, s melyekre szükségök van, azokat máshonnan könnyített módon szerzik meg, nekünk pedig teméntelen akadályok állanak utunkban.

De mindezen visszasságok csak kereskedésünket érdeklik; oly sokféle s számos hiányok érezhetők pedig közöttünk s annyi tárgyban lévő elmaradottság káros csonkaságával kínlódunk, hogy a kereskedésnek akármely nagy befolyását vesszük is fel egy nemzet jólétére s ha az attól legtávolabbnak látszó tárgyakra hatását elismerjük is, mégis van elég nálunk, ami jobban lehetne s jobban kellene lennie minden kereskedés nélkül is. Kereskedésünk nemlétét szinté[n] nem lehet egyedül geográfiai fekvésünkre s az abból jövő akadályokra, nem csupán a vámok s harmincadokra hárítani. Ezen akadályok s nehézségeknek, ha nem mind is, de egy részét a köztünk most meglévőnél nyíltabb s munkásabb értelem, serényebb s gyökösebb iparkodás elmellőzni, kikerülni, meggyőzni képes lenne, csak a köznép a birtok s a birtokosokat a hitel nemlétéből származó pénz nem-szerezhetés súlya ne nyomná, s ezen okok, melyek egyenesen polgári alkotmányunkból származnak, egyiket úgy, mint másikat, minden iparkodástól nem kedvetlenültenének s nem zárának el.

Mely sok nemzet van sokkal mostohább körülmények közt: egynek szigorú éghajlata, másnak föld[j]e sovány vagy szűk, ezt gyakran pusztító háborúk csigázták, amaszt közadósságai s nagy adóji temérdek terhe nyomja. Mégis virítnak mezeik, házaikban jólét s jól-magabíras uralkodik, gyarapszik kereskedésök s mesterségek s tudományok virágoznak. Ellenben pedig a geográfiai helyzetünk egy-két nem kedvező oldala mellett, még mennyi áldás van a természettől országunkra árasztva! Annyi gazdagság s meggazdagodás csírája van abban; nemzetünknek legalább egy részén oly kevés egyenesen nyomó teher fekszik, hogy valóban alig megfogható, miért nem vagyunk nagyon is gazdagok, földeink nagy része oly kövér, hogy más nemzetek a magokét trágyázhatnák azzal, rossz és kevés munka mellett és csaknem ingyen bő termést adnak, kiterjedésök elegendő, sokhelyt tömérdek; éghajlatunk minden gazdasági s feles kereskedési növények előhozására igen alkalmas; hegyeink igen jó s temérdek bort teremhetnek s hatalmas erdőket tudnak nevelni, gyomrok teli ércekkel, lábunk a leghasznosabb ásványokat s drága köveket tapodja, életadó forrásokkal bővelkedünk; mindennemű marhatenyésztés nagyon olcsó, legelőnk s takarmányunk azon célra igen jó s bőven van, - és mind emellett szigorgás s megszorultság ötlük minden nyomon szemünkbe.

A köznép, hogy nem gazdagabb, éppen oly kevésbé csudálhatni, mint hogy rossz eledelen rágódó s elcsigázott ígás-lovak nem kövérek, sőt, kivált országunk némely részeiben, ha állapotjokat közlelről megtekintjük s hogy szükségieik mik s minő módjok van azok pótlására, és mindezeket terheikkel összevetve, valóban bámulásra méltó, hogy egészen el nem pusztulnak. De hogy a birtokosok, kik közül némelyek csaknem tartományokkal bírnak, s kikért átaljában mindazon gazdasági munkát, melyet más nemzetbeli gazdák csak készpénzzel tétethetnek, szolgáló embereik pénz nélkül megtesznek, s kiket semmi adó, semmi közteher viselése nem nyom, hogy ennyi áldás mellett is, mondom, hazánkban a birtokosok nemcsak ritkán gazdagok, de többnyire adósság örvényében fuldokolnak, s hogy majd mindnyája pénz nemlétet panaszol s azért kénytelen a leghasznosabb gazdasági javításokkal felhagyni, sőt a megélhetés gondjai, szorongatási közt kínlódik, ez szinte megfoghatlan. Idegen, ki keveset bír, sokat fizet, s mégis elege van, látván, hogy mi sokat bírunk, semmit sem fizetünk, mégis

kevesünk, gyakran igen kevesünk van, könnyen tarthatná ezen megfoghatlan dolgot varázslás következésének.

Vannak sokan, kik minden hiányért s hátramaradásért az uralkodást vádolják, azt mondják ezek, hogy az velünk, többi népei közt csak mint mostohájával bánik, azt állítják, hogy egész igyekezete minél inkább szívni ezen ország zsírját, főképp azért, mivel azon úton s oly mértékben, mint többi tartományiból, ebből hasznót nem lát. Még azon panaszt is hallhatni, hogy bennünket készakarva szegényítnek, nehogy meggazdagodásunk által a többiek szegényedjenek, és hogy nemzetünk szántszándékos szegényítése s gyengítése azon célból is történik, hogy igen vérszemre ne kapjon s könnyebben lehessen vele bánni. Ha ezen állítások igazak lennének, éppen oly vétkes, mint káros számítás s politika volna.

Igaz, hogy II-ik József, mint annak nyilvános kifejezését nyomtatásban megjelent levelében olvashatni, őszintén kivallotta, hogy a magyarok kereskedését s gyáraik (fabrikáik) gyarapodását azért nem mozdítja elő, mivel ők nem adóznak úgy, mint a többi tartományok, melyek ha kereskedés s készítményeikben a magyarok feletti elsőségöket vesztenék, nem lennének többé adóik fizetésére alkalmasok. E vallomást azóta ismételve nem halljuk, sőt az uralkodás annak ellenkezőjét nyilatkoztatja ki untalan, de következéseit még mind érezzük. Azonban, részrehajlás nélkül ítélve, ha talán lehetséges is, de igen bajosan valószínű dolog, oly különböző nemzeteknek különböző haszonérdekeiket (interesszéiket) úgy egyeztetni, hogy az egyiknek java a másik kárára, az egyiknek előmenetele másik veszélyére ne legyen. Ha ezt az uralkodás még nem érte el, nem csudálhatni, s ez annak legjobblelkű szándéka mellett is csak úgy fog elérettethetni, hogy mi, s a többi nemzet is, egymás iránti visszás érzést, irigységet, féltékenységet el fogjuk mellőzni.

Hogy ezen sokak által előhordott okok a mi bajaink forrásai, nem kétlem, de azt hiszem, hogy nem ezek a fő kútforrások, s hogy a fentebbieken kívül még két [ok].

Az egyik értelmi műveltségünk hiánya, másik pedig polgári alkotmányunk némely hibás intézetei.

Az értelmi műveltség hiányát teszem bajaink mindenekfeletti első okául, mert értelmi műveltség minden hibákat s hiányokat képes orvosolni s polgári alkotmányunk, vagyis törvényeink utóbb említendő hibáit is ez fogja javíthatni. Sok helyt említettem, s még többször is fogom mondani, hogy lelki műveltség az, ami egyedül tehet nemzetet naggyá, hatalmassá, s hogy ez minden polgári alkotmánynak valódi talpköve, támasza. Ezen vallásomat most ismételvén bajaink ezen fő okáról, ti. értelmi műveltségünk hiányáról itt többet nem mondok. Ennek pótlása (ami pedig nagyjára s szinte egészen tőlünk függ) fogja orvosolni a következőt, úgymint a törvényeinkben lévő hibákat is.

Hogy polgári alkotmányunk erőműve oly gyakran akadoz, bizonyítja, hogy kerekeiben kell hibának lenni.

Kereskedésünk nemléte, gazdasági javítások hiánya, csekély s kevés termékek s készítmények s t[öbb] e[fféle]. Ezeknek tagadhatlan, hogy népesség kevésége s fogyasztók nemléte, s emiatt a termesztés s készítés jutalmatlansága és serkentés nélkülsége fő oka: ezen néptelenségnek pedig bizonynyal a föld nép megterhelt sorsa, s a birtok bizonytalansága kútfeje. Az ipar hiányának fő oka kétségekívül az, hogy azon nagy többség, melynek termesztőknek s készítőknak kell lenni, tulajdont nem bír. Szegénységünk s állapotunk és gazdaságunk nem javíthatása bizonynyal a pénz nem kaphatásából foly[ik], mi a hitel nemlétéből származik. Ez pedig a perek rossz és lassú folytából, az adósság bajos, sőt kétséges megkaphatásából s a fortélynak gyakori átcsúszásából s győzedelméből ered. Utak nemléte, vízcsatornák meg nem nyílhatása bizonyítja, hogy nincs közkölttség: ez pedig származik egyrésztől abból, hogy mi az ország költsé-

geire jövedelmül van határozva, s mit arra a nép fizet, annak mire kell, eső s mire lett fordítása a köztudás bírálása alól ki van véve s titokban megy, másfelől pedig, hogy ki az ország szükségeire adózik, annak nincs honnét adjon, a birtokosok s gazdagabbak pedig semmit sem fizetnek.

Mesterembereink kevés számmal vannak s nagyjára csekélyek: ki ne látná ennek a céhek intézetében fő okát?

A polgári intézetek hasznos és kifejtő meleggel bírásának hőmérője a nemzeti jólét; ennek mélyen vagy éppen alatti állása erkölcs vagy észnélküli rendszabások fagyraló hidegét mutatja.

De polgári alkotmány méltatásában, ama bizonyos próbán kívül, kötelességül teszi az erkölcsi érzés arra a helyesség mértékét is reá illetni. Ami erkölcs s helyesség mértékét nem üti meg, az múlhatlanul a részek egybe nem illését okozván, hibákat s félszégeket szül. Úgy áll ezen mérték az előbbihez, mint ok következéshez. De ha polgári alkotmányban a hiba, s félszég mint az *erkölcsileg* helytelennek egyenes következése nem látszanék is, bizonyosan csak ideig volna elrejtve s ha kitűnése késnék is, de nem múlhatna el.

Erkölcsi tartozásunk megkívánja, hogy a követkeзések káros létének számításába nem ereszkedvén, polgári alkotmányban minden olyat, ami erkölcsiséggel ellenkezik, kárhoztassuk, még akkor is, ha annak következése - de ami lehetetlen - hasznos lenne. Az erkölcsi helyességnek ezen mértéke alá véve polgári alkotmányunkat, vannak ebben olyanok, melyek azzal teljességgel meg nem egyeznek. Hogy egy országnak millió lakosai közül ezer neveztessek nemzetnek, hogy csak ezen sokkalta kisebb szám éljen azon jussokkal, melyek emberi jussaiknak szükséges követkeзesei, a többi nagyobb szám pedig azoktól megfosztva, csak egy növény[i] vagy állati létben [z]sugorogjon, lehetetlen ezt helyességgel egyeztetni meg. Emberi s erkölcsi érzést botránkoztat, hogy még ezen ország lakosinak egy része, tartozásoktól menten, valóban úr, a másik tartozásokkal terhelve, érte veritékez, őt szolgálja s még jutalmul önkényétől függjön. Ember verheti embertársait, elűzheti ősei lakhelyéről, s mindezt büntetlen, ha az effélet megengedő vagy elnéző törvénynek külsejét szeme előtt tartja. Ezeknek (fájdalom, még vannak több ilyesek), mivel helyességgel és erkölccsel ellenségesen ütköznek össze, káros követkeзése érezhető, s napról napra mind érezhetőbbé lesz.

De mindazon rendszabások és törvények, melyek az említett káros, kedvetlen vagy helytelen követkeзéseket hozzák elő, nem tartoznak polgári alkotmányunk fő és alapos intézetihez, nem is folynak azokból, mint szükséges és elkerülhetetlen követkeзések, sőt nagy része nem is eredeti, hanem idegen ragadék s későbbi időkben csúszott be.

Tekintsük meg tehát előbb is, melyek polgári alkotmányunk fő kötései, s majd a meglévőt ezekre alkalmazva ki fog tetszeni, hogy ezek nincsenek ősi tisztes épületünk fő részeiben, hanem csak külsőjén s többnyire az eredetinek kárára származtak.

A mi eredeti alkotmányunk fő kötése az *uralkodó s nép* közti kölcsönös kötés: meg van ebben mindkettőnek egymás iránti jussok s kötelességek határozva. Ezen kötés ereje abban áll, hogy a törvény van mindenik felibe téve; ennek úgy tartozik az egyik, mint a másik fél engedelmeskedni, s arra mindkettő egyiránt kötelezi magát. A kötésnek magának főrészei ezek: a mindeneket kötelező *törvényt* a két fél csak együtt, azaz a *nép* képviselői által s *uralkodó* közmegegyezéssel *hozhatják*. Az uralkodó *csak ilyen* törvények szerint uralkodhatik s csak ily törvények végrehajtására van törvényes jussa. A nemzet törvényeinek pontos megtartására köteles, s azoknak akármilyen szín alatt lehető áthágásától szorosan el lévén tiltva, semminek, ami törvénnyel ellenkezik, végrehajtásában részt nem vehet, olyasnak cselekvőleg nem engedelmeskedhetik.

A fegyver, mely belső s külső bátorságra a nemzeti függetlenség s méltóság fenntartására minden nemzetenél elkerülhetetlen, de amelyet az elpuhultak vagy szunnyadók kezéből kivéven, idegen vagy idegenné tett zsoldosoknak általadni önkény s határtalanság századnak a szabadság elnyomására legsükebben használt szüleménye vala, a fegyver, mondom, a magyar polgári alkotmány szerint, eredetileg a nemzet birtokában volt mindég, s a hazafiak karjai ótalmazták magokat s királyokat. Később, mint majd minden tartományokban - alig régebben egy századnál -, midőn nálunk is fennálló és zsoldos katonaság kezdett tartatni, akkor is ezen fő eszközt (melynek szabadon szerezhete s tarthatása azt okozza, hogy uralkodásnak a nemzetre kevés szüksége van s annak közvélekedését, éppúgy, mint törvényeit gázolhatja), bölcs eleink a nemzet megegyezésétől függővé tevék, meghatározván azt (aminek jussa azóta is újítva s ismételve szentül fenntartott), hogy katona állítását, valamint annak számát és módját csak az országosan egybegyűlt rendek határozhatják. A *pénz* mindeneknél hatalmasabb eszköz. Ha uralkodás költségeire önkénye szerint szedhet fel *akkor s annyi* adót, mennyi néki tetszik, ha ezen költségről semmi számot nem ad, úgy mi az, amit végbe nem vihetne? Teheti, hogy a törvényekkel semmit se gondoljon, s alig van szüksége a közvéleményre hajtani valamint. Ezen tárgyban polgári alkotmányunk eredeti intézeteiben királyainak magok s uralkodások költségeire, *korona jószágokban s egyéb kiszabott jövedelmekben* nem valami határozatlan s önkény szerint nevelhető mennyiséget rendelt, hanem annyit, mennyi a korona méltóságához illőnek s szükségesnek látszott. Ezeken felül, ha különös költségek adták magokat elő, a nemzettől függött az arra szükséges pénz adása s mennyisége.

Mikor *állandó adó* kezdődött, fenntartotta az ország abba leendő befolyását, mind a országos közönséges adót, mind a különös eseteki segedelmet országgyűlés tárgyává téven.

Ezen kemény kötések erősítik alkotmányunkat arra, hogyha a határtalanságra vágyás fenyegető fellegei tornyosulnának is felette össze, az önkény villámai csapkodhatnak ugyan reá, de erős falait le nem dönthetik. Hogy pedig alulról jövő földrengés veszélyes rázkódásai szét ne onthassák épületünket s védve legyen a zabolátlan függetlenség szélvészeli ellen, sérthetetlené van a királyi hatalom szentelve, illő erő van ahhoz kapcsolva a törvények végrehajtására s hatalom adva fenntartani a rendet s tiszteltetni mindenkivel a törvényt; polgári alkotmányunkat nyugodtan lakhatóvá s csendes enyhellyé teszi a személy s birtok sérthetlensége s bátorsága, s a törvény kiszolgálátlására rendelt, teljes szabadsággal bíró ítélő székek.

Ezek azon eredeti kötései polgári létünknek, melyeket változtatni nem lehet anélkül, hogy az egész alkotmány öszve ne roskadjon, s létünk meg ne semmisíttessék.

Ezen alapok megvizsgálása után azt állítom, hogy bajaink s a nálunk létező hibák nem azon alapokban fészkelnek és nem is eredetiek. Ha a nevezetesb hibák s hiányok a feljebbi rámára vonatnak, kitetszik, hogy azok eltörlése s jobbra változása éppen nem vonná mostani alkotmányunk összeomlását maga után, sőt erősítené azt. Ennek felvilágosítására szükséges némelyeket azon polgári intézetink közül megtekintenünk, melyeket leginkább szoktak s lehet is hibáztatni. Vessünk néhány pillanatot legérzékenyebbül nyomó bajainkra is. Meg fogjuk mindezekből látni, hogy azok nem folynak polgári alkotmányunk eredeti szelleméből s éppen nincsenek azzal szétoldhatlanul összekötve.

A nemesi mentességben (immunitásban) sokan gáncsokodnak, vegyük előbb is ezt fel.

Azon szemrehányásra, hogy a nemesi rend minden tehertől ment, semmi közköltséghez nem járul s csak ingyen bírja szabadságait s éli az ország áldásait, könnyű a felelet. Hogy minden fizetésbeli tehertől ment létiért őt a haza oltalmazásának terhe nyomja, s ő vérevel adózván, mely nagyobb értékű és súlyosabb adó minden más egyébnél, nem ingyen s nem könnyen éli

világát. E[z] szokott ama ellenvetésre a mindennapi felelet lenni, melynek elmondásával közönségesen éppen oly diadalmasan vélünk minden ellenünk támasztott vádat megcáfolni, mint amely tökéletesen lecsillapítja jobb érzéseinknek hereségök ellen törekedő olykori fellázadását azok is, kik legkisebbé lennének hajlandók akármi esetben is vérökkel adózni.

Van ezen feleletnek is megállhatósága, de nem egészben. Az, ami azon az áron vásároltatik, valódi birtokunkban van s szünetlen használjuk, az ára pedig igaz, hogy nagy, de ritkán, szinte sohasem fizettetik, s a mostani körülményeket felvéve nem is éppen járatban lévő pénz neme. Béke istenének köszönhetjük, nem vagyunk kénytelenek hazánkat vérünkkel ótalmazni, nyugalom s csend ölében lehetünk, de nem is lobog már magyar zászló csatákban, mint hajdan, nem harsog tárogató, s magyarnak azon erőt s lelkesedést lehelő érzés nemzeti tábor közepette haza ügyéért harcolni, kebelét nem hevítheti.

Mondhatni azt is, hogy mivel a hont veszély idején fegyverrel ótalmazni a legtermészetesb tartozás, s oly kötelesség, mint önmagát védni, azért azon tartozást, a mindentől ment-létel nagy jutalmát megérdemlőnek tartani nem lehet. Ezen tartozások mg vagynak azoknak is, kik e véráldozatért más áldozatok alól - melyek minket nem nyomnak - koránt sincsenek feloldozva, sőt azon földnépe, mely verítékével nekünk, keserves keresményével az országnak adózik, s vérét a fennálló seregek soraiban katonai szolgálatra kénytelen szentelni, szükség esetében az ország s önmaga ótalmára, éppen úgy mind a nemesség átaljában fegyvert fogni kétségkívül tartozik. Amint ezt írott törvény is (II. Lajos VII. Decr. 10. Cikkelye) bizonyítja. Mire nézve igaz az, hogy a *hazáért* katonáskodni oly szent kötelessége a magyar nemesnek, mely nélkül a herék munkátlanságának egész vádja s gyaláztatja méltán érne anélkül, hogy reá azon szükség is lenne a köztársaságban, ami amazokat szükségessé teszi méhek közt. De mégsem tartom ezen természetes és minden polgárral közös tartozást elégséges s illendő árnak azon semmit sem fizetés, semmi közteher nem hordása nagy s temérdek hasznáért s könnyebbségiért.

Azt mondtam feljebb, hogy könnyű a felelet azon vádra, mely minden szabadságink ingyen bírását veti szemünkre. Nem is tartom ezt nehéznek, de nem úgy, hogy a polgári társaság egy részének minden tevé s minden adástól feloldozott állását vegyem ótalom alá. Ez annyira ellenkezik a helyességgel, oly gyalázatos bitorlása meg nem érdemlett javoknak, melyeket csak elnyomott embertársán élősködő erőszak lehetett az elorzások századaiban elég szemtelen, durva erejében bízva, védni s helyesnek kiáltani. Most már az igazok s tartozások s érzése tisztább s közönségesebb. Megnyíltak a látások, érte már minden azon kétség alá nem hozható igazságot, hogy aki élni akar a polgári társaság javaival, terheit is kell hordoznia. Ezen igazság eleven érzése már tetté s valóvá változtatta azt által[ában] már mindenütt, s ahol még nem, föl fognak rázatni a mozdulni nem akarók henye álmokból, s a nyakassággal magokat ellene szögezőket tövestől kiszaggatva ragadándja el magával a helyesség terjedő árja.

Az említett vádra felelni következő móddal tartom könnyűnek. Előbb azt állítom, hogy a magyar nemesség igenis ad, sőt voltaképpen ő adja az ország költségeire kellő mennyiséget. Másodszor azt vallom, hogy polgári alkotmányunknak éppen nem fővonása, hogy mi, nemesekül semmit se fizessünk.

Az elsőre nézve; polgári intézeteink szerint az ország költségeire vagyon határozva: 1) Bányák és sók, 2) Korona jószágai, 3) Harmincadok s vámok, 4) Adó.

Ezek közül az elsőbbséket a nemzet, azaz a nemesség határozta, evégre önnönéből adta, azért úgy lehet venni, mintha annak jövedelmét esztendőnkint adná, mert egyre megy minden esztendőben egy mennyiséget valamire fordítani, vagy egyszerre átadni ugyanazon célra egy minden esztendőben jövedelmet hajtó vagyont. Annak minden esztendei jövedelmét is csak az

adja, mégpedig tulajdonából, ki magát a tőkét adta, mert ha azt nem tette volna, ő venné az esztendei jövedelmet is. Átaljában s a nemzet közvagyonából van ez kiszakasztva, s igen bölcsen tették ezt eleink, mert ezáltal egyszerre lévén az ország költségeire ezen tőke, vagyis fundus az uralkodásnak átbecsátva, bátorságba helyeztették magokat attól, hogy az esztendőnkénti adásban a mennyiséget az önkény s hatalom terhelve ne nevelhesse, mely, ha törvény tiltaná is, de az annak olykor nyakára nőhető erőszak megtehetné volna. A vámokat s harmincadokat igaz oly móddal határozta az ország ezen célra, hogy ne a nemesség fizesse, de mégis indirecte ő is fizeti azokat, mivel mindazon neki szükséges tárgyakat, melyek után a többi rendek vámot s harmincadot fizetnek, éppen ezért drágábban kelletvén neki fizetni, azon vámok s harmincadok mint vevőnek az övéből, nem pedig az eladóéból telnek ki.

Az adó nem régi eredetű. Régen a földművelők az általok bírt földek természetmennyi s jövedelme után a földesuraknak fizettek adót. Később, Mátyás alatt, a nemesség maga fizetett, s mégis, sem a nemesi szabadság, sem az ország konstitúciója fel nem fordult. Való, hogy az, ezek ellen, nagy sérelem volt. De nem azért, mert a nemesség fizetett adót, hanem azért, mivel ezen adó fizetését nem az ország, hanem a király, tehát törvénytelenül róttá reá. Utóbbi időben (1715. 8 - 1727. 4.d.) határozott országosan a parasztok által fizetendő adó. Igazán felvéve, ezt is a nemesség fizeti, habár más keze közül foly is a kincstárba, mert ugyanis az adó a parasztság által azon földek esztendei hasznából adatik, melyeket ő [a] nemességtől bír. Már ha ezen esztendei hasznából nem kénytelenítettnek egy részt adóban fizetni, annyival többet adhatna s adna földesurának, mindegy tehát, akár azon többet a nemesség kezéhez venné s úgy fizetné a kincstárba, akár a parasztnak hagyja, hogy egyenesen ő adja oda.

Hogy nem az első tette s teszi az ország, igen fontos s éppen azon ok vagyon arra, melyet fentebb említettem: azért tartotta fenn magának a juss, hogy az adó mennyiségét örökké ország gyűlésén a szükséghez képest határozza el, de soha annak felszedhetésiért jót nem áll, mert ha állana, úgy oly uralkodás, mely a törvény elmellőzése veszedelmes útjára kapna, reá bírhatna egy megvesztegetett országgyűlést oly adómennyiség határozására, mely a parasztságnak sokkal is felülmúlná erejét; mivel ha az elgyengült adózók nem fizetnének, azokon vennék meg, kik jót állottak ér[e]tte. De ha a felvehetésiért kezesség nincs, az uralkodás is csak olyan adót kíván, melyet az adózók megadhatnak, különben a felette megterhelttől később már kevesebbet s végre semmit sem kaphatna.

Az ország költségeinek ily tekintetű vizsgálatából világos, hogy csak képzetű dolog mintha a nemesség most semmit sem fizetne, sőt mindazok voltaképpen s nagyobbára az övéből telnek ki.

A mellékes (indirect) adók mindég terhesebbek, mint az egyenesek (directek); legnyomóbb az, mely nem a birtokra, hanem az iparra (industria) van téve, de legkeservesb, midőn oly móddal vétetik adó, mellyel magának az iparüzésnek záratnak el csatornáit. Hogy ami után nem lehet valakitől adót venni, az ne is menjen kezébe, s azon haszon, mely ebből számára bőven folyhatna, tőle elzáratván, azok közé bocsáttassék, kik annak egy részét adóképp adják, ez azon mód, mellyel mi sok és nagy adót fizetünk.

Második állításom az, hogy a nemesség nemfizetése nem fő vonása konstitúciónknak. Tagadhatatlan, hogy polgári alkotmányunk velős része, a nemesi szabadságok, az azokat bírókat valódi emberi s nemzeti létre emelik. Ám legyenek egy országnak akármely rendű lakosi oly szabadok, mint a madár a levegőben, ne nyomja őket bár a tartozásnak s kötelességnek még csak színe is, de ha az említett jussokkal nem bírnak, egész szabadságok csak olyan, mint ama madaraké, minden üldözéseknek s ragado[zó] állatok körmeinek kitéve, s csak fényesen elnyomott pompás szolgák lehetnek. A spanyol grande azért, hogy szabadságában állott néki királya előtt feltett kalappal lenni s általa atyafiának szólított, valamint azon egész nemesség

is jóllehet állt [élt?] minden tartozástól, mégis polgári léte nyomorú s szolgai volt, mivel ama jeles jussokkal nem élhetett. Nem az egyes körben élni szabadságokkal, hanem a polgári s nemzeti körben szabadságban élni s bírní jussokkal - ez tesz nemzetet törvényesen szabaddá s azért erőssé. Törvény ellenben rendeljen tartozásokat, szoros kötelességek legyenek azáltal kiszabva, de ha mind a nemzet, mind az egyes személyek jussai erejökben fenntartatnak s a sérthetlen törvények védelme alatt bátorságban vannak, úgy szabad a nemzet, s minden fiai nemes szabadság derült fényében élnek. Tenni, fizetni tartozik az angol nemes, s mégis mely alkotmány mutathat oly privilegiált rendet, mely juss-szülte ereje érzetében ennél szabadabb s hatalmasabb szülötte hazájának.

Mindezekre nézve az, hogy mi nemesek terhektől mentek vagyunk, nem oly vád, mely minket helyesség egész súlyával nyomna, mivel az ország költségeinek nagyobb részét oly jövedelem fedezi, melyet arra a nemesség önnönéből határozott, s ha az más által is, de rész szerint az övéből adatik.

Mindazonáltal, hogy a nemzet az ország terheit ily nem egyenes úton hordozza s hogy ebbeli kötelességének teljesítése nem annyira praktice történjék, mint inkább csak teoriában álljon, az nem is célirányos, nem is helyes, de a mostani kor szellemével sem egyez[ő], melynek észrajzolta fővonásai közt legnevezetesebbek, hogy terheket mindenki egyiránt hordozzon, hogy ezeknek mind elhatározása, mind elrendelése a nemzet által s nyilvánosan történjék, és hogy kötelességét ki-ki maga, nem pedig helyette más teljesítse.

Szükséges azért, nyilván mondom és vallom, hogy nekünk, magyar nemeseknek adót kell fizetnünk. Aki akár fősvénységből, akár azon balvélekedéstől vezérelve, hogy szabadság s nemfizetés egyet tesz, ellensége ezen állításnak s ennek kivitelét gátolni igyekszik, az polgári alkotmányunk egyberomlását sietteti, s a nemesi jussok fennmaradásának is sükerrel ártó ellensége. Mert ugyanis az, hogy a nemzet egy része terhet ne hordozzon, láthatólag semmit se fizessen, a népesség más része ellenben minden terhek s fizetések alatt görzsedjen, ez helyességgel s a mostani míveltebb kor szellemével homlokegyenest összeütköző rendszer. Ez felbomlásnak s rothadásnak csíráját tartván magában, akármely különben jó polgári alkotmányt, ha darab ideig támogatva áll is, nemsokára fenekestől fel fog forгатni. Adja azért Isten, váljék köztünk közönségessé az a meggyőződés, hogy illő is, szükséges is azokat, kik most nálunk a közterheket hordozzák, megkönnyíteni. Bár látnók mindnyájan által, miszerént polgári alkotmányunk hasznait s jótéteményeit csak úgy érdemljük, s következőleg csak úgy bírhatjuk állandó bátorságban, ha azon polgári alkotmányt fenntartó s öregbítő terheket hordozzuk is; oszoljon szét azon ritkulni már kezdett ködös előítélet, hogy fizetni szégyen, s hogy aki adózik, az nemes s szabad nem lehet. Aki ellenben maga vagy másik nevében, valaha kész lenne arra hajlani, hogy akármi csekély s akármi szín alatti adót fizessünk másnak, és nem önmagunknak, s aki abban egyezne meg, hogy a magunk közszükségén kívül egyébre adózzunk, még a számadás szoros tartozása fel nem állíttatik, s a még ezen tartozás mindenkor mulhatlan teljesítéséért a nemzetiség megnöött erejében, a nyilvánosságban és sajtószabadságban elegendő kezesség nem lesz, gyalázat s megvetés bélyegezze annak nevét s a nemzet átka dűlja fel még porát is. Adó, melyet idegen vagy külső parancsolónak önkénye ró nemzetre s csikar ki tőle, azon szégyenbér, mellyel gyalázatját s szolgaságát drágán vásárolja meg.

Mostani állásunkban egyebet tennünk nem lehet s nem szabad, mint azon fizetések terhében részesülni, melyek érettünk s számunkra vannak s melyek mire és miként fordítása egyedül tőlünk függ. Ezt országgyűlésen minél előbb tenni halasztást nem szenvedő szoros kötelességünk. Örök gyalázat, hogy már eddig nem történt. Soha le nem mosható szennye polgári életünknek, hogy oly sokáig s még most is a nemességnek nemes követeit, kiket a nemesek

választanak, s kik a nemesekből álló országgyűlésen a nemesek szabadságait s jussait védik, s azoknak boldogságáról tanácskoznak - a parasztok fizetik. Ők, kiknek az ország gyűlésében szinte csak annyi részük van, hogy ott határoztatik, mit fizessenek, s mennyi vitessék közülök katonának. Hogy a vármegyéken a házikincstár, melyből a nemesség által, önkebeléből önszolgálatjára választott vármegyei tisztek fizettetnek, s ahonnan telnek ki a vármegyének azon költségei, melyeket egyedül a nemesség s önhasznára határoz, a parasztság, s egyedül a parasztság véres verítékkal szerzett pénzéből gyűl; ez gyalázatos, sőt vétkes is. De éppen égrekiáltóvá válik azon istentelenség által, mely szerint azon kincstárokat, már oly gyakran szentségtörő kezek (mégpedig nem ritkán büntetlen) megfélészegítették s még gyakrabban lelketlenül haszontalan célokra s oktanul fecsérelték.

Mindez megszűnend, ha az örök igazság hatalmas szavának engedvén, az illetén költségeknek egy részét mi fogjuk hordani; majd szorosan fogunk ügyelni, hogy sem elorozás, sem vesztegetés ne történjék, mihelyt ugyanazon kincstárba önerszényünkől odament pénz is fog lenni.

Egy más[ik] tetemes hibáját polgári alkotmányunknak a parasztság helyzetében látom lenni; s ezt éppen oly veszedelmesnek tartom, mint valóban mivelt s szelíd emberi érzést botránkoztató is.

Erről is azt állítom elsőbbsen, hogy nem eredeti vonása alkotmányunknak. Másodszor, hogy nem tartozik velejéhez, s nem olyan, ami, ha megváltoznék, az egész alkotmány változását vagy szétbomlását vonná maga után, sőt éppen az alkotmány fennmaradásáért kell hogy változást szenvedjen.

A magyar birodalom megalapításakor nem volt parasztság, minden magyarnak egyforma jussa, egyenlő szabadsága volt. A parasztság eredete, amennyire azt tudni s részint gyanítani lehet, egyfelől azoknak büntetésekből származott, kik mint gyávák vagy árulók a haza ellen vétettek, ezek maradékaikkal együtt örök szolgaságra jutottak. Másfelől a fegyverrel és vérrel szerzett ország meghódított lakosait s foglyokká tett ellenségeiket, az akkori kor durva szokásai szerint, szolgaság járma alá tették. Közelebről a Dósa paraszthada után tudjuk, hogy a föld népe, büntetésül, valódi jobbágyság alá vettetett. Vétkeket tulajdon bűneikért büntetlen maradékaikban örökre lakoltatni, vad kegyetlenség: meggyőzött lakosokat szolgákká alacsonyítván le, emberi létöktől s jussaiktól fosztani meg, erőszak szülte borzasztó helytelenség. Mégis az ezekből származott jobbágyság, ezen undok fertelme az emberiséget levetkező embernek, mely nemünk történeteinek gyalázatos szennye, sok századokig tartott köztünk is, erkölcsi s keresztyéni legszebb érzések csúfságára.

De úgy van mindenben, az első lépés a legbajosabb. A míveltségnek észparancsolta első lépése megtevésére, bármi könnyűnek látszó s természetes legyen is, többnyire hosszú idő, és sok küzdés kellek. Lassan, későre történik a míveltség első csírázása, bajosan fakadnak bimbói; a tudatlanság zordon telének fagya vastag, indulatok pusztító s mord zivatari követik azt, s ezekből süvölt ki az erőszak éles szele, mely zárva s meredve tartja az éledni akaró természetet, s csak mikor az ész magasbra hágott napja felszaggatja a jeget, fergetegszülő fellegeteket széthajt, s szelíd, lanyha szellője mindenbe virítást kezd fuvallani, akkor jelen meg a míveltségnek régvárt tavasza, elenyésznek a tél hátramaradott, kedvetlen jelei, gyorsan zöldül minden, virágok nyílnak s a gyors fejlődést semmi többé nem állítja meg.

Világszerte sok küzdelembe került, míg a műveltség ezen valóban első s egyszerű, de legfőbb s legkeresztényebb lépése, ti. a jobbágyság, vagyis rabság eltörlése megtörtént. Mocskos önszeretet, erőszak, dagály mérget túrva emelték az értelem csapási alatt újra növő hidra fejeiket, de végre földre zúzatott a szörnyeteg.

Nálunk körülmények hatása s a gyarapodó, terjedő kívánság, több ízben kényteleníték hajdaninakat arra, amit ébredőbb emberi érzés s előrelátó okosság javasolt nekik. Törvénykönyveink mutatják, hányszor nem kezdték ezen tárgyban módosítást tenni, de nagyok voltak a józan előlépést gátló, sőt hátrakényszerítő akadályok. Végre II-dik József minden korláton s korán is túlható jóratörekedési hevében, csak maga fejétől törölte el a jobbágyságot. Mint ember áldom érte nevét, mint polgár hálálom bölcs és kegyes tettét, mellyel még elég jókor tudott egy különben már el nem kerülhető véres megrázkódást megelőzni. De mint hazafi kesergem, hogy erőszakos kezekkel cselekedvén, amit törvénynek kellett volna tenni, megfosztotta nemzetemet azon szent kötelessége teljesíthetőségétől, hogy önmaga tegye meg ezen első lépést s végre is hajthassa a megkezdett nemes mívét.

A parasztság azon helyzete, melyben most van, hogy ő földesurának szolgálattal s némely adományokkal tartozik, egészen más természetű a jobbági helyzetnél. Valamint amannak, ti. a jobbágyságnak eredete vétkes és borzasztó, úgy ezen tartozások, habár módjok vagy mennyiségökért van is bennük helytelenség, de az, amin alapulnak, helyes. Kétséget nem szenved, hogy a magyar földnek birtoka kezdetben magyaroké volt, kik átaljában véve nemesek voltak. Ezen birtokainak nem megszerzését, csak törvényes megerősítését mutatják a magyar királyok adománylevelei. Előbb volt a magyar nemesnek vérrel szerzett és őseitől kapott birtoka, mint királya. Királyaiknak a föld birtokát soha sem is adták által, ezt úgy tekinték, mint az egész nemzet közös vagyonát. A magvaszakadtak vagy birtokaikat büntetésből elvesztők jószágai a királynak úgy mentek kezébe, mint a nemzet közvagyonára felügyelőjének avégre, hogy azokat ugyanazon nemzet más érdemes fíjainak adja. Ily bizonyos lévén, hogy a föld a magyar nemességnek ősi s teljes igazzal bírt tulajdona, mely minden adományleveleknek törvényes erővel bíró értelméből is világos: az is bizonyos és helyes, hogy az, kinek ő tulajdon földjeiből valamit használni enged, azon használásért neki hasznóbért fizetni tartozik.

Eszerént a parasztságnak régi s mostani helyzete kétféle nézőpontból tekinthetik s két mineműségű. Elsőben úgy jelen meg mint jobbágyság, vagyis, hogy igaz nevével fejezzük ki, mint rabszolga; másodszor mint hasznóbérlő.

A parasztságnak minden tartozásai s mindazon megszorítások, melyek közt vagyon, szóval egész állása, ezen kétféle helyzetből származik, de nem a kettő közül egyikből, hanem része az egyikből, része a másiktól. Példának okáért az, hogy a parasztság a nemzet közé s annak egészítő részéül most nem számláltatik, nem annak következtetése, hogy mint hasznóbérlő másnak, az attól bírt földéért, akár pénzt, akár kézimunkabeli bért fizet, mert Angliában a farmerek s más országokban lévő hasznóbérlők szintúgy bért fizetnek, s mégis valódi tagjai a nemzetnek. Az, hogy a földnép, törvényeink szerint, ki van most a nemzetet tevő Karok és Rendek sorából hagyva, annak következtetése, hogy ők 1515 óta nem voltak szabad emberek, s oly jussokkal a római törvény értelme szerint nem bírhattak, melyek egyedül szabad emberekből álló nemzeti tagokat illethetnek.

Abból viszont, hogy a parasztság a nemzetnek nem egészítő része, foly az, hogy képviselői által a közdolgokba befolyása nincs, hogy személye s vagyonára felől tudta s hozzájárulása nélkül végeztetik, hogy fekvő jószágot mint tulajdont nem bírhat, s több effélék. Nem azért nem

folytathat paraszt nemes ellen ön nevében pört, s nem azért van kirekesztve, hogy főbenjáró dologban nemes ellen tanúbizonyságot ne tehessen, mivel ő, mint haszonbérelő, másnak nap-számot sat. fizet, hanem mivel a régi képzetek szerint mint jobbágy, azaz nem szabad ember (capite minutus) ezekre alkalmas nem volt. Nem mint haszonbérelő jött a paraszt földesurának, azaz annak, ki föld[j]ét neki bérbe adta, törvényhatósága alá, hanem mint jobbágya, kinek személye is földesuráé volt. Ellenben nem azért tartozik földesurának kézimunkával szolgálni, déz[s]mát s egyéb meghatározott adományokat adni, hogy jobbágy, hanem mivel ezek azon feltételek, melyek mellett a nemes birtokostól annak tulajdon föld[j]ét bírja s használja. Nem azért lehet jussa a nemes embernek ötöt föld[j]éről - az azon tett javításokat s építményeket megfizetvén - elmozdítani, mintha személye felett lenne valami jussa vagy hatalma, hanem mivel a paraszt által használt föld tulajdona lévén, azt annál hagyni, vagy annak adni, kinek nekie tetszik, hatalmában áll.

Most, mióta a jobbágyság már törvényesen el van törölve, földesúr s paraszt közt egyedül csak azon törvényes helyzet van, ami birtokát bérért kiadó s birtokot mástól bérben bíró közt lehet. Mindazok, amik a paraszt állásában az ő régi jobbágyi helyzetének következményei, s abból folynak (melyek közt némelyeket feljebb láttunk), azoknak alapja, ti. a jobbágyság már törvénytelené válván s megszűnván, már most törvényes alap nélküliek. Azoknak akkor, midőn nemző okok megszűnt, magoknak is változni kellett volna. Ha a jobbágyság eltörlése első lépése nem hevenyében s nem a törvényes úton kívül, hanem illő helyen, az országosan egybegyűlt Rende s király tanácskozási s határozási által eszközöltheték vala, úgy hihetősön azon felséges munka nem maradt volna félbe s nem létezne mostan félszegű. A jobbágyság embertelen intézetét eltörölvén, remélhetőleg azon undok következményeit (resultatúmit) is megszüntették volna. Ezen most már oly növények, melyeknek gyökerek kivágatott, nem tenyészhetnek tovább; hogy mily gyengén állnak s ingadoznak, már is látjuk. Melyre nézve, nemhogy most fennálló törvényeinknek szükséges következményei s azokból szorosan egybekötve lennének azon intézetek, melyek a parasztokat leginkább szorítják s tőlük legtöbb jussokat tagadnak meg, de sőt azoknak, már most, törvényeinkben nincsen is semmi alapjuk.

Másfelől azon állapotja s azon tartozásai, melyek az ő haszonbérelői tulajdonságából folynak, azok egészben nem változhatnak s meg nem szűnhetnek, mivel törvényes az, amiben gyökereznek, ti. hogy az általok bírt föld a nemesség tulajdona, s hogy tulajdonát valakinek csak bizonyos s kölcsönösen meghatározott bérért lehet használni. Ez már szorosan egybe van kötve törvényinkkel s polgári alkotmányunkkal, s mély sebet ejtenénk azon ennek eltörlésével, mert megsemmisítenék a birtok örökre sérthetetlensége, ami pedig a társaság legfőbb s szentebb kötései közé tartozik.

A föld népének az általa használt, birtokbér gyanánt járó tartozásai s ebből következő helyzete nemcsak fennálló törvényen épül, de annak elve (principiuma) helyes is: mert valamint nemes nem használhatja ingyen senkinek birtokát, úgy paraszt sem. Más nemzeteknél is vagyon ilyen helyzetben földnép. Az angol farmer éppen olyan kevésbé tulajdonosa az általa bírt jószágnak, mint nálunk a paraszt, szintűgy kell neki attól bért adnia, s a valódi tulajdonos akkor veheti el azokat tőle a haszonbérlet ideje kiteltével, mikor tetszik.

Valamint a parasztnak régi jobbágyi s mostani haszonbérelői tulajdonsága egymástól egészen különböző tulajdonságok, következményei is különbözők és szétválhatók. Mostani állásának azon részei, melyek régi jobbágyi helyzetéből eredtek, megváltoztathatnak s megszűnhetnek anélkül, hogy azon tartozásai elenyésszenek, melyek mostani haszonbérelő állásából vagy tulajdonságából származnak. Azért ha a parasztember hivatalt viselhetne, ha képviselői által szava lenne vármegye s ország dolgaiban, ha pénzével szerezhetne magának tulajdont s örökös

birtokot, mindezekért s egyéb effélékért nem szünnének meg azon kötelességei, melyek alatt a más tulajdonának a használásáért áll, és nemhogy azon tartozásokat többé nem teljesíthetné, de sőt jobb állapotra jövéen, azoknak eleget tenni sokkal alkalmasabb lenne.

A feljebbiek tekintetéből abban vagyok meggyőződve, hogy a parasztság állapotjára nézve mindannak, ami régi, jobbágyi helyzetéből ered, változni kell. Ezáltal nemcsak hogy törvényes alkotmányunk (amelyben már most, mint látók, azon helyzetnek gyökerét nem találhatni fel) nem fog szenvedni, de éppen az fogja erősíteni, sőt lehet, végveszélyétől megmenteni. Minél több szabad, jussokkal bíró tagokból áll egy nemzet, annál hatalmasabb. Ha polgári alkotmányunk malasztját a parasztság is érezni fogja s azokban részesülend, bizonyos szívén fog annak fennmaradása s öregedése fekünni ahelyett, hogy most, midőn azon alkotmányunk inkább csak terheit, de hasznát majd nem is érzi, vagy ellenséges idegenséggel, vagy legalább részt nem vevő hidegséggel van az iránt. Igen csekély számtudás kell érteni azt, hogy minden tekintetben nagyobb szinte tíz millió, mint alig nyolcszázezer szabad polgárból álló nemzet; azt is könnyű átlátni, csak igen kevés történelmi ismeret s józan ész segítségével is, hogy soha nemzetet naggyá, hatalmasná s boldoggá a közte lakó akármely nagy számú, de elnyomott nép nem tett, csak szabad ember, s kinek van mit köszönjön polgári alkotmányának, az kész annak védelmére. Nyomott sokaság sohasem óalmazott s tartott fenn polgári alkotmányt, de számtalant fordított fel.

Földnépünk nem jobbágyi, hanem bért adói helyzetére nézve azt állítottam feljebb, hogy minden ezen tulajdonságából folyó tartozásoknak alapja törvényes, elve (principiuma) helyes. Teljességgel nem azt akarám azzal kifejezni, hogy maga a helyzet egészen helyes volna, azt sem, hogy annak részeiben s módjaiban változás nem történhetnék. Azon helyzetnek csak alapját, ti. a nemesi birtok bizonyos és sérthetetlen voltát mondtam polgári alkotmányunk belsőjével egybekötve lenni. Hogy aki más tulajdonát használás végett bírja, azon hasznót a birtokosnak megtérítse; ennek helyessége soha kétség alá nem jöhet, mert a tulajdonosra nézve ki kell pótoltatni azon haszonnak, melyet ő venne vagyonából, ha annak használását a másiknak nem adta volna. De ezen teóriai helyesség esetekre alkalmaztatva csak úgy maradhat helyes, *elsőben*: ha közös és szabados helybenhagyás következtében történik azon egyezés, milyen és mennyi bér járjon a használásra adott vagyonért; *másodszor*: hogy azon bér mennyiségére nézve számíttassék föl, mennyi költséget kénytelen a használó nyerendő haszna megszerzésére tenni, ezen költséget a haszonból (mindegyikre nézve középennyiséget vévén fel) kivonván fáradsága s iparkodása jutalmában, gyarapodhatására neki fenn kell még egy résznek maradni. Ha nem marad fenn, úgy meg nem élhet s többé nem haszon-, hanem kárberlő. De ezen fennmaradó mennyiségnek csak annyinak kell lenni, amennyi a birtokosra nézve azon haszonnal legyen egyértékű, hogy ő tulajdonából minden arra teendő költség s fordítandó gond nélkül veszen hasznót, különben a birtokos kap felette keveset, s mivel csak annyit lehet mondani, hogy ő bérbe adott ki, amennyiért a feljebbi szerint illő bért kapja, azon részt ami után neki bér nem megyen, s aminek hasznát csak a bérlő veszi, azt ő ingyen adná.

A nemes és paraszt közt is tehát a kölcsönös helyzet csak úgy igazságos s megállható, ha azon bér, melyet a paraszt az általa birt föld után a fentebbi számítás szerint ad, sem nem igen nagy, sem nem igen kevés.

Világos lévén ezekből annak helyessége s szüksége, hogy a paraszt által nemesi tulajdon bírásáért s használásáért adandó bér törvényesen meg legyen határozva, az jó kérdés alá, hogy az e tárgybeli, hazánkban meglévő, részint rendszabás, részint szokás mineműségére s mennyiségére nézve célirányos vagy illő s helyes mértékű-e?

Igen hosszas lenne az ebbeli intézetek mineműségét s annak a helyzethez képest meglévő többféle különbségeit boncolgatni. Még bajosabb lehetne a sokféle szokásokat rendre bírálni. Csak átaljában fogok s röviden, előbb az említett mineműségről, aztán a mennyiségről szólni.

A bér helyett járó tartozások mineműségére nézve csak egyet említek meg azok közül mint legnevezetesebbet, ti. a héti szolgálatot, vagyis szakmányt (robot).

A szakmány nincs ugyan a jobbágysággal egybekötve, s mint közös egyezésből folyó tartozás eredhet s fennállhat a jobbágyság megléte nélkül is, de mégis nálunk jórészt onnan származott s annak maradványa. Midőn ti. a parasztnak személye is földesuráé volt, dolgoztatta őt mint jármás marháját, s adott neki földet élelmére - mint adunk barmainknak legelőt - azért, hogy dolgozhasson. Most, hogy már nem jobbágy, kézi munkája, melyet földesurának teszen, amint már sokszor kifejeztem, nem egyéb mint azon bér, melyet neki föld[j]eiért ad. Haszonbér sokféle lehet, példának okáért pénz, természetmennyek (naturálék), valamely átaljában vett dolgozás, naponkénti munka sat. Hogy ezek közül az utolsó van nálunk legközönségesebben szokásban, oka az, hogy midőn a parasztság jobbágyi sorsa megszűnt, s abból mostani, haszonbérllői állására lépett által, legkönnyebbnek látszott, hogy a robotnak addig a személyrel járó tartozását a földhöz kössék, a földbirtokosok egész gazdagsága ahhoz szabva s az úgyis már szokásban. lévén, annyival inkább, mivel a szegény állapotban lévő s kevés keresetű parasztnak kevésbé volt terhes bérét kézi munkája által fizetni, mintsem pénzzel vagy természetmennyekben. Más országokban is, hol hajdan jobbágyság volt, annak eltörlésével fennmaradott az még, egy vagy más mód által, s változtatott a föld hasznáért adandó bér egyébre által.

A robotot magában felvéve, tagadhatatlan, van visszás érzést szülő s botránkoztató abban, hogy valakinek lehessen mást, akarja, ne akarja ez, hetenkint egy vagy több napokon oly munkára, mire neki tetszik, hajtani s kényszeríteni, hogy másért verítékezzon valaki terhes munkában, s idők viszontagsági közt sanyarogjon, oly tartozás következésében, melyre ő nyilvánosan magát soha nem kötelezte, hanem reá, mint előtte ismételten eredetű teher maradt, és amely ámbár csak mint kölcsönös egyezés következése állhat meg az igazság ítélőszéke előtt, őtet mégis annak teljesítésére büntetés kényszeríti, s magát az alól máskint nem vonhatja ki, hanem ha atyai lakását elhagyja; ez valóban gyöngéd emberi érzést sértve érdekel.

De fájdalom, a földnépének helyzete s körülményei olyanok, hogy ebben nagy változást, kivált rögtön, tenni nem lehet. Hogy most egyszerre kézi munka helyett bérét egyébkint s egyébbel fizesse, könnyítés helyett nagyobb teher, sőt bizonyos veszély lenne. Elégé tudjuk, mint feljebb is mondtam, hogy a parasztnak sem oly kereseti módja nincs, mellyel bér helyett adandó elégséges pénzt szerezzen, sem pedig annyit nem természet, mennyiből az illő bérérték mennyiséget földesurának adván, szükségére s élelmére neki elegendő maradjon. Azaz egy mód jöhetne a mostani szakmány - robot - helyébe, ami vagyon is helyenkint szokásban, hogy ti. az általa használt földekért bérben egy meghatározott mennyiségű földet tartozzék megmívelni s betakarítani. Erre nézve is országosan s törvényesen kellene elhatározva lenni annak, hogy mennyinél nem több föld megmívelését vagy természetmennyek betakarítását egy paraszttól kívánni. Ebben is az ezen munkára szükséges napszámokat pénzre kellene számlálni, s úgy határozni el, hogy mennyi napszám mértékével jön becsarányba a használásra adott birtok illő évi bére. Ezen bér elhatározásában is kulcsul kell szolgálni, hogy a jobbágybirtok megmívelése a parasztnak mibe kerül; ki kell ezt vonni a nyerendő haszonból: ami felül marad, annak egy része a kibérlő fáradságának, szorgalmának jutalma; a másik rész tulajdonost illető bér. Az ily elhatározás erre nézve is a fenn előhozott okokból szükséges, különben a parasztnak azon kénytelenségét, hogy neki szükséges képpen kell föld, miből megéljen, a földbirtokosok arra használhatnák, hogy felette terhelő feltételeket szabnának elébe.

Hogy különben a feltételek mik legyenek, annak a különböző hely s környüállásokhoz mérséklett elhatározása természetesen a két egyező féltől függ; csak hogy az országosan elhatározott mennyiségnél a kibérlőre nézve terhelőbb ne legyen, és hogy éppen ennek elérhetéséért a törvényes előjárásnak tudtával történjék.

Ezen mód a föld népére nézve kevésbé lealacsonyító s nem is oly terhes, mint a mostani úri szolgálat. Emberhez illőbb azon munkát, melyet tud, hogy végre kell hajtania, önkaratja szerint tenni meg, mintsem egészen más önkényétől függjön, hogy mikor és mint dolgozzék s arra hajtsák. Embert hajtsanak! S könnyebb neki a maga dolgait is ezen tudvalévő bizonyos tartozásához alkalmazni, melyet ha pontosan s szorgalommal tesz meg, annál több ideje marad magának; tudván, hogy a kölcsönös egyezésből származó tartozás következtében melyik vagy mekkora földet kell megművelnie s betakarítania, mennyivel vidámabb szívvel áll annak barázdájába, mint midőn hajdú hajtja munkára s az áll, gyakran nem heverő bottal minden lépten nyomában.

Ha a robotokat mostani állásokban vesszük fel, kivált Erdélyben, ha megtekintjük, mely kevés s mi rossz munka megyen így végbe, mennyi idő vesztegettetik mind a szolgálatra kiállás rendetlensége, mind a dolognak csak ámolygó s a nap hanyatlását leső folyta miatt, minő bajos gazdának akárminemű mezei munkájában is előre idő s erő tekintetében számítás tenni (ami pedig oly elkerülhetlenül szükséges): ezeket elgondolva, mondom, bajosan hiszem, hogy rendet szerető s okos, praktikus gazda találkozni, ki ne óhajtana, hogy bár lenne a mostani szakmányozásnak (robotnak) más és célra inkább vezető pótlékja.

Ezen tekintetben törvényhozás úgy vélem csak annyit tehet, hogy a parasztnak illő engedések s kedvezések által sorsát javítván őt azon helyzetbe tegye, hogy képes legyen robotjait földesurával teendő *egyezés szerint* megváltani. Ezen egyezésre nézve a törvényhozás tiszte leendő a feltételek elveit elhatározni; elintézni visszaélések s megterhelések elkerüléséért minő nyilvános biztosság felügyelete s kezessége mellett történjenek az egyezések. Gondoskodni az egyességre lépett felek bátorságáról, hogy egyfelől a paraszt, ha teljesíti a részére eső feltételeket, minden önkénytől ment legyen: másfelől, hogy a földesúr tökéletes bizonyosságban lehessen az övének hiba s haladék nélküli pontos megkaphatása iránt.

Erdélyben még sokkal szükségesb e tárgyban valamit tenni, mint Magyarországon, mivel Erdély még sokkal hátrább van. Országgyűlések nemtartása miatt elhatározott s az ország állásához illetett *urbarium* még nem hozattathatván be, önkénynek szabadabb köre vagyon s ezen bizonytalanságnak a legkárosabb következtései vannak mind a birtokosokra, mind a parasztságra nézve. Ezek szolgálattal olykor az illőn sokkal s a szabadon is jóval túlterhelhetnek: de ezért, s ennek csak lehetőségéért is amazok lakolnak, mert ama sok szolgálatnak áldást nem hozó neve ugyan megvan, de haszna s látútja majd mi sincs.

Amit a parasztok állására nézve eddig mondtam, s amit e tárgyban, hogy országgyűlése tegyen, szükségesnek s lehetőnek vélek, röviden ím ezek:

Ami a parasztnak régi, jobbágyi földhez kötött helyzetéből ered, az mind helytelen; ami tehát efféle maradvány még van, annak meg kell szűnnie.

Amik a parasztnak haszonbérli helyzetéből származnak, azok nem helytelenségek alapokra nézve: s hogy a gyakorlásban azzá ne váljanak, szoros törvény kezeskedjék, kétséget s bizonytalanságot semmiben sem hagyván.

Az említett elenyészendőknek részint egyszerre s mindjárt kellene megszüntettetni, részint lassankint.

A tüstént eltörölendők közül csak kettőt, de a legnevezetesebbeket, említek:

1. Hogy paraszt másnak önkényétől függ.
2. Hogy jószágot örök jussal nem bírhat.

Az önkény azon pokol szüleménye, melynek körmei közül ki kell a parasztot vennünk, különben minden könnyítés, engedés ajándék, amit nekik kegyelemből odavetünk, ha pusztá hangnál több lenne is, de belső becs s biztosság nélküli, csak keserű gúny. Ám legyen a paraszt a község s földesura iránt szoros tartozások alatt, érjenek ezek közülök mindeneket személyválogatás nélkül, ne legyen alóla kivétel vagy kicsúszhatás, legyen azoknak nyomása bizonyos s bár elkerülhetetlen, mint a halálé; de legyenek azon terhek határozottak s ne függjön ő semmiben és soha földesurának, sem vármegye tiszt[j]einek önkényétől, hanem mindenben s egyedül a kivételeket nem ismerő s nem tűrő törvénytől, s úgy bizonynyal igazságos lesz helyzete, igazságos szüntelen javulandó sorsa.

Most a parasztnak személye, vagyona, ideje felett önkény űzheti s gyakran űzi is hatalmát. Bünteti földesura, bünteti vármegye tiszt[j]e, olykor ha valamit tesz, megvereti ér[e]tte az egyik, ha nem teszi meg, a másik. Sokszor az eltűrt keserves botlás után a legtisztább s élesb ésszel sem érhetné fel s láthatná okát által, melyért neki szenvednie kelle, csak annyit fog meg, hogy a szegény kénytelen szenvedni. Hogy birtoka, vagyona önkény alatt van, ki nem tudná? Ha szinte nehezítve van is a mód tőle a telket elvenni, de mégis van benne mód, s másként bajosan is lehet, ha egyszer nem tulajdona azon telek. De az egésznek elvételén kívül proporció, határmérés, kibecsülés s még több más módok is mind csak föld[j]ét kevesítik. De hát hány hadi, polgári, egyházi, udvari, de gyakran nem udvarias személy vagyon, kik még az ő keserves kis keresményéből is számtalan ürügy alatt osztozni szoktak? Hány meggazdagult s igaz úton gyűlő jövedelménél sokkal is nagyobb költséggel élő udvari s vármegyei tiszt nem bizonyítja ezt, kik a parasztságon híztak fel s azokon élőködnek naponkint?

Mennyek Ura! Miért hevernek mennyköveid s hogy nem zúzzák szét az ily vagyont undok gazdájával együtt! Az alattomos tolvaj, az erőszakos rabló, a fortélyos orgazda szerzeménye nincs több átokkal s jajcsikarta könnyel terhelve, mint az ily csigázott emberek szenvedéséből gyűlt bünlepte gazdagság, melyet a lelketlen zsar[o]ló mindenek tudására bír s szabadon használ a pokolnak gúnyhahotája közt. Idejében osztoznak földesura, a helység, a vármegye, az eklézsia. Keservesek az említett önkénnytől függések, de talán legkárosabb a föld népére nézve idejének bizonytalansága, melyet hol a vármegye, hol a helység dolga, hol az úri szolgálat rabol el tőle. Leginkább ijeszti s kedvetleníti el attól azon függőben létele, hogy nem tudja, mikor, hová hajhásszák. A dolgozó erő s az azt magában foglaló idő a társaság tulajdona, főkincse. Ezt nagyon tehetővé, sokat magában foglalóvá emelni legtetemesb haszna, erősítése az egésznek; ellenben, vesztegelni a dolgozó erőt, fecsérelni az arra szánt időt, országos kárvesztés, a köztársaság igazi meglopása.

Mennyi tömérdek munka, fáradság, idő vesztegettetett nálunk *közmunkák* színe alatt el! Aki ezt olykor látta s figyelemmel szemlélte, csak annak lehet képze az ily sokezerszeres naporozásról. A drága időt hol veszteg, hol fáradva, de többnyire haszon nélkül pazarlani egy csorda embert összecsdítene. Ezeknek nagy része egyik a másik miatt nem dolgozhatnak. Számtalan ácsorog, nem tudván, mit tegyen, s a halom ember felügyelet, utasítás, s a dolog illő elosztásának nemléte miatt korántsem teszi még egy tizedét - s azt is rosszul - azon munkának, melyet annyi kéz a legjobb s tartósb móddal tehetne, ha fő igazgatná s időt és erőt mérve osztaná fel. Valakit károsítani, megfosztani akárminemű tulajdonától, oly polgári bűn, melynek mindenhol nevezetes büntetése van. Nem főnemű-e ily meglopások közt, midőn lelketlen vagy tudatlan előljárók sok ezrek drága idejét s a község erejét orozzák el? Kemény büntetésnek

kellene ilyeneket érni, még az, hogy az elvesztegetett napszámokat egy fillérig mind megfizessék, éppen oly kevésbé lehetne elég, mind a tolvajnak s útonállónak nem elegendő büntetés, hogy amit elvett, visszaadja.

Nemcsak a földesúr önkénye az, mely a paraszt felett, őtet gyakran nyomva s lealjasítva lebeg: úgyszólván minden hatalmasabb nyakára szokott ülni, mert a törvényben - főként pedig annak félszeg kiszolgáltatásában - nem talál elég ótalmat.

Ezen hatalmasok közt a vármegye tisztje némelykor igazi vérszipója. Könyveket lehetne arról írni, hogy a paraszt egy-egy vármegye tisztjétől mennyit és miket szenved. A huzavonáknak száma is, neme is végtelen. Legfőbb oka ennek a vármegyetisztek rossz fizetése. Nem mindenkinek van tulajdonából annyija, hogy úgy élhessen, mint szereti, s tiszttségéhez illőnek véli, dolga ellenben annyi, hogy öngazdagságában gyakran elmarad, fizetés kicsiny, költség sok, alkalom gyakori s szédítő, - az ördög pedig ritkán alszik.

Ezen nem segíthetni másként, mint egy gazdagabb házi kincstár felállításával, melyben mi nemesek is fizessünk, s mely elégséges legyen tiszt[j]einknek illő fizetést adni.

Most vármegye tisztjének akár kapzsisága vagy haragja, akár kedvezése, döllye, s más mi indulatja lobban fel s valamire ösztönzi, rongálásának szerencsétlen tárgya olykor a paraszt: ezen töltheti bosszúját, csillapíthatja mérgét.

Kétséget nem szenved, van számos előljáró, ki emberi érzéssel részvéttel s kímélve bánik a paraszttal. Megengedem, soknak szíven fekszik sorsa. De ez szintűgy csak jószándéktól s személyességöktől függvén, mint ellenkezője, egyedül csak úgy lehetne gondolni is, hogy számtalan visszaélés ne történjék ily korlátlan hatalommal, ha a tisztviselők nagy számát a korlátlan hatalom csábító kecsénél erősebbeknek, önindulatjaikon felül emelteknak s erkölcsileg majd csaknem feddhetetleneknek tartanók. Gyarlóknak mi, hol vagyunk még a jószág ilyen magasságától!

Minden okos ember elismeri veszélyét s helytelenségét az egyszemélyben egyesített uralkodás korlátlanságának, és csak azért, mivel van lehetőség, hogy azon egy személy az okosság szava helyett indulatainak fogja sugallását követni. Mennyivel inkább nem kell elismernünk, mely irtóztató, midőn számtalan ily korlátlan uralkodócskák vannak, kiknek embertársaikkal bánásmód kényöktől függ. Ezernyi példákat mondhatni a paraszttal történt embertelen s igazságtalan bánásról, de mi keveset, hogy azért a vármegye tiszt[j]e büntetés alá jött volna.

Ezen itt újra előhordott vonások a parasztokat terhelő körülmények közül, hihetőleg sokak előtt feleslegesen látszanak, midőn már azokról több helyt volt említés. Valóban nem mint deklarációkat tettem ezeket ide, hogy részvétet gerjesszenek, vagy indulatokat hevítsenek. Oly világos, oly szent az ügy, hogy minden felkiáltások szükségtelenek s azért oktalanok is. Veszedelemeseknek ugyan éppen nem tartom, mert mindazt, amit e tárgyban írni lehet, a földnépe tapasztalások[ból] már tudja, s nem lehet oly szívreható s érzést rázó felkiáltást csak gondolni is, melynél mindazok szívet marcang[o]lóbb s idegeket rendítőbb móddal ne róvattak volna be keserves tapasztalásaikba. A tollnál a mogyoró s lánc a belsőt sokkal meghatóbban szól. Azért ismétlek itt újra holmikot, mivel ezen fontos tárgyat nem mondhatjuk magunknak elég gyakran, s valóban, míg azon orvoslást nem teszünk, mint ama per[z]sa királynak megveretését, szükséges, hogy valaki örökké fülünkbe dörögje: „Ha nem akarod, hogy önkény nyomjon, ne nyomj senkit önkényeddel.”

De van is talán sok olyan az ezt olvasók közül, ki az említetteket nem tudja, mert maga nem él parasztok közt, velők nem bánik, hogy pedig azokkal az udvari s vármegyei tisztek miként bánnak, az előtte ismeretlen. Az ilyen, midőn olykor falun megjelen, ha a hozzáférhetőség nincs is megnehezítve (ami pedig nagyon szokott dolog), de mindent úgyszólván ünnepi alakjában,

szép oldaláról mutatnak neki. Jó pedig és szükséges, hogy lássa a dolgot úgy, amint van, mert igen lehető, hogy közbenvetőleg vagy talán közvetetlen is szava leend a parasztok elhatározandó sorsa iránt.

A törvénynek minden esetre s helyzetre szoros s nyilvános kiterjedtsége által legyen tehát minden önkénynek lehetősége is elzárva, s így megtörténik a föld népére nézve, aminek legelsőnek kell lenni, ti. személyének bátorságba helyeztetése.

A második szükséges változás az, hogy a fekvő jószágnak általa örök jussal nem bírhatása szűnjön meg. E tárgyról s lehetőségéről alább bővebben. Itt csak annyit, hogy ez azon egyedüli mód, mely a fekvő birtokot valódi becsére emeli, csak azáltal kaphat fel az ipar és szorgalom, s csupán így lesz a föld népének sorsa az elnyomottság rút vádjá alól felszabadulva, ha ti. lehetsége lesz esze s munkássága után magának örökös birtokot szerezni, és nemcsak személye, hanem vagyona is bátorságban leend.

Holmi egyebet, minek hasonlólag mindjárt meg lehetne s kellene azon már említett okból szűnni, mivel az is az örökös jobbágyságból foly, most a rövidség okáért elmellőzván olyast említek, ami véleményem szerint csak lassankint változhatik. Hogy a parasztság nincs a törvény értelménél fogva a nép, nemzet közé számítva, hogy közdolgokhoz nincs szava s hozzájárulta, ez is úgy hiszem, régi jobbági helyzetének maradványa s azért meg nem állható. De nem gondolom, hogy most egyszerre változhatnék. A föld népének igen nagy többsége bizonyos még felette durva s míveletlen, polgári emancipációra még nagyon gyermek. Közügyhez szólhatás a maga s az egész kárára élne. Országgyűlési külön reprezentációt a parasztságnak sohasem tartanék jónak s helyesnek: ott, legyen ő mindég a nemessel közösen reprezentálva. Csak a vármegyei polgárkodásáról lehet szó. Hogy pedig vármegyén, a közgyűlésen, minden paraszt megjelenhessen s szólhasson, végtelen zavart okozna. Inkább kivihetőnek lát[s]zanék, hogy a helységek bírása jelennének ott meg, vagy talán a népesség mennyiségéhez képest, egy vagy több személyeket választanának. De ez is, in praxi töméntelen nehézségeket s bajokat szülne: a legnagyobb fortélyosságnak, felekezeti pártosságoknak nyitna tág kaput, kicsapott papokat, prókátorokat, szóval szédelgő lázítókat választanának legtöbbszöire. Azon képzet, hogy független nagybirtokosokat, nemes gondolkodásokról isméretes hatalmasokat neveznének ki, nem gondolom, hogy gyakran valósulna. Ha olykor megtörténnék is, de többszöire csak olyakra esne választások, kik velök tanyáznának, borért s torka ígéretekért. S ezen képviselőknak minő befolyás adatnék; ha kevés s ők inkább nevével mint hatásával bírnának igazi képviselőknak, úgy semmit érne; ha pedig sok, könnyen mindent megzavarhatna.

Ezekre nézve, én ugyan ezen képviseleti befolyást nagyon óhajtom, de még a parasztok többségét arra igen durvának s míveletlennek gondolom s azt vélem, hogy míg a sorsokon teendő több javítás által valóban míveltebbek lesznek, addig legyenek ők a vármegyében bizonyos számú akár nemes, akár nem nemesek által személyesítve, kik a többi hivatalokkal együtt választassanak, s az utolsók közé ne tartozzanak. Legyen a mostani szegények ügyvédsége, a fiscalatus nagyobb mezejű, tekintetű s többekből álló hivatal. Nem újdonság új dolog lenne ez, régi időből van ennek nyoma.

Amint már mondtam, nem gondolom, hogy a parasztságnak nemzeti sorba s mineműségbe leendő lépése most, s egyszerre lehessen; ennek lassanként kell, de bizonynyal meg fog történni...
